

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI**

**SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM VE ÇEVRESEL KUZNETS
EĞRİSİNİN TÜRKİYE TURİZMİ İÇİN GEÇERLİLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Abdullah KOCAPINAR**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU**

Ankara - 2009

ONAY

Abdullah Kocapınar tarafından hazırlanan “Sürdürülebilir Turizm ve Çevresel Kuznets Eğrisinin Türkiye Turizmi İçin Geçerliliği” başlıklı bu çalışma 08.01.2009 tarihinde yapılan sınav sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

Yrd. Doç. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU

.....

Prof. Dr. Muhteşem KAYNAK

.....

Doç. Dr. Hakan MIHÇI

.....

.....

.....

.....

ÖNSÖZ

Turizm, döviz ve istihdam yaratıcı özellikleriyle global, bölgesel ve ulusal ekonomilere önemli katkılar sağlamakta, doğrudan ve dolaylı olarak milli gelir, istihdam, sermaye yatırımı ve vergi geliri yaratmaktadır. Diğer taraftan; turizm, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda; döviz kazandırıcı özelliği nedeniyle, dış ticaretin ve sanayinin finansmanında en güçlü araçlardan biri olarak rol oynamaktadır. Diğer sektörlerle canlılık kazandırması, kazanılan döviz gelirlerinin ihracat ve GSMH içindeki payı ve yarattığı istihdam olanakları; turizme verilen önemin ve turizm sektörünün geliştiği bölgelerin ekonomik cazibelerinin artmasına neden olmaktadır. Ancak, bu olumlu yönlerinin yanında turizm çevreye zarar veren bir sektör olması açısından da önemlidir. Turizmin ağırlıklı olarak mevcut olduğu bölgelerde kalkınma devam ettiği sürece çevrenin belli bir noktadan sonra iyileştiğini, turizmden kaynaklanan gelişmenin turizme de katkı sağlayacak şekilde gelişmiş ülkelerdeki gibi çevreyi yeniden düzelttiğini, ayrıca turizm sektöründe meydana gelen gelir artışının ülkemizin kalkınmasına olumlu bir etkisi ve aralarında pozitif bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Ekonomik kalkınma ve çevrenin korunması konularının birbirlerinin karşısı olmadığı, aksine destekler nitelikte olduğu açıkça görülmektedir.

Bu çalışmanın hazırlamasında maddi ve manevi desteğini esirgemeyen tez danışmanım Sayın **Yrd. Doç. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU**'na teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. KALKINMA	5
1.2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA	7
1.2.1. Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre	8
1.2.2. Ekonomik Büyümenin Çevre ile İlişkisi	9
1.3. SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM	10
1.3.1. Sürdürülebilir Turizm İçin Dünya Turizm Örgütü'nün ve Avrupa Birliği'nin Kalkınma Politikaları	11
1.3.2. Globalleşmenin Turizm Sektörüne Etkisi	12
1.3.3. Ekoturizm	14
1.4. KALKINMADA ve TURİZMDE ÇEVRESEL SORUNLAR	15
1.5. TURİZMİN ÇEVREYE ETKİLERİ	17
1.5.1. Turizmin Olumlu Etkileri	17
1.5.2. Turizmin Olumsuz Etkileri	19
İKİNCİ BÖLÜM	
DÜNYA'DA VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TURİZM SEKTÖRÜ	21
2.1. DÜNYA'DA TURİZM SEKTÖRÜ	21
2.2. DÜNYA'DA TURİZM SEKTÖRÜNÜN GELECEĞİ	27
2.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TURİZM SEKTÖRÜ VE POLİTİKALARI	28

2.3.1. Avrupa Birliği'nde Turizm Politikalarının Gelişimi	28
2.3.2. Avrupa Birliği Turizm Sektörüne Ait Büyüklükler ve Sektörün Avrupa Birliği Ekonomisindeki Yeri	31
2.3.3. Avrupa Birliği'nde Çevre Politikası ile Sürdürülebilir Kalkınma Arasındaki İlişki	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE TURİZM SEKTÖRÜ:

YAPISI, SORUNLARI VE AVRUPA BİRLİĞİ İLE UYUMU	34
3.1. TÜRKİYE'DE TURİZMİN TARİHİ GELİŞİMİ	34
3.1.1. Türkiye'de 1983 Öncesi Turizm Sektörü	35
3.1.2. Türkiye'de 1983 Sonrası Turizm Sektörü	37
3.2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TURİZMİN YERİ	40
3.3. TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI	49
3.3.1. Türkiye'de Turizm Sektöründe Kurumsal Gelişmeler	50
3.3.2. Avrupa Birliği Turizm Teşvik Politikasının Türkiye'ye Yansıması	50
3.3.3. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı - Bütünleşme Süreci ve Türkiye	51
3.3.4. Avrupa Birliği ile İlgili Son Gelişmelerde Turizm	52
3.4. TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNE SAĞLANAN DEVLET YARDIMLARI	53
3.5. TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNÜN GELECEĞİ	54
3.6. TÜRKİYE TURİZMİNİN AB TURİZMİ İLE UYUMLAŞTIRILMASINDA İZLENECEK YOL	55

3.7. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE KATILIM SÜRECİNE İLİŞKİN İLERLEME RAPORLARI	55
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ VE TÜRKİYE İÇİN GEÇERLİLİĞİ	60
4.1. KUZNETS TERS-U EĞRİSİ HİPOTEZİ	60
4.2. ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ HİPOTEZİ	62
4.3. TURİZM, ÇEVRE, KALKINMA VE ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ	69
4.4. TÜRKİYE İÇİN ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ MODELİ	72
4.4.1. Türkiye İçin Çevresel Kuznets Ters-U Eğrisi	74
4.4.2. Antalya İçin Çevresel Kuznets Ters-U Eğrisi	79
4.4.3. İzmir İçin Çevresel Kuznets Ters-U Eğrisi	84
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	90
KAYNAKÇA	95
EKLER	110
ÖZET	112
ABSTRACT	114

TABLolar VE ŞEKİLLER DİZİNİ

TABLolar

Tablo 2.1. 1950-2006 Yıllarında Dünya Turizmine Katılanların Sayısı ve Turizm Gelirleri	22
Tablo 2.2. 2005 ve 2006 Yıllarında En Çok Turist Alan ve Turizm Gelirine Sahip Olan Ülkeler	23
Tablo 2.3. 2002-2006 Yılları Bölgeler ve Dünya Turizminden Aldığı Paylar (Turist Sayısı, Milyon Kişi)	26
Tablo 3.1. 1983 Öncesi Beş Yıllık Kalkınma Planları döneminde Yabancı Ziyaretçi Sayısı ve Harcaması	36
Tablo 3.2. 1983 Sonrası Beş Yıllık Kalkınma Planları döneminde Yabancı Ziyaretçi Sayısı ve Harcaması	39
Tablo 3.3. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı	41
Tablo 3.4. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı	42
Tablo 3.5. Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açıklarını Kapatma Payı	43
Tablo 3.6. Türkiye’ye Gelen Turist Sayısı ve Turizm Gelirinin Yıllara Göre Dağılımı	44
Tablo 3.7. Türkiye’ye Gelen Turistlerin Başlıca Ülkelere Göre Dağılımı – I	45
Tablo 3.8. Türkiye’ye Gelen Turistlerin Başlıca Ülkelere Göre	

Dağılımı – II	46
Tablo 3.9. Turizm Bakanlığı Belgeli Konaklama Tesisleri	47
Tablo 3.10. 2006 Yılında Belgeli Turizm İşletmelerinin Tür ve Sınıflara Göre Dağılımı	48
Tablo 4.1. Çevresel Kuznets Eğrisi İçin Tahmini Dönüm Noktaları	67
Tablo 4.2. Türkiye İçin Regresyon Sonuçları	75
Tablo 4.3. Antalya İçin Regresyon Sonuçları	80
Tablo 4.4. İzmir İçin Regresyon Sonuçları	85

ŞEKİLLER

Şekil 4.1. Çevresel Kuznets Eğrisi	64
Şekil 4.2. Türkiye’de Model I’e göre Çevresel Kuznets Eğrisi	76
Şekil 4.3. Türkiye’de Model II’ye göre Çevresel Kuznets Eğrisi	77
Şekil 4.4. Türkiye’de Model III’ye göre Çevresel Kuznets Eğrisi	78
Şekil 4.5. Antalya’da Model I’e göre Çevresel Kuznets Eğrisi	81
Şekil 4.6. Antalya’da Model II’ye göre Çevresel Kuznets Eğrisi	82
Şekil 4.7. Antalya’da Model III’e göre Çevresel Kuznets Eğrisi	83
Şekil 4.8. İzmir’de Model I’e göre Çevresel Kuznets Eğrisi	86
Şekil 4.9. İzmir’de Model II’e göre Çevresel Kuznets Eğrisi	87
Şekil 4.10. İzmir’de Model III’e göre Çevresel Kuznets Eğrisi	88

GİRİŞ

“Bir yerin tarihi ve doğal güzelliklerini görmek, tanımak, eğlenmek ve dinlenmek için yapılan gezi” şeklinde tanımlanabilen turizm, sadece kültürel veya eğlence amaçlı bir faaliyet olmayıp, istihdam ve katma değer yaratma kapasitesi açısından da oldukça önemli bir iktisadi faaliyettir. Turizm sektörü, özellikle son yıllarda gelişmekte olan ülkeler açısından döviz kazanma potansiyeli göz önüne alındığında vazgeçilmez sektörlerden biri haline gelmiştir.

Dünya Turizm Örgütü’nün verilerine göre, 2006 yılında dünyada turizm gelirleri 735 milyar ABD Doları’na ve turist sayısı 848 milyon kişiye ulaşmıştır. Yine aynı yıl itibariyle dünyada turizm sektöründe yaklaşık 234 milyon insan istihdam edilmektedir. Söz konusu yılda dünyada uluslararası sermaye yatırımlarının yaklaşık %7’si turizm sektöründe yapılırken, dünya gayrisafi hasılasının %10,3’ü turizm sektöründen elde edilmektedir.

Türkiye’de ise; 2007 yılında turizm gelirleri 18,5 milyar ABD Doları’na ve turist sayısı da 23,3 milyon kişiye ulaşmıştır. Söz konusu yılda, turizm gelirlerinin Gayri Safi Milli Hasıla içerisindeki payı %2,8’dir. Dünya Turizm Örgütü verilerine göre doğrudan ve dolaylı olarak 32 faaliyet dalında istihdam yaratan turizm sektöründe 2005 yılı itibariyle Türkiye’de yaklaşık 3 milyon kişinin istihdam edildiği hesaplanmıştır.

Turizm endüstrisi; dünyada petrokimya endüstrisinden sonra

ulaştırma sekt6r6 ile birlikte en b6y6k ikinci sekt6r konumundadır. Sınırların ve mesafelerin 6nemini yitirdiği k6reselleşme s6reci içinde ve hızlı ulaştırma ile etkin haberleşme ortamında bu sekt6r6n gelecek yıllarda 6nemini daha da artırması beklenmektedir.

Turizm; kişiler, kuruluşlar ve 6lkeler için g6n geçtikçe 6nemli gelir kaynaklarından birisi haline gelirken, çoğu turizm 6lkesi açısından da dış ticaret ve 6demeler dengesini d6zeltici 6nemli fakt6rlerden birisi olarak g6ndeme gelmeye başlamıştır.

Turizm, yatırım ve iş hacmini geliştirdiğinden geniş istihdam olanakları, y6ksek gelir d6zeyi ve ilave d6viz girdisi sağlamaktadır. Bu haliyle gelişmekte olan 6lkelerin karşılaştıkları ekonomik sorunların ve darboğazların aşılmasında, turizm 6nemli bir iktisadi faaliyet gibi g6r6nmektedir.

Ayrıca, turizm birbirinden farklı çok sayıda 6retim s6recini etkileyerek, birçok sekt6re katkıda bulunmaktadır. Turizmin ileri ve geri bağlantıları nedeniyle diğer sekt6rlerde de 6nemli bir talep yarattığı d6ř6n6l6rse, b6y6me ve kalkınma performanslarına b6y6k 6l6de katkılar sağladığı d6ř6n6lebilir.

Diğer taraftan; turizm, evre t6keten, kaynağa bağlı bir faaliyettir. Bu nedenle turizme dayalı gelişmenin çevreyle ilgili olumsuz sonuçlarının bulunmasının yanında; yanlış politikalar sonucu ekonomik yoğunluğun artması nedeniyle fiziki, insan yaşamına etkisi nedeniyle sosyoekonomik, k6lt6rel değerlerin ticari amaçlarla kullanılması nedeniyle k6lt6rel ve eğitsel açılardan da turizmin olumsuz etkileri bulunabilmektedir. İnsan faaliyetleri ile evre arasındaki bağların bilinçli kurulması bu olumsuzlukları 6nlemede 6nemli olabilmektedir.

Doğal ve kültürel çevrenin tüketilerek yok edildiği bir ortamda turizmin devam etmesi mümkün olmayacaktır. Bu nedenle turizmin sürdürülebilir olması için doğal ve kültürel çevrenin tüketilmemesi, aksine korunması gerekmektedir. Sürdürülebilir turizmin sağlanması için, çevrenin dengeli ve denetimli olarak kullanılması gerekir.

Gelişmiş ülkeler, turizmin kaynağı olan çevreyi olabildiğince satmak ve tükettirmek yerine, kısıtlı kullanarak ve kontrollü satarak gelecek nesillere taşımayı, böylece sürdürülebilir turizmi sağlamayı amaçlamaktadırlar.

Turizm sektöründe sürdürülebilirliğin mümkün olması için; doğa, iklim, çevre, kültür, tarih, folklor gibi vazgeçilmez faktörlerin korunarak ve geliştirilerek gelecek nesillere aktarılmasının sağlanması gerekmektedir.

Çevre faktörü dışında birçok faktör sürdürülebilir turizmi etkilemektedir. Bu nedenle, turizm politikaları, sosyal ve demografik değişimler, turist gönderen ülkelerin iktisadi ve finansal yapıları, kur ayarlamaları, politik ve yasal değişmeler, teknolojik ilerlemeler, ticari ilişkilerin gelişmesi, ulaşımın altyapısı, seyahat edenlerin güvenliği ve sağlığı, çevrenin ve sit alanlarının korunması gibi, birçok dış değişken sürdürülebilir turizm için göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdir.

Turizmin sağlıklı sürdürülebilmesi için dışsal faktörlerin etkisini olabildiğince azaltmak gerekir. Çünkü uluslararası turizm pazarı; politika, savaş, terör, doğal afetler gibi dışsal faktörlere karşı çok duyarlıdır. Turizm faaliyeti ile ilgili olmayan bu ve benzer faktörler talebin değişmesinde, azalma ve çoğalmasında etkin rol oynamaktadırlar. 1990 ve 1991 yıllarında ortaya çıkan Körfez krizinin, 11 Eylül ve sonrasındaki terör olaylarının, Amerika-Irak savaşının ve kuş gribinin Türkiye'deki turizm talebini etkilemesi bunun en belirgin örnekleridir.

Kalkınmanın sürdürülebilir olması için kalkınma kaynağı olan unsurların da sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bu durumda sürdürülebilir turizmin kalkınmaya ve kalkınmanın da turizmin sürdürülebilir olmasına etkisi vardır. Türkiye'nin kalkınmasına olumlu etkisi olduğunu düşündüğümüz turizm sektörünün sürdürülmesi için kalkınmanın sürdürülebilir turizmin gerek duyduğu çevrenin korunmasının veya bozulan çevrenin yeniden iyileştirilmesinin mümkün olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada söz konusu hususa açıklık kazandırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda kalkınma sürecinde Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'nin Türkiye için geçerli olup olmadığı irdelenecektir. Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sürdürülebilir turizm ile ilgili kavramsal çerçeve ele alınacaktır. Daha sonraki bölümlerde sırasıyla dünyada ve Avrupa'da turizm sektörü ile Türkiye'de turizm sektörünün tarihi gelişimi, mevcut durumu ve geleceği hakkında incelemelerde bulunulacak ve daha sonra dördüncü bölümde sürdürülebilir turizm-kalkınma ilişkisi Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'ne dayalı olarak ele alınacaktır. Türkiye için oluşturulan model ile Çevresel Kuznets Teorisi'nin Türkiye için geçerli olup olmadığı araştırılacaktır. Oluşturulan ekonometrik model ile Türkiye geneli ile Antalya ve İzmir özelinde ölçülen kükürtdioksit emisyonları ve geceleme yapan turist sayıları arasındaki ilişki yardımıyla Çevresel Kuznets Eğrisi'nin geçerliliği irdelenecektir. En son olarak, sonuç bölümünde elde edilen tespitler ile ulaşılan veriler yorumlanarak, genel bir değerlendirme yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Nüfus artışı ve doğal kaynakların giderek aşırı tüketimi, çevre ve beşeri gereksinimler arasında bir dengenin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Sürdürülebilirlik, çevre ile kalkınma ilişkilerindeki olumsuz etkilerin yok edilmesini ya da en azından azaltılmasını hedefleyen bir anlam kazanmıştır. Özellikle turizme kaynak oluşturan bölgesel ve yerel ölçekte kültürel–doğal değerleri koruyup geliştirerek, turizmin çekiciliğini artıran bir kavram olmuştur. Bu nedenle sürdürülebilir turizmin anlaşılabilmesi için öncelikle kalkınmanın ve sürdürülebilir kalkınmanın kavram olarak anlaşılması faydalı olacaktır.

1.1. KALKINMA

Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH); bir ekonomide, belli bir dönemde, üretilen toplam nihai malların parasal değeridir. Büyüme bu değer artışı oranıdır. Kalkınma ise, birçok tanımın bir bileşkesidir. Kalkınma, büyüme ile ilişkilidir. Büyüme olmaksızın kalkınma olmaz. Ancak yalnızca büyüme yapısal değişikliği göz önünde bulundurmaz. Kalkınma sadece sayısal değil, aynı zamanda niteliksel boyutludur. Ayrıca, kalkınma kişi başına düşen gelir ile reel gelirin artışı, yapısal değişiklik, toplumsal davranışlarda, alışkanlık ve değer yargılarında bir değişikliktir (Aytun, 2008: 1).

“Ekonomik kalkınma” veya “kalkınma” terimleri iktisatçı ve politikacı gibi insanlar tarafından yirminci yüzyılda sıklıkla kullanılmıştır. Bununla birlikte bu kavram yüzyıllardır batıda var olmuştur.

Modernleşme, batılılaşma ve özellikle endüstrileşme insanların ekonomik gelişmeyi tartışırken kullandıkları terimlerdir. Bu kavramın ne zaman ortaya çıktığını hiç kimse tam olarak bilmemekle birlikte, çoğunlukla feodalizmin yok olması ve kapitalizmin evrim geçirmesi ile ortaya çıktığına hemen hemen hemfikirdirler (Conteras, 2008: 1).

Kaynak (2007) iktisadi büyümeyi; bir ülkede, belli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin parasal ifadesi olan gayri safi milli hasılda görülen artış şeklinde tanımlarken; üretim araçları ve üretim tarzının yüksek katma değerli ürünleri üretecek biçimde gelişmesi ve verimliliğin mümkün olduğu kadar yukarıya çekilmesi, refah düzeyinin yükselmesi, gelir dağılımının daha adil dağılması, bağımsızlığın güçlenmesi, maddi olanakların genişlemesi, özgürlüklerin çoğaltılması, istihdam olanaklarının genişletilmesi ve çalışma koşullarını iyileştirilmesi ve çevreye en az zararın verilmesi gibi diğer yönlerinin bulunması bakımından kalkınmanın iktisadi büyümeden farklı olduğunu vurgulamıştır.

Yavlioğlu (2002) kalkınmayı; fert başına düşen reel milli gelirin artması, bunun için gerekli sermaye birikiminin sağlanması, toplumun yaşam standardının ve refah düzeyinin yükseltilmesi için mevcut sosyoekonomik yapının oluşturulması şeklinde tanımlarken, böyle bir kalkınmaya ülkenin beşeri ve doğal kaynakları ile kurumlarının yönetimini geliştirerek erişileceğini ileri sürmüştür.

Diğer taraftan günümüz koşullarında kalkınmayı tanımlayabilmek için fert başına düşen reel milli gelir, sermaye birikimi, toplumun yaşam standardı ve refah düzeyi, sosyoekonomik yapı, ülkenin beşeri ve doğal kaynakları ile kurumlarının yönetimi gibi hususların bilinmesine ihtiyaç vardır (Yavlioğlu, 2002: 1). Dolayısıyla kalkınma kavramı için Köktürk (2002), *“En geniş anlamıyla kalkınma, toplumu iyileştirmek demektir.*

Dolayısıyla kalkınma, GSMH sayıları ile tartılabilecek ya da ölçülebilecek bir mal değildir. İnsanların potansiyel güçlerini tanımaları ve kendi geleceklerinin yönetimini kendi ellerine almalarını mümkün kılan bir değişim sürecidir” demiştir.

Kalkınma, toplumun refahı için kısa, orta ve özellikle uzun dönemde gerekli olan ihtiyaçların karşılanmasına yönelik ekonomik büyüme modelini tanımlamak için kullanıldığında sürdürülebilir olması gerekliliğini ön plana taşır. Bu nedenle bugünün ihtiyaçlarının, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını yerine getirme olanağını engellemeyecek biçimde karşılanmasına yönelik kalkınma düşüncesinin temel alınması halinde “sürdürülebilir kalkınma” kavramı ile karşılaşılır.

1.2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Sürdürülebilir kalkınma, Uluslararası Doğanın Korunması Birliği (The International Union for Conservation of Nature / IUCN) Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından hazırlanan “Dünya Koruma Stratejisi”nde doğal kaynakları gelecek nesiller için muhafaza etmek şeklinde tanımlanmıştır (IUNC, 1980: 1). Daha sonra 1987’de Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu (Report of the World Commission on Environment and Development / WCED) ile, sürdürülebilir kalkınma hem ekonomik ve toplumsal gelişmenin hem de çevresel korumanın sağlanması hedefi ele alınacak şekilde genişletilerek, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasını engellemeyerek bugünkü ihtiyaçların karşılanması şeklinde tanımlanmıştır (UN, 1987: 1).

Sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunmasına önem vermek suretiyle uzun vadeli bir ekonomik kalkınmanın koşullarını oluşturmayı öngörmektedir (Kayacı, 1998: 13).

Dünyanın pek çok ülkesinde benzer şekilde ortaya çıkan çevre sorunlarının temelinde ekonomi ve çevre arasındaki dengesizlik yatmaktadır. İnsanoğlu bir yandan hızla gelişen bilim, teknoloji ve sanayi ile ekonomik açıdan yaşam kalitesini yükseltirken, diğer yandan da doğaya zarar vermektedir. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınmanın çevreye zarar vermeden sağlanması gerektiğine dikkat çeken bir kavramdır (Kaynak, 2007: 43).

Ayrıca, Öztürk (2007), sürdürülebilirliğe yaşanabilirlik kavramını da eklemiştir. Dolayısıyla sürdürülebilirlik, gelişme–kalkınma ve turizmde böyle bir dengenin yaratılmasını, çevre, gelişme ve büyüme ilişkilerindeki olumsuz etkilerin yok edilmesini ya da en azından azaltılmasını hedefleyen bir anlam kazanmıştır. Özellikle de turizmde, turizme kaynak oluşturan bölgesel ve yerel ölçekte kültürel–doğal değerleri koruyup geliştirerek, çekiciliğini artıran bir kavram olmuştur.

1.2.1. Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre

Ekonomik kalkınma ve çevrenin korunması konuları genellikle birbirlerinin karşıtı olarak algılanmaktadır. Konuya bu şekilde yaklaşıldığında, ekonomik kalkınma önceliği almakta ve çevre yatırımlarına ayrılan pay ya çok küçük olmakta ya da ayrılan kaynak başka amaçlar için kullanılmaktadır. Hatta çoğu zaman çevrenin, kalkınmanın önünde bir engel olduğu düşünülmektedir. Dünyanın pek çok ülkesinde ortaya çıkan çevre sorunlarının temelinde ekonomi ve çevre arasındaki dengesizliğin bulunduğu görülebilmektedir. Hızla gelişen bilim, teknoloji ve sanayi ile ekonomik açıdan yaşam kalitesi yükselirken, diğer yandan da doğaya zarar verilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınmanın çevreye zarar vermeden sağlanması gerektiğini göz önüne almaktadır. Bu nedenle, kalkınmanın kısa, orta ve özellikle uzun dönemde devam etmesinin sağlanması amacıyla doğal

kaynaklar ile tarihi/kültürel değerlerin geri döndürülemeyecek şekilde tahrip olmaması gerektiğinden, sürdürülebilir kalkınma ile çevre karşıt kavramlar olmayıp, birbirlerini destekleyen kavramlardır.

Mevcut yasal düzenlemelerin korumanın teşvik edilmesine değil kirlenmeden sonra kirleticinin cezalandırılmasına yönelik olması; kontrolsüz nüfus artışı ve göç sonucunda plansız kentleşme ve arazi kullanımı nedeniyle çevre duyarlılığı yeterince oluşturulmamış, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek kaynakların tüketimine sebep olunmuştur. Sürdürülebilirlik ifadesi, nüfus artışına ve doğal kaynakların giderek aşırı tüketimine karşı tavır almayı, çevrenin tüketiminde ve büyümede bir sınırın olduğunu fark etmeyi gerektirecek nitelikte bir kavramdır. Bu nedenle, aşırı tüketim ve büyüme ile çevre ve beşeri gereksinimler arasında bir dengenin kurulması zorunluluğu “sürdürülebilir kalkınma” kavramını ortaya çıkarmıştır.

1.2.2. Ekonomik Büyümenin Çevre ile İlişkisi

Tunçsiper (1996), ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması için gerek fiziki gerekse beşeri sermayeye yapılan yatırımların değerinin, kullanılan doğal kaynakların değerine en azından eşit olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Kaynak (2007) da; ekonomik büyüme ve kalkınmanın çevresel değerleri gözetmek suretiyle sürdürülebileneceğini vurgulamıştır. Bu nedenle ekonomik büyümenin ve kalkınmanın doğal, kültürel ve tarihi çevreyi bozmayacak şekilde ilerletilmesi gerekmektedir. Ayrıca Kaynak, bir yandan fiziki sermaye mallarını artırırken, diğer yandan doğal sermayeyi yok etmenin, yani ülkenin toplam sermaye stokunu azaltmanın sürdürülebilirliği sağlamayacağını, bu nedenle ekonomik büyüme hedefi ile çevreyi koruma hedefi arasında optimal bir dengenin oluşturulması

gerektiğini ifade etmiştir.

Ekonomik büyümenin mineraller ve fosil yakıtlar gibi yenilenemeyen kaynaklar ile korunması gereken doğal kaynaklar ve korunması gereken taşınmaz kültür varlıkları aleyhine gelişmemesi gerekir, zira bunların yenilenebilen kaynaklar (ormanlar, balıklar, bitkiler, hayvanlar, tarım toprakları, çayır ve meralar ve su kaynakları) gibi doğal kaynaklardan farklı olarak bir daha oluşturulması mümkün değildir.

Özbey (2002) ise çalışmasında, çevre kalitesindeki iyileşmenin sağladığı faydanın, bunun için katlanılan maliyete eşit olması durumunda toplumsal refahın reel anlamda değişmeyeceğini ileri sürmüş ve bu nedenle, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme sürecinde kirletip sonra temizleme veya doğadan sınırsızca yararlanma yerine bilinçli şekilde doğayı koruyup-kullanma ilkesine önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

1.3. SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM

Turizm, asıl yaşadığı yerin dışında başka bir yere eğlence, tatil, kültür, arkadaş ve akraba ziyareti, aktif spor, toplantı, görev, iş, öğrenim, sağlık, transit vb. amaçlarla seyahat etmenin doğurduğu olaylar bütünüdür. Uluslararası Turizm Uzmanları Birliği (International Association of Scientific Experts in Tourism/ AIEST), turizmi ‘*Yabancıların seyahat ve geçici veya devamlı asli kazanç elde etme faaliyeti için yerleşmeye dönüşmemek koşuluyla, konaklamalarından doğan ilişkilerin ve olayların tümüdür.*’ şeklinde tanımlamıştır (AIEST, 1986: 2).

Sürdürülebilir turizm kavramı Dünya Turizm Örgütü (World Tourism Organisation) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: “*Sürdürülebilir turizm, gelecekteki fırsatları koruyup geliştirmeyi gözeterek, bugünkü*

turistlerin ve ev sahipliği yapan bölgelerin ihtiyaçlarını karşılama ilkesini benimser. Bu şekilde tüm kaynakların yönetimi; kültürel bütünlüğün, zorunlu ekolojik süreçlerin, biyolojik çeşitliliğin ve yaşam destek sistemlerinin devamlılığı sağlanırken, ekonomik, sosyal ve estetik gerekler karşılanacak şekilde öne çıkarılır. Sürdürülebilir turizm ürünleri; turistik kalkınma ile zarar görmek yerine yararlı olan yerel çevre, toplum ve kültürlerle uyum içinde işlenen ürünlerdir” (WTO, 2005: 65).

Dünya Turizm Örgütü’nün tanımından da anlaşılabileceği gibi, sürdürülebilir kalkınma ile turizm arasındaki ilişkiler çevresel değerler üzerinde odaklanmaktadır. Çevre; hava, su, toprak, yer altı, yerüstü zenginlikleri, bitki-hayvan çeşitliliği ve insanlar arasındaki ilişkiler olduğuna göre, turizm ile doğa ve kültürel çevre arasındaki ilişkiler, çevresel faktörlerin turizm üzerindeki ve turizmin de çevresel faktörler üzerindeki etkileri, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ile turizm endüstrisi arasındaki ilişkiye ışık tutmaktadır (Çavuş ve Tanrısevdi, 2000: 153).

Turizmin doğal çevre faktörlerine olan bağımlılığı nedeniyle, turizm endüstrisinin uzun dönemde sürdürülmesi için dikkatli bir biçimde planlanması ve yönetilmesi gerekir. Sürdürülebilir turizmde esas olan, korunması gereken doğal, arkeolojik ve kentsel alanların, geleceğin turizm alanları olarak, turizmin olumsuz etkisinden koruyarak, hem kullanılmasını hem de gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Turizmin gelişimini yok etmeden, çevrenin korunması ve mekanların planlanması sağlanarak, sürdürülebilir bir yapı geliştirilebilir. Sürdürülebilir turizm açısından; iklim, kaynak ve ulaşım planlamasında plan ilkeleri çevreyi bozmayacak şekilde saptanmalıdır (AÜ, 2007: 1). Turizmde sürdürülebilirlik, arzı belirleyen kaynakların sonsuz olmadığı hususu göz önüne alınarak; kaynakların optimum kullanımı gerektirir. Yani sürdürülebilirlik bir yandan doğanın ve yeniden üretilmeyen varlıkların korunmasını, diğer yandan bunların rasyonel kullanımını bir

arada dengeli bir biçimde sağlamalıdır.

1.3.1. Sürdürülebilir Turizm İçin Dünya Turizm Örgütü'nün ve Avrupa Birliği'nin Kalkınma Politikaları

Dünya Turizm Örgütü, turizm sektörüyle ilgili aktörleri öncelikle; koordinatör aktörler, ulusal hükümetler, sivil toplum kuruluşları, iş dünyası, çalışanlar, hükümet dışı örgütler, bilim kuruluşları biçiminde sıralamakta; ikinci aşamada araştırmalar aracılığıyla bilgi yönetimini işler hale getirmekte, bunu yaparken bilgisayar programlarından ve veritabanlarından faydalanmakta; üçüncü aşamada da turizmin kalkınmada araç haline gelebilmesi için stratejik planlama yapmaktadır. Dolayısıyla, Dünya Turizm Örgütü'nün aktörleri, bilgi yönetimi olgusunu ve öncelikleri belirleyen stratejik planlamayı üç ana adım olarak görmektedir (WTO, 1994: 5-7).

Avrupa Komisyonu, Turizm alanında Birliğin Rolü üzerine bir Yeşil Bildiriyi (Green Paper) 1995 yılında yayımlamış (EU, 1995: 1), 1995 ve 1996 yıllarında da, turizm ve çevre için bir internet ağı olan Turizm ve Çevresel Seyahat Hakkında Bilginin Depolanması Ağı (European Community Network for Environmental Travel and Tourism / ECONETT) kurmuştur (WTTC, 2008: 1, EEA, 2008: 1). Böylece sürdürülebilir turizm için oldukça anlamlı girişimler Avrupa Komisyonu tarafından başlatılmıştır.

1.3.2. Globalleşmenin Turizm Sektörüne Etkisi

Dünya'nın yaşamakta olduğu hızlı değişim, tüm sektörleri olduğu gibi turizm sektörünü de etkilemektedir.

Turizm, dünyada başka farklı kültürlerin varlığını görsel ve işitsel

medyadan öğrenen insanlara bu kültürleri yakından tanıma olanağı sağlamıştır. Globalleşmedeki hızlı değişim en çok ve en çabuk etkisini turizm alanlarında göstermektedir. Ulaşım araçlarındaki ilerlemeler, seyahatteki demokratikleşme, boş zamanların artması, turizm sektörü üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır.

Global yaşamın gereği haline gelen internet, diğer tüm sektörlerde olduğu gibi turizmde de yaygınlaşmış ve bilginin paylaşım hızını artırmıştır.

Yine iletişimde ve ulaşımında sağlanan teknolojik gelişmeler insanlara zaman ve serbest dolaşım özgürlüğü sağlamıştır. İnsanların gerek bilgi gerekse zamansal özgürlüklerinin artması, global yaşamın dayattığı ve beslediği yaşam kalitesinin yükseltilmesi isteği ve refah artışı ile birleşince, her geçen gün değişik nedenlerle sınırları geçen, geçmek isteyen insan sayısı da artmaktadır.

Turizm globalleşmeyi hızlandırırken, bu sektörün yaşadığı sorunlar da ulusal veya bölgesel olmaktan çıkmış, global bir niteliğe bürünmüştür. Enformasyon nasıl ulusal sınırları tanımıyorsa, kirlilik de tanımamaktadır. Turizmin ana hammaddesi olan doğal kaynaklar, kültürel tarihsel çevre tek bir ulusun değil, insanlığın malıdır. Bu açıdan bakıldığında, turizm ve globalleşme arasındaki karşılıklı ilişki her iki yönde de hızlanmaya sebep olurken, uluslar üstü çevresel sorunlar da sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır (Kutlu, 1998: 365).

Her endüstri gibi turizmde de, doğrudan doğal kaynaklar toplumun mirasını kullanmaya bağlı olduğundan çevre bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik kalkınmada artık koşul haline gelmiş olan sürdürülebilirlik kavramı, turizm alanında da merkezde yer almaktadır.

Bu nedenle gelişmekte olan ÷lkelerde yeterince yasal güvence altına alınmamış kaynaklar çevre standardının yükseltilmesine engel olan yabancı sermayenin tehdidi altındadır. Ancak yabancı sermayeyi ÷lkelerine çekmek isteyen hükümetler çevre standardını yükseltecek uluslararası anlaşmalara imza atmaktan çekinmektedirler.

Turizmin ortaya çıkardığı olumsuz etkiler gerek ziyaretçiler gerekse de turist kabul eden toplumlar üzerinde hoşnutsuzluğa yol açmaktadır. Oysa turizmde yüksek kalitede bir deneyim ancak doğal kaynakların, çevrenin ve kültürel mirasın korunmasıyla sağlanabilir. Doğal, çevresel, biyolojik ve sosyokültürel kaynakların korunmasında ve kayıpların en aza indirilmesinde, turizm alanındaki faaliyetlerin ve getirilerinin gelecekte de artırılarak, devamını mümkün kılacak tek yol sürdürülebilir turizmdir. Bunun en iyi şekli de “ekoturizm” olarak kabul görmektedir (Avcıkurt, 1996: 218).

1.3.3. Ekoturizm

Ekoturizm; doğayı ve kültürel kaynakları anlayarak korumayı destekleyen, düşük ziyaretçi etkisi olan ve yerel halka sosyoekonomik fayda sağlayan, bozulmamış doğal alanlara çevresel açıdan sorumlu seyahat olarak tanımlanabilmektedir. Diğer taraftan; turizm pazarında, doğaya dayalı turizm olarak tarif edilen ekoturizm, sürdürülebilir kalkınma aracı olarak gör÷lmektedir (Tisdell, 2001: 13). Uluslararası Ekoturizm Topluluğu (The International Ecotourism Society / TIES) ekoturizmin niteliklerini şöyle dile getirmektedir; “*Ekoturizm genellikle küçük gruplar halinde yapılır. Konaklama ve yeme içme türü hizmetler çoğunlukla yerel düzeydeki küçük ve orta ölçekli firmalar tarafından verilir.*” (TIES, 2008: 1).

Ekoturizm hareketinin olumlu çevresel ve sosyal etkisi olsa da iyi

organize edilmediği takdirde kitle turizmi kadar çevresel tahribata sebebiyet verebilmektedir. Çünkü ekoturizm alanlarının hassas ekosistemler olması nedeniyle bu bölgelerde yapılacak plansız herhangi bir turizm hareketinin doğal kaynakların yok edilmesine, hatta çevresel kirliliğin yaratılmasına sebebiyet verme ihtimali yüksek olacaktır.

Ekoturizm, dışsal olarak enerji ve hammadde tasarrufunu sağlayacak yeni pazarlar yaratır. Geri dönüşümlü, yeniden kullanılabilen ve çevreye duyarlı biyoenerjiye dönüştürülebilen ürünlerin tasarlanması ve geliştirilmesi sonucu otel endüstrilerinin gelirlerinin %5'ini kullandıkları enerji harcamalarında maliyetlerin azaltılmasının mümkün olacağı düşünülmektedir (Nagel, 2002: 173).

Yerel yönetimlerin denetimi altında, çevreye saygılı yapılaşmada yerel mimari özelliklerin korunmasına, arkeolojik kalıntı ve tarihsel yapıların özgün ortamlarıyla uyumunun bozulmamasına özen gösteren bu turizm biçimi yeni yapılanma yerine, var olan yapıların yeniden kullanımını özendirir ve yöresel ekonomik uğraşları korumaya ve geliştirmeye yardımcı olur.

1.4. KALKINMADA VE TURİZMDE ÇEVRESEL SORUNLAR

Kentleşme, kitlesel üretimin yanı sıra ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, altyapı yatırımlarını, mal ve hizmet taleplerini de hızlandırmıştır. Talepteki hızlı artış gerek coğrafi gerekse teknolojik olarak yeni enerji kaynaklarının aranmasını gündeme getirmiştir. Karbondioksit ve diğer bazı gazların emisyonunun artması “sera etkisine”¹ yol açarak, global ısınmaya ve kutup buzullarının erimesine,

¹ Dünyamız Güneş sisteminin bir parçasıdır. Uzun dönemde yeryüzünün Güneş’ten aldığı enerjiyi uzaya vermesi gerekir. Güneş enerjisi yeryüzüne kısa dalga boyu radyasyon olarak ulaşır. Gelen

karasal alanların sularla kaplanmasına yol açmaktadır. Gazların yoğun kullanımından kaynaklanan atmosferdeki ozon tabakasındaki delik, öldürücü güneş ışınlarının yeryüzüne ulaşımını kolaylaştırmaktadır. Tropikal ormanların hızla yok edilmesi, dünyadaki toplam yağmur miktarının azalmasına, dünyanın her geçen gün çölleşmesine ve sulardaki tuzluluk oranının artmasına yol açmaktadır. Sanayideki gaz emisyonlarından kaynaklanan bir sorun da asit yağmurlarının ormanları tahrip etmesidir. Ormanların yok olması erozyon, hammadde kaybı ve yararlı bitki ve hayvan türlerinin neslinin tükenmesine yol açmaktadır (Özbey, 2002: 136).

Ayrıca, dünya nüfusunun hızla artması kent ve altyapı alanlarının, tarımsal alanları kaplayacak ölçüde gelişmesi, gıda üretiminin azalmasına yol açmaktadır. Daha az alanda daha çok üretim amacıyla kullanılan gübre ve tarımsal ilaçlar toprağın doğal yapısını bozmakta ve verimlilik ömrünün kısılmasına yol açmaktadır. Bu durum insan vücuduna gıda yoluyla daha çok zararlı kimyasal madde girmesine yol açmaktadır (Özbey, 2002: 136).

Yukarıda belirtilenlere ilaveten, nüfus artışı ve kentleşmenin çevreye etkisi de sıralanabilir. Görüldüğü gibi tüm bu gelişmeler tedbir alınmadığı takdirde felaketlerin çevre açısından telafisi güç boyutlara ulaştığını ortaya koymakla birlikte, turizm için gerekli olan kaynakların çabucak yok olabileceğini de göstermektedir.

radyasyonun bir bölümü yeryüzünün yüzeyi ve atmosfer tarafından geri yansıtılır. Ama bunun büyük bölümü, atmosferden geçerken yeryüzünü ısıtır. Yeryüzü bu enerjiden, uzun dalga boyu kızılötesi radyasyonla kurtulur. Gezegenimizin yüzeyi tarafından yukarıya salınan kızılötesi radyasyonun büyük bölümü atmosferdeki su buharı, karbondioksit ve doğal olarak oluşan diğer “Sera gazları” tarafından emilir. Bu gazlar enerjinin, yeryüzünden geldiği gibi doğrudan uzaya geçmesini engeller. Atmosferdeki gazların gelen güneş ışınımına karşı geçirgen, buna karşılık geri salınan uzun dalgalı yer ışınımına karşı çok daha az geçirgen olması nedeniyle yerkürenin beklenenden daha fazla

Kalkınma düzeyinin artması diğer ekonomik faaliyetler gibi turizm faaliyetlerinin de artmasına neden olmuştur. Bu faaliyetlerin artması ise beraberinde tarihsel, kültürel ve doğal çevrenin tahrip olmasına neden olduğundan ilgileri çevrenin korunma yollarına yönlendirmiştir.

Dünya kaynaklarından alabildiğine yararlanmayı öngören tüketime dayalı “*Savurgan Dünya Görüşü*” yerini, artan nüfus artışı ve tüketim nedeniyle bu kaynakların korunmasını öngören “*Sürdürülebilir Dünya Görüşü*”ne bırakmaktadır (Özbey, 2002: 137).

Turizm, birçok ülkede ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmenin önemli bir dayanağı olmakla birlikte turizmde temel amaç, gelişmenin sürdürülebilir olması, kaynakların doğru kullanımı ile bugünkü ve gelecekteki toplumların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi olmalıdır.

Sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen ülkelerde çevre politikalarıyla uyumlu, nüfus, gelir dağılımı, eğitim, hukuk, sanayileşme, dış ticaret, bayındırlık politikaları gibi tüm makro ve mikro nitelikteki politikalar birlikte ele alınmalıdır (Cirik, 2000: 192).

1.5. TURİZMİN ÇEVREYE ETKİLERİ

1.5.1. Turizmin Olumlu Etkileri

Turizm fiziki açıdan; doğal ve yapısal kaynakların korunması, yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesine yardımcı olur. Uluslararası düzeyde kabul görülen kalite standartları ile doğal kaynaklara erişimi sağlar. Turizm, yerleşiklere sahip oldukları çevrenin kalitesinin fiziksel çevre düzenlemeleri ile artırılmasını teşvik eder.

ısınmasını sağlayan ve ısı dengesini düzenleyen bu doğal süreç “sera etkisi” olarak adlandırılmaktadır.

Turizm sosyoekonomik açıdan; yerleşiklere başka durumda ekonomik açıdan doğrudan katkısı olmayacak yapıtların kullanılmasını sağlayarak yeni iktisadi faaliyet alanları oluşturur. Böylece sonraki nesillerin bu yapıtları gelecekte de muhafaza edebilmeleri için koruma amaçlı gelir elde etmelerini sağlar. Bu tür kullanılmayan yapıtların değerlendirilmesi ile küçük firmalar için ekonomik faaliyet yapabilecekleri (el sanatları ürünleri gibi) fırsatlar ortaya çıkarır. Sadece turizm faaliyetleri için değil, diğer destekleyici faaliyetler için de talep yaratır. Yerel insanların yaşam standartlarını, başka şekilde elde edilmesi güç olan vergi ve döviz gelirleriyle yükseltir.

Turizm kültürel-eğitsel açıdan; sanat, folklor, festival, tiyatro kalitesini yükseltir. Faaliyetleri destekler ve bunların sürdürülmesi için kaynak yaratır. Yerel sanat ve elişleri için piyasa oluşturur. Belirli bölgelerin yerel kimliklerini güçlendirir, yerel gururun artırılmasını sağlar. Çevresel değerlendirmeyi hem ziyaretçilerin hem de yerli halkın anlaması için ortam yaratır.

Turizmin ekonomik açıdan; gerek döviz kazandırma gerek turistik yatırım ve tüketim harcamalarının çarpan mekanizmasıyla gerekse vergi kaynağı olma özelliği ile ekonomide gelir yaratıcı etkisinin olduğu herkesçe bilinmektedir. Bu etki aynı zamanda kısa sürede ve düşük maliyetlerle istihdamı artırmasına ve bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesine ilişkin olumlu etkiler de yaratmaktadır (Özbey, 2002: 135).

Vielhaber (1995), seyahat acenteleri üzerinde yaptığı bir anket çalışması sonucunda; bu acentelerin 1/3'ünün, turizm sayesinde yerli halkın yaşam koşullarının iyileştiği görüşünde olduklarını tespit etmiştir. 1/7'si gibi düşük bir oranın ise, turizmin doğal çevreye olumlu katkısı olduğunu düşündükleri sonucuna varmıştır. Bununla birlikte yine aynı oranın turizm beldelerinde turizmin gelişmesinden sorumlu olan kişinin

ekolojik sorunlar konusunda ve az gelişmiş bölgelerde çevrenin korunarak imar edilmesi hususunda daha duyarlı hale geldiği fikrinde olduklarını saptamıştır.

1.5.2. Turizmin Olumsuz Etkileri

Turizm ekonomik açıdan; gerekli denetim olmadığı takdirde veya yanlış politikalar uygulanması sonucu dışa bağımlılığı artırabilir. Turizm faaliyetlerine ilişkin giderlerin önemli bir bölümü küresel turizm piyasasında egemen olan uluslararası şirketlere ve turizm hizmetinin sürdürülmesi için ülke/bölge dışından alınan mal ve hizmetlere gidebilmektedir (Enlil, 2005: 1). Böylece ülke kaynaklarının (döviz çıkışı ve kar transferi yoluyla) ters yönlü bir ekonomik etki doğurması mümkündür.

Fiziki açıdan; havaalanı, marinalar ve diğer tatil komplekslerinin kurulması toprakları aşındırmaktadır. Aşırı ziyaretçi akımı doğal çevre yapısını tahrip ederken, hayvan türlerini dışlayarak ekosistemi bozmakta, çöp ve gürültü kirliliği oluşturmaktadır. Su ve toprak kaynakları, turizmin gelişim eğilimine göre yönlendirilmektedir.

Turizm sosyoekonomik açıdan; çevreyi ticari bir mal haline getirmektedir. Turizme bağlı göç yaşanması, beraberinde birçok sorunu da getirmektedir, özellikle tarımın ihmali söz konusu olabilir.

Kültürel ve eğitsel açıdan turizm; yurtiçi (yerel) kültürel değerlerin ve sanat yapılarını ticari amaçla suni bir şekilde yeniden oluşturulmasını teşvik eder. Kültürün ticari şekilde turizm hareketine dönüşmesi toplumun yerel değer ve kimliğini tahrip edebilir.

Sonuç olarak; sanayileşme, nüfus artışı ve teknoloji alanında

meydana gelen sorunlar vardır. Kaynakların tüketimi, doğanın etkilenmesi, altyapı sorunlarının ortaya çıkması, artan turizm faaliyetleri sonucu ortaya çıkan kirlilik ve atıklar, bunların arıtımı ve yok edilmesi için fiziksel altyapı ve kapasite yetersizlikleri, tatlı su kaynaklarının aşırı kullanımı, ormanların yok edilmesi, kıyı ve plajların zarar görmesi, toprak erozyonu, biyolojik çeşitliliğin tahribi, kültürel mirasın zarar görmesi, hava ulaşımının ve kalabalığın yarattığı ses kirliliği, turizm sektörünün yarattığı başlıca olumsuz çevresel etkilerdir (Özbey, 2002: 140).

Doğal kaynakların, çevrenin ve kültürel mirasın korunmasıyla turizmde yüksek kalite sağlanabilir. Doğal, çevresel, biyolojik ve sosyokültürel kaynakların korunması ve kayıpların en aza indirilmesi sürdürülebilir turizmle sağlanabilir. Ekoturizm, sürdürülebilir turizmin sağlanmasında turizm çeşitlerinin başında gelir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TURİZM SEKTÖRÜ

2.1. DÜNYADA TURİZM SEKTÖRÜ

Günümüzde turizm sektörü sanayi ve ticaret sektörü kadar önemli bir faaliyet haline gelmiştir. Dünya Turizm Örgütü'ne göre, 2006 yılı itibariyle turizm dünyada yaklaşık 234 milyon insanı istihdam etmektedir. Dünyada uluslararası sermaye yatırımlarının yaklaşık %7'si turizm alanına yapılmaktadır. Söz konusu yılda dünya turizm gelirlerinin dünya gayrisafi hasılası içindeki payı %10,3'e kadar çıkmıştır (WTO, 2007: 3).

Dünyada 1950 yılında 25 milyon turist ve 2,1 milyar ABD Doları turizm geliri mevcut iken, turizm sektörü 1950-2006 yılları arasında turist sayısı itibariyle 32 kat ve turizm geliri itibariyle 349 kat artmıştır (Tablo 2.1 ve WTO, 2007: 4).

Turizmde uluslararası rekabet, 1980 ve 1990'lı yıllarda artış göstermiş, özellikle 1990'lı yıllar, Dünya turizminin istikrarlı olarak büyümeye devam ettiği, ancak rekabet ortamının giderek yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Turizm sektörü 1990-2006 yılları arasında turist sayısı itibariyle yıllık ortalama %5,2 ve turizm geliri itibariyle yıllık ortalama %10,9 oranında artış göstermiştir (Tablo 2.1).

Sektörün bu dönemdeki hızlı büyümesinde ve rekabetin giderek hız kazanmasında, uluslararası alandaki küreselleşmenin başlangıcı olan ve 1980 sonrasında yaşanan mali liberalleşme akımları, Doğu Avrupa

lkelerindeki siyasi rejimlerin hızla liberal yapılara dönüşerek, seyahat özgürlüğü önündeki kısıtlayıcı engellerin kalkması gibi siyasi ve ekonomik temel tercihlerdeki değişiklikler, belirleyici etkiye sahip olmuştur.

Tablo 2.1. 1950-2006 Yılları Arasında Dünya Turizmine Katılanların Sayısı ve Turizm Gelirleri

Yıllar	Turist Sayısı (Milyon Kişi)	Değ.%	Turizm Gelirleri (Milyar \$)	Değ.%
1950	25	-	2,1	228,6
1960	69	176,0	6,9	160,0
1970	160	131,9	18	466,0
1980	288	80,0	102	100,0
1988	394	36,8	204	8,3
1989	426	8,1	221	21,3
1990	458	7,5	268	3,4
1991	463	1,1	277	13,4
1992	502	8,4	314	2,2
1993	518	3,2	321	10,0
1994	550	6,2	353	13,6
1995	564	2,5	401	8,2
1996	595	5,5	434	2,3
1997	613	3,0	444	0,2
1998	628	2,4	445	2,0
1999	652	3,8	454	5,1
2000	696	6,7	477	-2,9
2001	692	-0,6	463	2,4
2002	702	1,4	474	10,8
2003	697	-0,7	525	18,5
2004	766	9,9	622	5,6
2005	808	5,5	659	11,5
2006	848	4,9	735	228,6

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü'nün veri tabanı kullanılmıştır.

(Erişim: 11.01.2009, <http://www.unwto.org/facts/eng/highlights.htm>)

Turizm sektörü, dünyada en fazla iş sahası yaratan sektörlerden biri konumundadır. Emek yoğun bir yapıya sahip olan turizm sektörü, işsizlik sorunu olan ülkelerde, sektördeki sermaye-işgücü oranının düşük

olması nedeniyle az yatırımla çok işgücü yaratma özelliğine sahiptir. Ülkelerin turizm konusunda yapmış oldukları yatırım düzeyi, istihdamı artırmaktadır. Ayrıca son zamanlarda uluslararası turizm talebinin kitlesel bir nitelik taşıması ve farklı grupların ihtiyaç ve isteklerinin çeşitlilik göstermesi de çeşitli iş kollarının ortaya çıkmasına neden olmakta ve işgücüne olan talebi artırmaktadır.

1995-2006 yılları arasında dünya ekonomisinde milli gelir artışı, yıllık ortalama %3,5 olarak gerçekleşirken, uluslararası turizm hareketlerinin ortaya çıkardığı gelir artışı yıllık ortalama %4 olmuştur (WTO, 2007: 11). Uluslararası turizm hareketlerine katılan turist sayısı 1950'de 25 milyon kişi olarak kaydedilmiş iken, 1970 yılında turist sayısı 160 milyon kişiye, 1995 yılında 564 milyona, 2006 yılında ise 848 milyon kişiye ulaşmıştır (Tablo 2.1 ve WTO, 2007: 12).

Tablo 2.2. 2005 ve 2006 Yıllarında En Çok Turist Alan ve Turizm Gelirine Sahip Olan Ülkeler

2005 Yılında Dünya Turizminde İlk On							
Turist Sayısı				Turizm Geliri			
No	Ülke	Milyon (Kişi)	Dünya-daki Payı (%)	No	Ülke	Milyar (\$)	Dünya-daki Payı (%)
1	Fransa	76	9,4	1	ABD	81,7	12,4
2	İspanya	55,6	6,9	2	İspanya	47,9	7,3
3	ABD	49,4	6,1	3	Fransa	42,3	6,4
4	Çin	46,8	5,8	4	İtalya	35,4	5,4
5	İtalya	36,5	4,5	5	İngiltere	30,4	4,6
6	İngiltere	30	3,7	6	Çin	29,3	4,4
7	Meksika	21,9	2,7	7	Almanya	29,2	4,4
8	Almanya	21,5	2,7	8	Türkiye	18,1	2,7
9	Türkiye	21,1	2,6	9	Avusturya	15,5	2,4
10	Avusturya	20	2,5	10	Avusturalya	14,9	2,3
Dünya Toplamı			808	Dünya Toplamı			659

2006 Yılında Dünya Turizminde İlk On							
Turist Sayısı				Turizm Geliri			
No	Ülke	Milyon (Kişi)	Dünya-daki Payı (%)	No	Ülke	Milyar (\$)	Dünya-daki Payı (%)
1	Fransa	79,1	9,4	1	ABD	85,7	11,7
2	İspanya	58,5	6,9	2	İspanya	51,1	7
3	ABD	51,1	6,1	3	Fransa	46,3	6,3
4	Çin	49,6	5,9	4	İtalya	38,1	5,2
5	İtalya	41,1	4,9	5	Çin	33,9	4,6
6	İngiltere	30,1	3,6	6	İngiltere	33,5	4,6
7	Almanya	23,6	2,8	7	Almanya	32,8	4,5
8	Meksika	21,4	2,5	8	Avustralya	17,8	2,4
9	Avusturya	20,3	2,4	9	Türkiye	16,8	2,3
10	Rusya	20,2	2,4	10	Avusturya	16,7	2,3
11	Türkiye	19,8	2,3				
Dünya Toplamı			848	Dünya Toplamı			735

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü'nün veri tabanı kullanılmıştır.

(Erişim: 11.01.2009, <http://www.unwto.org/facts/eng/highlights.htm>)

Turizm sektörü ivme kattığı ve katma değer artışı yarattığı diğer sektörlerdeki dolaylı gelişmelerle birlikte ele alındığında; 2004 yılı itibariyle dünyanın gelişmiş ülkelerinde dış turizm gelirlerinin ihracata oranı %7, gelişmekte olan ülkelerde ise %9,6'dır (WTO, 2005: 29). Ülkemizde bu oran, 2007 yılında %17 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3.4).

Dünya turizm hareketleri içinde Avrupa Birliği ülkelerinin turist sayısı olarak aldıkları pay, 2001 yılında %58 olarak gerçekleşmiştir. En çok turist çeken ülkelerin başında 74,5 milyon kişi ile Fransa, 53,6 milyon kişiyle İspanya ve 41,2 milyon kişiyle İtalya gelmektedir. 2002 yılında ise turist sayısı açısından en fazla payı 77 milyon turist ve %10,9'luk pay ile yine Fransa alırken, İspanya %7,4, ABD %5,9, İtalya %5,7, Çin %5,2 ile en çok turist çeken ilk beş ülke olmuştur. 2004 yılında dünya turizm hareketleri içerisinde Avrupa Birliği ülkeleri arasında en çok turist çeken

Ülkelerin başında 75,1 milyon kişi ile Fransa liderliğini korumuş, 53,6 milyon kişi ile İspanya ikinciliği, 37,1 milyon kişi ile İtalya nclğ srdrmştır. OECD lkelerinde, yabancı turist girişi itibariyle 2000-2004 yılları arasında yıllık %13,6'lık artışla en hızlı gelişen lke Türkiye'dir.

Fransa ve İspanya 2004 yılındaki turist sayısı açısından sıralamadaki yerini 2005 yılında da korurlarken, İtalya 5. sıraya gerilemiştir. 2005 yılında Türkiye yükseliş eğilimine devam ederek turist girişinde 21,1 milyon kişiye ulaşmış ve 9. sıraya kadar çıkmıştır.

Avrupa Birliği lkelerinin gelen turist ve turizm geliri olarak aldıkları pay 2006 yılında %54,3'e düşmüş, en çok turist çeken ülkelerin başında 79,1 milyon kişi ile Fransa, 58,5 milyon kişiyle İspanya ve 41,1 milyon kişiyle İtalya genel itibariyle konumlarını korumuşlardır (WTO, 2005: 17). Türkiye'de 2003-2007 yılları arasında turist sayısı yıllık %13,2 oranında artmıştır.

Dünya turizminin ağırlık noktasını ülkemizin de yer aldığı Avrupa Bölgesi oluşturmaktadır. Avrupa'dan sonra en önemli pay Doğu ve Asya-Pasifik bölgesine aittir. Bu iki bölge dışında en büyük paya sahip 3. bölge ise Güney ve Kuzey Amerika bölgesidir. Buradan, dünya turizminin ekonomik yönden gelişmiş ve gelir düzeyi yüksek  bölge arasında yoğunlaştığı söylenebilir. Nitekim turist akımları da karşılıklı olarak bu üç bölge içinde gerçekleşmektedir.

Dünya Turizm rgt'ne göre 2001 yılında ziyaretçi sayısı bir önceki yıla göre %0,6 oranında düşüş göstermesine karşın turizm gelirlerinde %2,4 artış gerçekleşmiştir. Ancak turist sayısındaki bu azalış 2002 yılında devam etmeyerek %1,4 artış yaşanmıştır. 2001 yılındaki turist sayısındaki azalışı önemli oranda 11 Eylül terörist saldırısına bağlamak mümkündür, çünkü genel olarak Dünya Turizmi ve özellikle

hava yoluyla gidişler olumsuz etkilenmiştir.

Tablo 2.3. 2002-2006 Yılları Arasında Çeşitli Bölgelerin Dünya Turizminden Aldığı Paylar

(Turist Sayısı, Milyon Kişi)

Bölgeler	2002	Pay (%)	2003	Pay (%)	2005	Pay (%)	2006	Pay (%)
DÜNYA	702	100	697	100	808	100	848	100
AVRUPA	399,8	56,9	401,5	58	438,7	54,3	460,8	54,3
Kuzey Avrupa	46,4	6,6	47,1	6,8	51	6,3	54,9	6,5
Batı Avrupa	141,1	20,1	139,1	20	142,6	17,6	149,8	17,7
Orta Avrupa	65,2	9,3	68,3	9,8	87,8	10,9	91,2	10,8
Güneydoğu/Akdeniz	147	20,9	147	1,2	157,3	19,5	164,9	19,5
ASYA-PASİFİK	131,1	18,7	119	17,2	155,3	19,3	167,2	19,8
Asya/Kuzeydoğu	73,6	10,5	67,2	9,7	87,5	10,8	94	11,1
Asya/Güneydoğu	42,2	6	35,7	5,1	49,3	6,1	53,9	6,4
Okyanus	9,6	1,4	9,4	1,4	10,5	1,3	10,5	1,2
Güney Asya	5,9	0,8	6,8	1	8	1	8,8	1
AMERİKA	114,9	16,3	112,4	16,2	133,2	16,5	135,9	16,1
Kuzey Amerika	81,6	11,6	76,1	11	89,9	11,1	90,7	10,7
Karayipler	16,1	2,3	17,3	2,5	18,8	2,3	19,4	2,3
Orta Amerika	4,7	0,7	4,9	0,7	6,3	0,8	7	0,8
Güney Amerika	12,5	1,8	14,2	2	18,2	2,3	18,8	2,2
AFRİKA	29,1	4,1	30,5	4,4	37,3	4,6	40,7	4,8
Kuzey Afrika	10,3	1,5	10,8	1,6	13,9	1,7	14,9	1,8
Sahra/Afrika	13,8	1,9	19,8	2,8	23,3	2,9	25,8	3
ORTADOĞU	27,6	3,9	30,4	4,4	38,3	4,8	41,8	4,9

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü'nün veri tabanı kullanılmıştır.

(Erişim: 11.01.2009, <http://www.unwto.org/facts/eng/highlights.htm>)

Dünya Turizm Örgütü'ne göre 2003 yılında ziyaretçi sayısı bir önceki yıla göre %0,7 düşüş göstermiş ve 702 milyon olan ziyaretçi

sayısı 697 milyon kişiye gerilemiştir. Irak Savaşı, ekonomik durgunluk ve SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome = Ağır Akut Solunum Yolu Yetersizliği Sendromu) 2003 yılında sektörü etkileyen en önemli üç unsur olmuştur. Turist sayısında en önemli düşüş %9 oranı ile Asya-Pasifik bölgesinde yaşanırken, Amerika'da da turist sayısı %2 oranında azalmıştır. ABD Doları'nın değer yitirmesi, yurt dışı çıkışlarda uzak destinasyonları olumsuz etkilediğinden yakın destinasyonların tercih edilmesi ve böylece Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin daha fazla ziyaretçi çekmesi nedeniyle, aynı yıl %58'lik pay alan Avrupa, dünya turizm pazarındaki liderliğini korumuştur.

Avrupa'nın dünya turizminden (turist sayısı) aldığı pay 2005 yılında %3,7 düşerken, 2006 yılında Avrupa'da turist sayısında bir değişme olmamış, Amerika'da %0,4 oranında düşüş, Asya-Pasifik'te ise %0,5 oranında artış gerçekleşmiştir. Bu artışın sebebinin hava ulaşımında fiyatların düşmesi sonucu turistlerin daha uzak destinasyonları tercih etmesinden kaynaklanmış olacağı düşünülmektedir.

2.2. DÜNYADA TURİZM SEKTÖRÜNÜN GELECEĞİ

Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (The World Travel and Tourism Council / WTTC) tarafından, 2020 yılına kadar olan dönem için yıllık ortalama turist sayısında %5 düzeyinde bir büyüme öngörülmekte ve geçen 40 yılda ortalama %7 oranındaki büyüme eğilimi ile karşılaştırıldığında belirgin bir yavaşlamanın olacağı tahmin edilmektedir (Kestenbaum, 2001: 60 ve WTTC, 2002: 1).

Dünya Turizm Örgütü tarafından, 2020 yılında dünyadaki turist sayısının 1,5 milyar kişi, toplam turizm gelirlerinin ise 2 trilyon ABD Doları olacağı, 2020 yılına ait uluslararası toplam turizm pazarının %49,2'sini Almanya, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, Çin, İngiltere, Fransa,

Hollanda, Kanada, Rusya Federasyonu ve İtalya'nın oluşturacağı, 717 milyon kişi ile Avrupa'nın en çok turist kabul eden bölge olmayı sürdüreceği, ancak dünya turizminden 1996 yılında ortalama %60 pay alan Avrupa turizminin payının, %46'ya düşeceği öngörülmektedir (WTO, 2001: 16).

Önümüzdeki yıllarda turizmdeki gelişmenin önemli özelliklerinden biri de uzak ülkelerden gelen turistlerin artış göstereceğidir. Uzak ülkelerden gelen turistlerin payının Avrupa'da %12'den %15'e, Amerika'da %23'ten %38'e, Orta Doğu'da %58'den %63'e, Güney Asya'da %76'dan %86'ya yükseleceği; ilk kez seyahat edecek olan yoğun kitlelerin başlangıçta yakını tercih edeceği, bölgeler içi turistlerin payının Doğu Asya-Pasifik'te %79'dan %83'e, Afrika'da %58'den %64'e ulaşacağı tahmin edilmektedir (WTO, 2001: 17).

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TURİZM SEKTÖRÜ VE POLİTİKALARI

Avrupa Birliği 1990'ların ikinci yarısından itibaren Avrupa Birliği'ne özgü bir turizm politikası belirlemeye yönelmiş, turizmin Avrupa kimliğini oluşturma açısından anahtar rolü oynaması, sektördeki KOBİ'lerin desteklenmesi, yapısal ve bölgesel fonlar kanalıyla turizme yönelik teşviklerin artırılması kararlaştırılmıştır (DPT, 2001: 108).

2.3.1. Avrupa Birliği'nde Turizm Politikalarının Gelişimi

Roma Antlaşması'nın 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmesinden uzun bir süre geçtikten sonra, Avrupa'da turizm alanında ciddi bir ortak politika oluşturulması yönünde Avrupa Birliği Komisyonu tarafından 1 Haziran 1982'de "Topluluk Turizm Politikası Başlangıç Çerçevesi" adı altında bir rapor Konseye sunulmak suretiyle girişimlerde bulunulmuştur

(AEI, 1982: 1).

Avrupa Komisyonu 1986 yılında “Aksiyon Planı” hazırlamış ve Aksiyon Planı kapsamında, üye devlet temsilcilerinden oluşan bir “Turizm Danışma Komitesi” oluşturulmuştur. Komitenin görevi, üye ülkeler arasında danışma ve fikir alışverişini kolaylaştırmak ve turistlere yönelik hizmetlerde işbirliği yaratmaktır (AEI, 1986: 1).

1990'lar Avrupa Birliği çapında ortak bir turizm politikası oluşturma yolunda önemli adımların atıldığı yıllardır. Avrupa Parlamentosu 1988 yılında aldığı bir kararla 1990 yılını “Avrupa Turizm Yılı” ilan etmiş ve ilk defa turizmin Avrupa Birliği kaynaklarından doğrudan desteklenmesinden söz edilmiştir (EC, 1988: 1 ve Notarstefano, 2007: 2).

Avrupa Üye Devletleri arasında, 7 Şubat 1992’de imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması’nın 3/u maddesinde, Birlik hedeflerine ulaşmak için turizmin geliştirilmesine yönelik “tedbirler” veya temel ilkeler için yetki verilmiştir (EU, 1992: 1).

Turizm Eylem Planında yer alan faaliyetler 1995 yılı sonunda tamamlanmıştır. Avrupa Birliği'nde Tek Pazar uygulamasının 1992’de başlamasıyla beraber, ticareti geliştirmeye yönelik olarak emeğin serbest dolaşımı, hava ve karayollarının düzenlenmesi, KDV oranlarının uyumlaştırılması, sınır kontrolleri ve gümrüksüz satışlar gibi konularda yapılan bazı öneriler turizm sektörünü etkilemiştir (Yalçın, 2002: 1).

Tek Avrupa Pazarı'nın dünya turizmi üzerindeki etkilerini beş ana maddede toplamak mümkündür:

1. Yaşam standartlarının artması neticesinde turizm talebi aşırı bir şekilde büyümüştür.

2. Gelecekte seyahatin daha ucuz olması nüfusun geniş kesimlerinin de bundan direkt olarak istifade etmesini sağlamıştır.

3. Seyahatin kolaylaşması ile tek paraya geçilmesi mali ve kimlik kontrollerini de ortadan kaldırmıştır.

4. Bu sektörde çalışan çoğaldıkça turizm arzı çeşitlenmiş, gelir artmıştır.

5. Bilişim çağında bilgisayarların etkin bir şekilde kullanılması iletişim eksikliğini gidermiş ve rezervasyon daha hızlı bir şekilde yapıp tüm müşterilere daha kolay bir şekilde ulaşılmıştır (Dinçer, 1998: 156).

Avrupa Birliği tarafından alınan bir dizi önlem ve düzenlemelerle, Birlik içindeki yer değiştirmeler son derece kolaylaşmıştır. 1995 yılında yürürlüğe giren Schengen Anlaşması'nın¹ uygulandığı ülke sayısı giderek artmaktadır. Ocak 1999 tarihinde başlayan parasal birlik sürecinde, mal, hizmet, sermaye ve işgücünün serbestçe dolaştığı bir Avrupa Birliği daha da güçlenerek, Euro'nun kullanımının yaygınlaşması ile birlikte Birlik içerisindeki seyahatlerde önemli artışlar olmaktadır (DPT, 2001: 112 ile 2007: 29).

¹ Almanya, Belçika, Fransa, Lüksemburg ve Hollanda tarafından 14 Haziran 1985 tarihinde imzalanan Schengen Anlaşması, anlaşmayı imzalayan devletler, Topluluğun diğer üye devletleri veya üçüncü ülkelerin tüm vatandaşları arasında bir serbest dolaşım rejiminin yerleştirilmesi amacıyla, ortak sınırlardaki denetimlerin giderek kaldırılması ve ortak bir alan yaratılmasını öngörmektedir. İtalya (1990), İspanya ve Portekiz (1991), Yunanistan (1992), Avusturya (1995), İsveç, Finlandiya ve Danimarka (özel bir düzenlemeyle) (1996) da Schengen Anlaşması'nı imzalayan ülkeler listesine katılmıştır. Birlik üyesi olmayan İzlanda ve Norveç'in de AB'nin serbest dolaşım alanına dahil edilmesi amacıyla, bu iki ülke ile 18 Mayıs 1999 tarihinde anlaşma yapılmıştır. İrlanda ve İngiltere Schengen müktesebatını kısmen kabul etmişlerdir. 10 yeni üye ülke Schengen Sözleşmesi'ni kabul etmişlerdir. Ancak bu ülkelerde sınır kontrollerinin kaldırılması için AB Konseyi'nin kararı gerekmektedir. Schengen Alanı'nın yeni üyelere genişletilmesi söz konusu ülkelerin dış sınırlarda güvenlik gereklerini karşılamaları ve Schengen bilgi sisteminin bu ülkelerde uygulanabilir olması şartına bağlanmıştır. 21 Aralık 2007'den itibaren yeni üye olan 9 AB ülkesi (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya) 6 aylık bir dönem içerisinde kademeli olarak Schengen Alanı'na dahil olmuşlardır. İlk aşamada söz konusu ülkelerde kara ve denizlerde sınır kontrolleri kaldırılmış, 30 Mart 2008'den itibaren de hava sınır kontrolleri kaldırılmıştır.

2000'li yıllar, Avrupa Birliği düzeyinde herhangi bir karar alınırken turizm endüstrisinin ihtiyaçlarının göz önüne alınmasının Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edildiği ve buna bağlı olarak değişik politika alanları arasında daha fazla eşgüdümün sağlanması gerekliliğinin kabul edilmesi ve politikaların bu hedefe paralel olarak geliştirildiği yıllardır (DPT, 2007: 15).

Avrupa Birliği'nin turizm teşvik politikasını ikiye ayırmak mümkündür. Bunlar;

1- Avrupa Birliği'nin doğrudan turizmi hedef alan küçük bütçeli teşvik programları (eğitim, kültür, çevre koruma gibi)

2- Yapısal Fon ve Avrupa Yatırım Bankası gibi kaynaklardan elde edilen, doğrudan turizmle ilgili olmayan, ancak ulaştırma, haberleşme ve diğer altyapı yatırımları gibi turizm sektörü için hayati öneme sahip yatırımları finanse etmekte kullanılan ve büyük miktarlara ulaşan teşvikler (TVB, 2004: 8).

Sonuç olarak; etkin bir turizm politikası sayesinde ülkelerin ödemeler dengesinin düzelmesinde turizmin ne kadar önemli olduğu apaçık ortadadır. Avrupa Birliği kendi aralarında aldıkları ortak kararlar sayesinde turizm gelirlerini artırmayı başarmışlardır.

2.3.2. Avrupa Birliği Turizm Sektörüne Ait Büyüklükler ve Sektörün Avrupa Birliği Ekonomisindeki Yeri

Son yıllarda Avrupa Birliği'nde turizm hızlı bir gelişme göstermiştir. Avrupa Birliği'nde toplam hizmet ticaretinin yaklaşık üçte birini oluşturan turizm gelirlerinin, 1980'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği ülkelerinin dış ticaretleri içindeki payı ortalama %5, gayri safi hasıla içindeki payı ortalama %6 düzeyindedir (WTO, 2007: 11).

Avrupa Birliği 2006 yılı itibariyle 14,450 trilyon ABD Dolarlık milli geliri ile dünyadaki toplam gelirin yaklaşık %36'sını, 2006 yılı itibariyle 2,747 trilyon ABD Dolarını aşan ihracatla da dünya ticaret hacminin (3,714 trilyon ABD Doları) yaklaşık %74' n  elinde bulundurmaktadır. (WTO, 2007: 12).

Avrupa Birliğini teŗkil eden ülkelerde turizm sektöründe 2006 yılı itibariyle toplam 9 milyon kiŗi istihdam edilmektedir. Turizm, Gayri Safi Birlik Hasılası içinde %5,5'luk paya sahip olup, toplam istihdamın %6'sını, hizmet ihracatının ise %30'unu oluŗturmaktadır (WTO, 2007: 13).

Dünya Turizm  rg t 'nün 2006 yılı verilerine göre Avrupa ülkelerini 460,8 milyon turist ziyaret etmiŗ, böylece Avrupa'nın turist sayısı bakımından pazar payı %54,3 olarak ger ekleŗmiŗtir.

Avrupa, 2006 yılında elde ettiği 374,5 milyar ABD Doları turizm geliri ile dünya turizm gelirlerinden de %51,1 oranında pay almıŗtır. Uluslararası turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirin Avrupa Birliği toplam milli geliri içindeki payı %2 oranındadır (WTO, 2007: 21).

Avrupa Birliği  lkelerinde uluslararası standartta 9,5 milyon yatak bulunmakta olup, bu rakam dünyadaki toplam konaklama kapasitesinin %33' n  oluŗturmaktadır (WTO, 2007: 17).

2.3.3. Avrupa Birliği'nde  evre Politikası ile Sürdürülebilir Kalkınma Arasındaki İliŗki

Avrupa Birliği, 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janerio kentinde toplanan Birleŗmiŗ Milletler  evre ve Kalkınma Konferansı'nda sürdürülebilir kalkınmanın dünya çapında çerçevesini oluŗturan Gündem

21'i onaylamıştır. Sürdürülebilir kalkınma, bu tarihten itibaren, Birliğin hem Avrupa'da hem de dünya ölçeğindeki siyasi öncelikleri arasında ön sıralara yerleşmiştir. Birlik bu çerçevede 1992-2000 yıllarını kapsayan “Sürdürülebilirliğe Doğru” başlıklı 5. Çevre Eylem Programı'nı Gündem 21'e paralel olarak geliştirmiştir. Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir kalkınma eylemlerinin 6 ögesi şunlardır:

- 1. Çevresel kaygıların diğer politika alanları ile bütünleştirilmesi*
- 2. Avrupa Birliği, üye ülkeler, iş dünyası ve kamuoyu arasında ortaklık ve sorumluluk paylaşımı*
- 3. Çevre politikası araçlarının kapsamının vergiler, sübvansiyonlar ve gönüllü anlaşmaları da içerecek şekilde genişletilmesi*
- 4. Tüketim ve üretim kalıplarının değiştirilmesi*
- 5. Mevzuatın uygulanması ve yaptırıma sahip olması*
- 6. Gündem 21 ve 5. Çevre Eylem Programı çerçevesinde uluslararası işbirliği yapılması (EEA, 2007: 36 ve İKV, 2007: 14).*

Avrupa kıtasında, Birlik politikalarının çevre politikası ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi güçlendirmek amacıyla turizme yönelik hedefleri şu şekilde sıralanmıştır:

1. Kitle turizminin yönetiminin iyileştirilmesi,
2. Kıyı ve dağlık alanların korunması,
3. Turistlerin çevre bilincinin yükseltilmesi,
4. Turizm hizmetlerinin çevre üzerinde daha az etkiye yol açacak şekilde iyileştirilmesi.

Birlik, sürdürülebilir turizm konusunda bazı pilot projelere destek vermekte, habitatların ve su kalitesinin korunması ile atıkların ortadan kaldırılması yoluyla turizme yarar sağlayacak çevresel önlemlerin uygulanmasında üye ülkelerle birlikte çalışmaktadır (EEA, 2007: 340 ve İKV, 2007: 16).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE TURİZM SEKTÖRÜ: YAPISI, SORUNLARI VE AVRUPA BİRLİĞİ İLE UYUMU

Turizmin Türkiye'nin karşılaştırmalı rekabet üstünlüğünün bulunduğu sektörler arasında yer aldığı düşünülmektedir. Sahip olduğu üstünlükler ve gelişim potansiyeli göz önüne alındığında, turizm sektörünün gelecekte daha önemli bir konuma ulaşabileceği beklenmektedir (DPT, 2004: 308). Dünya Turizm Örgütü tarafından 2010 yılı için konulan Türkiye'ye gelen 17 milyon turist sayısı hedefinin 2004 yılında aşılmış olması buna örnek olarak gösterilebilir.

Tarih ve kültür mirası ile birlikte doğal değerleri de büyük bir zenginlik ve çeşitlilik gösteren Türkiye'nin, turizm potansiyelinin değerlendirilebilmesi amacı ile turizm yatırım ve girişimlerine sağlanan destekler ve tanıtım çabaları sonucunda turizm sektörü, ekonomik ve sosyal yaşamda ağırlıklı olarak yer almaya başlamıştır.

3.1. TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNÜN TARİHİ GELİŞİMİ

Türkiye, diğer tüm Kuzey Akdeniz ülkelerine kıyasla, turizm ile çok geç tanışmıştır. Anadolu'nun tarihi ve kültürel zenginliği, stratejik konumu, iklimi, doğal çevresine rağmen, 80'li yılların başına kadar turizm endüstrisi hakettiği düzeyde önemsenmediğinden, planlı kalkınma dönemi içinde neredeyse yadsınmıştır.

25-30 yıl önce sektörler arasında 26.'lıktan yukarıya çıkamayan

turizm endüstrisinin, bugün ikinci ya da üçüncü sektör olup olmadığı tartışılmaktadır (Köletavitoğlu, 1998: 2).

1983 yılı öncesinde ülkemizde turizm sektöründen ve etkinliklerinden söz edilebilir olsa da, sektörün esas itibariyle gelişiminin 1983 sonrasında gerçekleştirdiğini belirtmek daha doğru olacaktır (DPT, 2004: 11).

Türkiye'de turizm sektörünün gelişimini 1983 öncesi ve sonrası iki döneme ayırarak incelenmek mümkündür.

3.1.1. Türkiye’de 1983 Öncesi Turizm Sektörü

1923-1950 yılları arası, başlangıcında ülkede turizm sektörünün bütün aktörleriyle hemen hemen hiç olmadığı, 1950 ve sonrasında ise emeklemeye başladığı bir dönemdir. Turizm yatırımlarına kredi desteği ile birlikte proje ve teknik destek sağlamak üzere 1955 yılında Turizm Bankası AŞ. kurulmuştur (DPT, 2004: 12).

1963-1982 yılları arasındaki dönemde hazırlanan Kalkınma Planları’na bakıldığında; "özel sektörün teşvik edilmesi" gibi tedbirler alınmak suretiyle, ülkenin liberal ekonomik tercihlerini yansıtan veya alt ve üst yapının oluşturulmasına ilişkin konular üzerinde durulduğu ve bu tür tedbirlerin bütün planlarda yer aldığı gözlenmektedir (DPT, 2004: 13). Yine bu dönemde 1972 yılında Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) seyahat acentelerini bir çatı altında toplamak üzere kurulmuştur.

Planlı dönemlere bakıldığında; uygulanan yedi plan döneminin ikisi haricinde kalan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında, gerçekleşen turist sayıları plan hedeflerinin gerisinde kalmıştır. Diğer Beş Yıllık Kalkınma

Planlarında ise hedeflerin üzerine çıkmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) plan hedeflerinde %121'lik, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1985-1989) ise %134'lük bir gerçekleşme sağlanmıştır. Plan hedeflerinin en fazla gerisinde kalınan dönem ise Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1979-1983) yürürlükte olduğu dönem olmuştur. Bu dönemde plan hedefleri ancak %52 oranında gerçekleşmiştir (DPT, 2004: 21).

Tablo 3.1. 1983 Öncesi Beş Yıllık Kalkınma Planları Döneminde Turist Sayısı ve Turizm Gelirleri

	Turist Sayısı (000 Kişi)			Turizm Gelirleri (Milyon \$)		
Beş Yıllık Kalkınma Planları	Dönem Başı	Dönem Sonu	Değişim %	Dönem Başı	Dönem Sonu	Değişim %
1963-1967	198	574	189,90	7	13	85,71
1968-1972	602	1 034	71,76	24	103	329,17
1973-1977	1 341	1 661	23,86	171	204	19,30
1979-1983	1 523	1625	6,69	280	411	46,79

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın veri tabanı kullanılmıştır.
(Erişim: 11.01.2009,
<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892038020F3B0746F34B3>)

Turizm gelirleri bakımından plan hedeflerinin aşıldığı plan dönemleri Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) olmuştur. Üçüncü Plan döneminde hedefler %275 gibi bir oranla aşılmıştır. Turizm gelirleri bakımından en düşük gerçekleşme %40'lık oranla Birinci Plan döneminde ortaya çıkmıştır (DPT, 2004: 24). Bu dönemde turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı ortalama %0,54, turizm gelirlerinin ihracata oranı ortalama %12,04'tür (TURSAB, 2007: 1).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) döneminde, turizm sektöründe toplam (kamu ve özel kesim birlikte) sabit sermaye yatırım hedefi 18,3 Milyar TL. (toplam sabit sermaye yatırımı içerisindeki payı %1,2) iken, 11,2 Milyar TL. olarak (toplam sabit sermaye yatırımı içerisindeki payı %1,1) gerçekleşmiştir (DPT, 2008, 1).

3.1.2. Türkiye’de 1983 Sonrası Turizm Sektörü

1983 yılı ve sonrasında daha liberal bir dönemi başlatan en önemli yasal ve finansal katkı, 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı “Turizmi Teşvik Kanunu” olmuştur. Böylelikle yatırımlar öncelikli turizm gelişme alanlarına yönlendirilerek, kıt kaynakların daha etkin kullanımı sağlanmıştır.

1983 yılı, pazar ekonomisine geçiş döneminde, devletin tesis yatırımlarından çekildiği ve özelleştirmelerin başladığı bir dönem olmuştur. Pazar mekanizmaları devreye girmiş, turistik tesislerde fiyat belirleme devletin denetiminden çıkmış, yeni bir teşvik sistemi yürürlüğe girmiştir. Kamu arazilerinin tahsis, vergi muafiyetleri, düşük faizli, uzun dönemli teşvik kredilerinden yararlanma, DPT’den teşvik belgesi, Turizm Bakanlığından yatırım belgesi alınması koşuluna bağlanmış ve bu sistem çerçevesinde devlet, 1983-1997 yılları arasında 18 tahsis listesi yayınlarak 297 yatırımcıya, 139 turizm gelişme alanında ve merkezinde toplam 95.178 yatak kapasiteli turistik tesis yapım izni vermiştir (KTB, 2003: 15).

1983-1990 döneminde Türkiye’de turistik yatak sayısı yaklaşık 60 binden 300 bine, turist sayısı ise bir milyondan 5 milyona yükselmiştir. Bu dönemde Türkiye’nin Batı Avrupa ülkelerinde öncelikle tercih edilmesi ve turizm sektörünün arz lehine büyümesi, hedeflerin üzerine çıkılmasını sağlamıştır. Söz konusu gelişmelerin etkisiyle turizmin ülke ekonomisine

olan katkısı artmış ve turizm önemli bir istihdam alanı haline gelmiştir (DPT, 2004: 22). Bu dönemde turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı ortalama %3,2, turizm gelirlerinin ihracata oranı ortalama %27,4'tür (Tablo 3.3, Tablo 3.4).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) döneminde, turizm sektöründe toplam (kamu ve özel kesim birlikte) sabit sermaye yatırım hedefi 123,6 Milyar TL. (toplam sabit sermaye yatırımı içerisindeki payı %0,86) iken, 64,8 Milyar TL. olarak (toplam sabit sermaye yatırımı içerisindeki payı %0,61) gerçekleşmiştir (DPT, 2008, 1). Söz konusu planlı dönemde %134'lük bir gerçekleşme sağlanmıştır (DPT, 2004: 25).

1991 ve sonrasını 1991-1997 ve 1998 ve sonrasına olmak üzere iki alt dönem halinde incelemek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki olan 1991-1997 yıllarında iki gelişme kaydedilmiştir. Birinci Körfez Savaşı ile birlikte başlayan fiyat düşürme politikası ile turizm işletmelerinin rakip ülkeler düzeyindeki fiyatları benimsemedikleri görülmektedir. Bu dönemin ikinci belirgin gelişimi, iç turizmin ciddi bir pazar olarak ortaya çıkmasıdır (KTB, 2003: 19). Bu dönemde turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı ortalama %3,98, turizm gelirlerinin ihracata oranı ortalama %34,4'tür (Tablo 3.3, Tablo 3.4).

1989-1998 döneminde Türk turizminin uluslararası turizm geliri içindeki payı binde 3'ten %1,8'e; yabancı turist sayısı 4,5 milyondan, 9,7 milyon kişiye, turizm geliri ise 2 milyar ABD Doları'ndan 7,2 milyar ABD Doları'na yükselmiştir (KTB, 2003: 22).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) döneminde, turizm sektöründe toplam sabit sermaye yatırımı 6.891,9 Milyar TL. (toplam sabit sermaye yatırımı içerisindeki payı %4,44) iken, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) döneminde turizm sektöründe yapılan

yatırımların toplam sabit sermaye yatırımı içerisindeki payı %3,8'dir (DPT, 2008, 1).

Tablo 3.2. 1983 Sonrası Beş Yıllık Kalkınma Planları döneminde Turist Sayısı ve Turizm Gelirleri

	Turist Sayısı (000 Kişi)			Turizm Gelirleri (Milyon \$)		
Beş Yıllık Kalkınma Planları	Dönem Başı	Dönem Sonu	Değişim %	Dönem Başı	Dönem Sonu	Değişim %
1985-1989	2 614	4 459	70,58	1 482	2 556	72,47
1990-1994	5 389	6 670	23,77	3 200	4 321	35,03
1996-2000	8 614	10 428	21,06	5 900	7 636	29,42
2001-2005	11 618	21 124	81,82	10 100	18 153	79,73
2007-2013	23 341			18 487		

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın veri tabanı kullanılmıştır.

(Erişim: 11.01.2009,

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892038020F3B0746F34B3>)

Bu dönemin ikinci alt dönemi, 1998 ve sonrasına ilişkindir. Türkiye turizminin 1998 ve sonrası dönemde, işletme anlayışı, çevresel konulara gösterilen hassasiyet ve yatırımların yönlendirilmesi bakımlarından daha duyarlı hale geldiği söylenebilir. Örneğin söz konusu döneme kadar daha çok inşaat sektöründe faaliyet gösteren yatırımcıların turizme girmesine tanık olunurken, son yıllarda bu türdeki eğilimlerin azalma gösterdiği gözlenmiştir. Bu dönemin bir başka özelliği de, "her şeyi devletten bekleme" döneminin turizm sektöründe yok olmaya başlamasıdır. Bu dönemde Türkiye turizmi Batı Avrupa dışında Rusya Federasyonu gibi başka pazarlarda yer edinmeye başlamıştır.

1999 yılında ülkemize 7,5 milyon turist gelmiş ve turizm geliri bir

önceki yıla göre %22,5'lik bir azalma ile 5,2 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir (DPT, 2004: 25).

2001 yılında ülkemize gelen turist sayısı 11,6 milyona, turizm gelirleri 10,1 milyar ABD Doları'na yükselmiş, böylece önceki yıllarda yaşanan artış eğilimine ulaşılmıştır. Aynı dönemde Turizm Bakanlığından belgeli yatak sayısı 365 bine, belediye belgeli yatak sayısı ise 355 bine ulaşmıştır (KTB, 2003: 29).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) döneminde, turizm sektörüne yapılan yatırımların (3.226,9 Trilyon TL.) toplam sabit sermaye yatırımı içerisindeki payı %3,8'dir (DPT, 2008, 1). Bu dönemde turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı ortalama %5,8 ve turizm gelirlerinin ihracata oranı ortalama %28,6'dır (Tablo 3.3, Tablo 3.4).

3.2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE TURİZMİN YERİ

Türkiye'de turizm sektörünün ekonomi içerisindeki yeri 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren hızla artmaya başlamıştır. 1980 yılında turizm gelirlerinin GSMH içerisindeki payı %0,7 iken, 2007 yılında bu oran %2,8'e ulaşmıştır. Dünya Turizm Örgütü verilerine göre doğrudan ve dolaylı olarak 32 faaliyet dalında istihdam yaratan turizm sektöründe, Türkiye'de doğrudan yaratılan istihdam 2005 yılında yaklaşık 3 milyon kişi olarak hesaplanmıştır (WTO, 2007: 27). Turist sayısı ve döviz gelirlerindeki artış hızıyla 2005 yılında Türkiye, dünyada en çok turist kabul eden ülkeler sıralamasında 9'uncu, gelirlerde ise 8'inci sıraya yükselmiştir (Tablo 2.2).

Tablo 3.3. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı

Yıllar	GSMH (milyar \$)	Turizm Geliri (milyar \$)	Turizm Geliri/ GSMH (%)	Yıllar	GSMH (milyar \$)	Turizm Geliri (milyar \$)	Turizm Geliri/ GSMH (%)
1980	57	0,4	0,7	1994	132	4,3	3,3
1981	46	0,4	0,9	1995	170	5	2,9
1982	52	0,3	0,6	1996	184	5,9	3,2
1983	50	0,4	0,8	1997	192	8	4,2
1984	48	0,8	1,7	1998	207	7,8	3,8
1985	52	1,5	2,9	1999	185	5,2	2,8
1986	75	1,2	1,6	2000	201	7,6	3,8
1987	85	1,7	2,0	2001	145	10,1	7,0
1988	90	2,3	2,6	2002	181	11,9	6,6
1989	107	2,5	2,3	2003	239	13,2	5,5
1990	150	3,2	2,1	2004	300	15,9	5,3
1991	150	2,7	1,8	2005	330	18,1	5,5
1992	158	3,6	2,3	2006	526	16,8	3,2
1993	179	4	2,2	2007	659	18,5	2,8

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Merkez Bankası’nın veri tabanları kullanılmıştır. (Erişim: 11.01.2009, <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892038020F3B0746F34B3>, <http://evds.tcmb.gov.tr/>)

Turizm gelirlerinin GSMH içerisindeki payının en yüksek olduğu yıl %7 ile 2001 yılı olmuştur. 2006 yılında %3,2 ve 2007 yılında da %2,8’e kadar düşmüştür (Tablo 3.3). Bu düşüş turizm gelirlerindeki artışın, GSMH’daki artıştan daha az olduğunu ve aslında turizm gelirlerinin Türkiye’nin iktisadi büyümesinin gerisinde kaldığını göstermektedir. Bunun en başlıca nedeni olarak Turizm Teşvik Kanunu’na göre turizm tahsisine konu olacak alanların azalması gösterilebilir.

Turizm gelirlerinin ihracata oranı 1980 yılında %14 iken, 2002 yılında en yüksek seviyesi olan %33’e kadar yükselmiş, ancak daha sonra yeniden inişe geçerek 2005 yılında %25, 2006 yılında %20’e ve

2007 yılında %17'ye düşmüştür (Tablo 3.4).

Tablo 3.4. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı

Yıllar	İhracat (milyar \$)	Turizm Geliri (milyar \$)	Oran (%)	Yıllar	İhracat (milyar \$)	Turizm Geliri (milyar \$)	Oran (%)
1980	2,9	0,4	14	1994	18,1	4,3	24
1981	4,7	0,4	9	1995	21,6	5	23
1982	5,7	0,3	5	1996	23,2	5,9	25
1983	5,7	0,4	7	1997	26,3	8	30
1984	7,1	0,8	11	1998	26,6	7,8	29
1985	7,4	1,5	20	1999	27	5,2	19
1986	7,9	1,2	15	2000	27,8	7,6	27
1987	10,2	1,7	17	2001	31,3	10,1	32
1988	11,6	2,3	20	2002	36,1	11,9	33
1989	11,6	2,5	22	2003	47,2	13,2	28
1990	12,9	3,2	25	2004	63	15,9	25
1991	13,6	2,7	20	2005	73,4	18,1	25
1992	14,7	3,6	24	2006	85,5	16,8	20
1993	15,3	4	26	2007	107,2	18,5	17

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Merkez Bankası’nın veri tabanları kullanılmıştır. (Erişim: 11.01.2009, <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892038020F3B0746F34B3>, <http://evds.tcmb.gov.tr/>)

2007 yılında 107,154 milyar ABD Doları ihracat ve 169,987 milyar ABD Doları ithalat gerçekleşmiştir. İthalatın yaklaşık %11’i turizm gelirleri tarafından karşılanmaktadır. İhracat ile turizm gelirleri toplamının ithalatı karşılama oranı ise %74 civarında gerçekleşmektedir. Dış açık sorunu yaşamamak için bu oranın artması ülkemiz açısından önem taşımaktadır.

Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açıklarını Kapatma Payı 1996 yılında %30 iken bu oran 2001 yılında ekonomik kriz sonrası döviz kurlarındaki aşırı yükselme sonucu %109’a kadar çıktıktan sonra, 2004 yılında %46’ya kadar gerilemiş ve 2005 yılında %42 olarak

gerçekleşmiştir.

Tablo 3.5. Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açıklarını (DTA) Kapatma Payı

Yıl	Dış Ticaret Açığı (milyar \$)	Turizm Geliri (milyar \$)	Turizm Gelirinin DTA Kapatma Payı (yüzde)
1996	19,4	5,9	30
1997	20,6	8	39
1998	19,0	7,8	41
1999	14,1	5,2	37
2000	26,6	7,6	29
2001	9,3	10,1	109
2002	15,7	11,9	76
2003	21,8	13,2	61
2004	34,3	15,9	46
2005	42,6	18,1	42

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Merkez Bankası’nın veri tabanları kullanılmıştır. (Erişim: 11.01.2009, <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892038020F3B0746F34B3>, <http://evds.tcmb.gov.tr/>)

Ülkemizde turizmin ihracata oranı ile dış ticaret açığını kapatma payının artması ödemeler dengesini düzeltmenin ümit verici bir yolu olduğunu göstermektedir (Tablo 3.5).

Türkiye’ye Gelen Yabancı Turist Sayısı 1991 yılında 5.517.897 kişi iken %323 artışla 2007 yılında 23.341.074 kişiye yükselmiştir. Yıllık ortalama artış %19 ve en yüksek artış %46,2 ile 2000 yılında gerçekleşmiştir. 1993, 1999 ve 2006 yıllıllarındaki düşüşler istisna tutulduğunda turist sayısı sürekli artmıştır (Tablo 3.6).

Yabancı ziyaretçilerden sağlanan turizm gelirleri ise, 1991 yılında 2,7 milyar ABD Doları iken 6 kat artışla 2007 yılında 18,5 milyar ABD

Doları'na yükselmiştir. Yıllık ortalama artış %34 ve en yüksek artış %39,3 ile 2000 yılında gerçekleşmiştir. 1998, 1999 ve 2006 yıllarındaki düşüşler istisna tutulduğunda turizm geliri sürekli artmıştır (Tablo 3.6).

Tablo 3.6. Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı ve Turizm Gelirinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Turist Sayısı (Kişi)	Yıllık Değişim (%)	Turizm Geliri (milyar \$)	Yıllık Değişim (%)
1991	5.517.897	2,4	2,7	18,5
1992	7.076.096	28,2	3,6	33,3
1993	6.500.638	-8,1	4	11,1
1994	6.670.618	2,6	4,3	7,5
1995	7.726.886	15,8	5	16,3
1996	8.614.085	11,5	5,9	18,0
1997	9.689.004	12,5	8	35,6
1998	9.752.697	0,7	7,8	-2,5
1999	7.487.285	-23,2	5,2	-33,3
2000	10.428.153	39,3	7,6	46,2
2001	11.618.969	11,4	10,1	32,9
2002	13.256.028	14,1	11,9	17,8
2003	14.029.558	5,8	13,2	10,9
2004	17.517.610	24,9	15,9	20,5
2005	21.124.886	20,6	18,1	13,8
2006	19.819.833	-6,2	16,8	-7,2
2007	23.341.074	17,8	18,5	10,1

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Merkez Bankası'nın veri tabanları kullanılmıştır. (Erişim: 11.01.2009, <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892038020F3B0746F34B3>, <http://evds.tcmb.gov.tr/>)

Türkiye'ye gelen turistlerin milliyetlerine baktığımızda en fazla turistin 2003 yılında %23,8 ile Almanya'dan geldiği görülmektedir. Ancak Almanya'dan gelen turist sayısı sürekli azalarak 2007 yılında %17,8'e kadar gerilemiştir. Azalış sadece Almanya'dan gelen turistler ile

kalmayıp, Hollanda, Belçika, Avusturya, Yunanistan gibi Avrupa ülkelerinde de görülmektedir (Tablo 3.7).

Tablo 3.7. Türkiye'ye Gelen Turistlerin Başlıca Ülkelere Göre Dağılımı- I

Turist Sayısı (Kişi)							
	Ülkeler	2003	%	2004	%	2005	%
1	Almanya	3.332.451	23,8	3.983.939	22,7	4.243.584	20,1
2	B D T ¹	2.121.254	15,1	2.792.123	15,9	3.432.082	16,2
3	İngiltere	1.091.404	7,8	1.387.817	7,9	1.757.843	8,3
4	Bulgaristan	1.006.612	7,2	1.309.885	7,5	1.621.918	7,7
5	Hollanda	940.098	6,7	1.191.382	6,8	1.254.153	5,9
6	İran	497.282	3,5	628.726	3,6	957.244	4,5
7	Fransa	470.582	3,4	548.858	3,1	701.190	3,3
8	Yunanistan	393.517	2,8	485.417	2,8	584.840	2,8
9	Belçika	308.118	2,2	426.971	2,4	503.821	2,4
10	Avusturya	379.830	2,7	455.863	2,6	486.051	2,3
11	ABD	222.918	1,6	291.102	1,7	434.991	2,1
12	İsveç	204.205	1,5	284.086	1,6	405.956	1,9
13	İtalya	236.931	1,7	318.097	1,8	401.852	1,9
	Diğer	2.824.356	20,1	3.413.344	19,5	4.339.361	20,5
	Toplam	14.029.558	100	17.517.610	100	21.124.886	100

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın veri tabanı kullanılmıştır.

(Erişim: 11.01.2009,

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892038020F3B0746F34B3>)

Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin ülkelere bakıldığında en önemli pay sahibi 2003-2007 yılları arasına artış gösteren Rusya'nın da içinde yer aldığı Bağımsız Devletler Topluluğu'dur. Bunun dışında, Bulgaristan, İran gibi komşu ülkeler ile ABD'den gelen turistlerin sayısında da artış görülmektedir (Tablo 3.7 ve 3.8).

¹ **Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)**, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Rusya'nın eski etki alanını yeniden kazanma amacının ağırlıklı olarak hissedildiği, 10 devletten (Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna) oluşan birlik.

Tablo 3.8. Türkiye'ye Gelen Turistlerin Başlıca Ülkelere Göre Dağılımı-II

Turist Sayısı (Kişi)

	Ülkeler	2006	%	2007	%
1	Almanya	3.762.475	19,0	4.148.252	17,8
2	Rusya	1.853.442	9,4	2.465.481	10,6
3	İngiltere	1.678.845	8,5	1.916.015	8,2
4	Bulgaristan	1.177.906	5,9	1.239.666	5,3
5	İran	865.941	4,4	1.058.270	4,5
6	Hollanda	997.556	5,0	1.053.669	4,5
7	Fransa	657.859	3,3	768.168	3,3
8	ABD	532.419	2,7	646.376	2,8
9	Gürcistan	549.328	2,8	630.923	2,7
10	Ukrayna	487.917	2,5	593.302	2,5
11	Belçika	459.824	2,3	542.716	2,3
12	İtalya	402.568	2,0	514.812	2,2
13	İsrail	362.501	1,8	511.435	2,2
14	Avusturya	429.709	2,2	472.482	2,0
15	Yunanistan	413.162	2,1	447.950	1,9
16	Diğer	5.188.381	26,2	6.331.557	27,1
	Toplam	19.819.833	100	23.341.074	100

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın veri tabanı kullanılmıştır.

(Erişim: 11.01.2009,

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892038020F3B0746F34B3>)

Türkiye'de iki tür işletme belgeli tesis bulunmaktadır. Birisi Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından dünya standartlarına göre sınıflandırılan ve denetiminde olan Bakanlık belgeli tesisler, diğeri ise belediyelerin denetiminde olan belediye belgeli tesislerdir. Bakanlık belgeli tesisler de yatırım ve işletme belgeli tesisler olarak ikiye ayrılmaktadır. 1991 yılında 1.987 yatırım belgeli ve 1.404 işletme belgeli olmak üzere toplam 3.391 tesiste, toplam 532.389 yatak yer alırken, 2006 yılında 869 yatırım belgeli ve 2.475 işletme belgeli olmak üzere toplam 3.344 tesiste 783.319 yatak mevcuttur (Tablo 3.9).

Tablo 3.9. Kültür ve Turizm Bakanlığı Belgeli Konaklama Tesisleri

(Adet)

	Yatırım Belgeli		İşletme Belgeli	
	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak
1991	1.987	331.711	1.404	200.678
1992	1.938	309.139	1.498	219.940
1993	1.788	276.037	1.581	235.238
1994	1.578	240.932	1.729	265.136
1995	1.334	202.483	1.793	286.463
1996	1.309	202.631	1.866	301.524
1997	1.402	236.632	1.933	313.298
1998	1.365	249.125	1.954	314.215
1999	1.311	245.543	1.907	319.313
2000	1.300	243.794	1.824	325.168
2001	1.237	229.047	1.998	368.819
2002	1.138	222.876	2.124	396.148
2003	1.130	242.603	2.240	420.697
2004	1.151	259.424	2.357	454.290
2005	1.039	278.255	2.412	483.330
2006	869	274.687	2.475	508.632

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın veri tabanı kullanılmıştır.

(Erişim: 11.01.2009,

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892038020F3B0746F34B3>)

1991 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan işletme belgeli yatak kapasitesi 200.678 iken, 2006 yılında 508.632'ye yükselmiştir. Belediye belgeli konaklama tesislerindeki 375 bin yatak kapasitesinin yanı sıra, ikincil konutlar ile yatırım aşamasındaki 274.687 yatakla birlikte toplam yatak kapasitesinin 1.350.000'in üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca, sektörde 2007 yılı itibariyle 5.184 turizm seyahat acentesi faaliyet göstermektedir (KTB, 2007: 25 ve TURSAB, 2007: 1).

Tablo 3.10. 2006 Yılında Belgeli Turizm İşletmelerinin Tür ve Sınıflara Göre Dağılımı

(Adet)

Tür	Sınıf	Yatırım Belgeli		İşletme Belgeli	
		Tesis	Yatak	Tesis	Yatak
Oteller	5 yıldızlı	153	103.028	216	140.005
	4 yıldızlı	213	85.621	416	128.627
	3 yıldızlı	183	28.137	587	87.768
	2 yıldızlı	116	8.858	679	55.050
	1 yıldızlı	34	1.969	107	5.982
Tatil Köyleri	1. sınıf	27	7.870	73	51.654
	2.sınıf	14	3.307	24	9.438
Moteller	1.sınıf	-	-	3	248
	2.sınıf	1	36	8	381
	Moteller	4	81	9	436
Özel Belgeli Oteller	-	22	1.515	148	9.618
Apart Oteller	-	19	5.310	107	11.131
Pansiyonlar	-	43	1.760	75	2.433
Kampingler	-	5	1.819	8	1.422
Oberjler	-	1	120	4	954
Golf Tesisleri	-	5	612	2	485
Turizm Kompleksleri	-	6	6.543	2	1.987
Eğitim ve Uygulama Tesisleri	-	1	216	3	499
B Tipi Tatil Sitesi	-	3	1.784	1	112
Kırsal Turizm Tesisleri		2	80	-	-
Dağ Evi		1	120	1	152
Kırsal Turizm Tesisleri		2	80	-	-
Dağ Evi		1	120	1	152
TOPLAM	-	869	274.687	2.475	508.632

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın veri tabanı kullanılmıştır.

(Erişim: 11.01.2009,

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892038020F3B0746F34B3>).

3.3. TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI

Türk turizmi geride bıraktığı kısa süre içinde dünyada örnek gösterilen bir gelişme içinde olmuş ve benzersiz tecrübeler edinmiştir. Turizm sektörü; hızlı gelişmesine karşın, Körfez krizi, 11 Eylül ve sonrasındaki terör olayları, Amerika-Irak savaşı ve kuş gribi gibi coğrafi konuma bağlı nedenlerle, işletmelerde düşük kapasite kullanımı ve daha önemlisi azalan fiyatlar sonucu ciddi yaralar almıştır. Benzer nitelikteki krizlerin turizm sektöründe fiyatların düşmesine neden olması sektörün kar marjını düşürmektedir. Hızla düşen fiyatların eski seviyesine dönmesi ise uzun zaman almaktadır. Bu nedenle coğrafi ve ekonomik boyuttaki krizlerden turizm sektörü olumsuz etkilenmektedir.

Ayrıca, ekonomik krizler altyapı yatırımlarını etkileyerek hükümetleri, turizme yapılacak altyapı yatırımları miktarında kısıtlamaya gitmeye zorlamaktadır.

Yüksek fiyat, sürekli fiyat artışı, dengesiz fiyat gibi biçimlerde kendini gösteren fiyatla ilgili sorunlar turizm sektörünü olumsuz etkilemektedir. Kurun aşırı değerlendirilmesi yabancı turistlerin tercihinin olumsuz etkilerken, fiyatların aşırı yüksekliği özellikle gelir seviyesi düşük olan yerli turisti turizm faaliyetinden uzaklaştırmakta ve böylelikle iç turizmi de olumsuz etkilemektedir. Türk turizmi yakın destinasyonlara oranla fiyat avantajına sahiptir. Ancak, fiyat avantajı yerini kaliteli hizmet ve zengin kültür varlıklarının korunabilerek bozulmadan sunulan doğal güzellikler avantajına bırakmadıkça turizmin sürdürülebilir olması mümkün olmayacaktır.

Bu nedenle, Türkiye turizm sektörünün gösterdiği gelişim eğilimini sürdürebilmesi için karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne uygun turizm çeşitlerini öne çıkaran ve hizmet kalitesini artırmayı amaçlayan doğal

çevrenin korunması ve kültür varlıklarının turizme kazandırılmasına yönelik politikalara ihtiyacı vardır (DPT, 2006: 14).

Sürdürülebilir turizm sağlanabilmesi için üstesinden gelinmesi gereken çevrenin kirletilmesi, turizm merkezlerinin kentleşmesi sorunları; Türkiye turizmini bekleyen öncelikli sorunlar arasındadır. Kıyıların giderek kirlenmeye başlaması, deniz-kum-güneş ağırlıklı ülke turizmini önümüzdeki yıllarda ciddi sıkıntılara sokmaya aday sorunlardır.

3.3.1. Türkiye'de Turizm Sektöründe Kurumsal Gelişmeler

Türkiye'de Turizm Bakanlığı 1963 yılında kurulmuş, fakat bugüne kadar turizm sektöründe kurumlaşma ve örgütlenme istenilen düzeye ulaşmamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat Kanunu yasallaşmasına karşın, birlik yasalarında henüz mesafe alınmamıştır. Türkiye'de örgütlenmiş yasal birlikler Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB), Turistik Otelciler, İşletmeciler ve Yatırımcılar Birliği (TUROB) ve Turist Rehberleri Birliği (TUREB)'dir. Bu birliklerin bir üst birlik örgütlenmesine imkan verecek birlik yasalarının çıkarılması gerekmektedir.

3.3.2. Avrupa Birliği Turizm Teşvik Politikasının Türkiye'ye Yansıması

Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin yarısından fazlasının Avrupa Birliği ülkelerinden gelmesi ve Türkiye'nin dünya turizm pazarında Avrupa Birliği ülkeleriyle rekabet içinde olması nedeniyle Birliğin turizm politikaları Türkiye'yi yakından etkilemektedir.

Helsinki Zirvesi ile adaylığı kabul edilen Türkiye, Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin katılımına açık olan bazı programlardan yararlanabilme imkanına sahiptir. Türkiye'nin turizm sektörüne yönelik kullanabileceği

destekler daha çok Avrupa Akdeniz Ortaklığı kapsamındadır. Bu kapsamda siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda işbirliği öngörülmektedir. Avrupa Akdeniz Ortaklığının ekonomik işbirliği bünyesinde, Avrupa Birliği bütçesinden sağlanan hibe ve Avrupa Yatırım Bankasından alınan kredilerden oluşturulan MEDA Programı, Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde ortaya konulan işbirliği ve destek projelerinin finansmanı için kullanılmaktadır. Ayrıca turizmle dolaylı ilişkisi olan liman, enerji, çevre koruma gibi birçok altyapı projesi de MEDA'dan destek almaktadır (EUROMED, 2008: 1).

3.3.3. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı - Bütünleşme Süreci ve Türkiye

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın temelleri, Avrupa Birliği'nin Akdeniz bölgesine yönelik bölgesel bütünleşme politikasının bir uzantısı olarak, 1995 yılında yapılan Barselona Konferansı'nda atılmıştır (EU, 2008: 1). Türkiye dahil 12 Akdeniz ülkesini, Avrupa Birliği Üyesi 15 ülke ile ortak bir şemsiye altında buluşturan Ortaklığın anayasası niteliğindeki Barselona Bildirgesi, Avrupa Birliği ve Akdenizli Ortaklarının yer aldığı bir serbest ticaret bölgesinin kurulması hedefi doğrultusunda ekonomik, mali, siyasi, sosyal, kültürel ve beşeri alanlarda işbirliğini öngörmektedir. Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı Programı olan MEDA Programı ise, bu hedeflerin hayata geçirilmesindeki başlıca mali araçtır.²

MEDA I Programı yerine kabul edilen MEDA II programı kapsamında, 2006 yılında Türkiye'ye hibe olarak 889 milyon Euro (Avrupa Komisyonu idaresinde) ve kredi olarak 1.470 milyon Euro (Avrupa Yatırım Bankası idaresinde) ayrılmıştır (EU, 2008: 1). Bu fonların turizm altyapı ihtiyaçlarında kullanılması Türkiye turizminin sağlıklı bir

² Ortaklık üyeleri arasında Fas, Tunus, Suriye, Ürdün, Türkiye, Filistin Yönetimi, İsrail, Cezayir, Lübnan, Malta, Kıbrıs, Mısır ve Avrupa Birliği üyesi 15 ülke bulunmaktadır.

yapıya kavuşmasına katkı sağlayabilecektir. Bunun da turizmin gelişmesi ve sürdürülmesi açısından önemi bulunmaktadır.

Ancak, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğine ilişkin çalışmalar yürütülürken turizmin bu süreçten nasıl etkileneceğini, üyeliğin turizm sektörüne olumlu yansıyor yansımayacağı hususunun üyelik gerçekleşmeden belirlemek mümkün gözükmemektedir. Ancak bu süreç devam ederken turizm sektöründeki gelişmenin izlenmesi gerekmektedir.

3.3.4. Avrupa Birliği ile İlgili Son Gelişmelerde Turizm

Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki katılım müzakereleri 3 Ekim 2005 tarihinde resmen başlatılmıştır. Müzakere Çerçevesinde, Birliğe katılımın ne anlama geldiği tarif edilmiştir. Buna göre katılım, aday ülkenin, müktesebat olarak adlandırılan, Birlik sistemine ilişkin tüm hak ve yükümlülükler ile Birliğin kurumsal yapısını kabul etmesidir.

Müzakereler 35 başlık altında sınıflandırılan Avrupa Birliği Mevzuatı çerçevesinde yapılacak olup, söz konusu başlıkların büyük çoğunluğunu ekonomik konular oluşturmaktadır. Katılım müzakerelerinin başlamasıyla birlikte, Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinde teknik konuların ağırlık kazandığı görülmektedir. Müzakere süreci, özel sektör açısından son derece önem kazanmıştır (ABGS, 2007: 2).

Avrupa Birliği'nin özellikle turizm faaliyetlerine katılan tüketicilerin korunması, turizmde bilgi teknolojilerinin kullanılması, çevrenin korunması ve sürdürülebilir turizm ile ilgili politikalarına Türkiye'nin uyumu, aynı zamanda Türk turizm sektörünün Avrupa Birliği turizm sektörüne uyumunu kolaylaştırabilecektir.

AB müktesebatına uyum sürecinde, müktesebatın ülkemizin ulusal hukuk sistemine aktarılması büyük oranda gerçekleşmiştir. Türkiye OECD'nin KOBİ'leri desteklemeye yönelik temel kriterleri içeren dökümanı ve Avrupa Birliği KOBİ Sözleşmesini kabul ederek, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle aynı politika ve prensipleri benimsediğini kabul etmiştir. Bu çerçevede, yönetmelik kapsamındaki koşullara uyan seyahat acenteleri de KOBİ kapsamına alınmıştır (RG, 2005:1). Tüketicinin korunmasına ilişkin yasal düzenlemeler büyük ölçüde gerçekleştirilmesine karşın, turizm sektörünü kurumsal bir yapıya kavuşturabilecek birlik yasalarında henüz mesafe alınmamıştır. Sürdürülebilir turizm için çevrenin korunması amacıyla geliştirilen mevzuatın uygulamaya geçirilmesinde güçlükler yaşanmaktadır.

3.4. TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNE SAĞLANAN DEVLET YARDIMLARI

Türkiye'de 1986-1989 döneminde, "Turizm Teşvik Yasası"nın, "Yatırımların, Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin ve İşletmelerin Teşvik Edilmesine İlişkin Karar"ın, "Yabancı Sermaye Yasası"nın, 32 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kararı"nın ve "Kurumlar Vergisi ile Katma Değer Vergisi"ne ilişkin yasanın tanıdığı teşviklerin tümünden bir arada yararlanabilme gibi çok önemli bir yatırım fırsatını yakalayan turizm sektörü, bu fırsatı çok iyi değerlendirmiştir (DPT, 2006: 28).

Ayrıca, Türkiye'de turizm yatırımlarının teşviki açısından devlet tarafından 1985-1991 yılları arasındaki Kaynak Kullanımı Destekleme Primli Dönem, 1991-1992 yılları arasındaki Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Kaynaklı Kredi Dönemi, 1992-1994 yılları arasındaki Fon Kaynaklı Kredi ve 1994-2005 Dönemi olmak üzere, dört dönemde nakit destek sağlanmıştır (DPT, 2006: 29).

Teşvik Mevzuatı'nın Avrupa Birliği mevzuatına uyumu çalışmaları kapsamında, 18.01.2001 tarih ve 24291 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkındaki Karar" kapsamında Çanakkale il sınırlarının güneyi ile İçel il sınırlarının doğusu arasında kalan alan 3 km. derinliğindeki kıyı şeridi ve Nevşehir, Ürgüp ve Avanos ilçe sınırları dışında yapılacak turizm yatırımları (konaklama tesisleri ve mevcut konaklama tesislerinin modernizasyon yatırımları), KOBİ kapsamına alınarak kredi tahsisi yapılması, KOBİ kapsamındaki turizm yatırımlarına, "Kalkınmada Öncelikli Yöreler" başta olmak üzere Yatırım Teşvik Belgeleri ve Fon Kaynaklı Kredi verilmesi kararlaştırılmıştır.

3.5. TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNÜN GELECEĞİ

Dünya Turizm Örgütü'nün 2020 yılına yönelik olarak hazırladığı araştırmada Türkiye turizmine ilişkin öngörüler de bulunmaktadır. Söz konusu araştırma bulgularına göre Türkiye'ye yönelik turist girişlerinin 1995-2020 yılları arasında yıllık ortalama %5,5 artış göstereceği beklenmektedir. Bu duruma göre Türkiye'ye gelecek turist sayısının 2010 yılında 17 milyon, 2020 yılında ise 27 milyon olması öngörülmektedir. 2010 yılı hedefi 2004 yılında aşılmıştır. Türkiye için öngörülen artış hızının dünya ve Avrupa'nın büyüme oranlarından fazla olması, ülkemizin dünya turizmi içinde alacağı payın artışına ve Türkiye'nin gelişme potansiyelinin daha hızlı büyümeye uygun özellikte olmasına işaret etmesi bakımından olumlu bir değerlendirmedir.

Türkiye Turizm Stratejisi-2023 Belgesi'nde belirlenen stratejik yaklaşımlar çerçevesinde yapılacak çalışmaların tamamlanması, geliştirilmesi öngörülen bölgelerdeki altyapı ve konaklama ihtiyaçlarının karşılanması durumunda, 2023 yılında, 63 milyon turist, 86 milyar ABD

Doları dış turizm geliri ve turist başına yaklaşık 1350 ABD Doları harcamaya ulaşılması öngörülmektedir (KTB, 2007: 14).

3.6. TÜRKİYE TURİZMİNİN AVRUPA BİRLİĞİ TURİZMİ İLE UYUMLAŞTIRILMASINDA İZLENECEK YOL

Avrupa Birliği'nden tam üyelik için müzakerelere başlama tarihi alınmasının, Türk turizmini olumlu etkilediği düşünülmektedir. Tam üyelik süreci ile Avrupa Birliği ülkelerinden daha fazla turist gelmesi söz konusu olmamasına rağmen, sürdürülebilir turizm için gerekli olan çevrenin korunması gerçeği turizm sektörü tarafından daha iyi anlaşılmaya başlanmış, böylece turizm sektörünün niteliği yükselme eğilimine girmiştir.

Ayrıca, bu süreçte yapısal fonlardan daha fazla yararlanma imkanı, Türk turizminin altyapı sorunlarının çözümüne önemli katkıda bulunacaktır.

Türk turizmi yabancı sermaye açısından da büyük önem taşımaktadır. Avrupa Birliği normlarına uyum süreci, yabancı sermayenin genelde Türk ekonomisine, özelde ise turizm sektörüne girişini teşvik etmektedir.

3.7. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE KATILIM SÜRECİNE İLİŞKİN İLERLEME RAPORLARI

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecine ilişkin ilerleme raporlarında, mevcut ve gelecek nesiller için sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi ve çevrenin korunması amacıyla değerlendirmeler yer almaktadır. İlerleme raporlarında turizm sektörüne ilişkin doğrudan bir değerlendirme yer almamakla birlikte, sürdürülebilir turizm için gerekli

olan çevrenin korunması hususuna önem verilmektedir.

Katılım Ortaklığı Belgesi'nde, Türkiye'nin müktesebatın yasal uyumu ve uygulamasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmesi amacıyla Avrupa Birliği mevzuatının yasalara uyumunun tek başına yeterli olmadığı, ayrıca Avrupa Birliği'nin uyguladığı standartlarda uygulanmasının güvence altına alınmasının da gerekli olduğu, çevre konusunda da mevzuatın güvenilir ve etkin uygulamasının gerektiği hususları yer almıştır (DPT, 2003: 1-25).

Birliğin çevre politikasının amacı, mevcut ve gelecekteki nesiller için çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın geliştirilmesidir. Çevresel korumanın diğer Birlik politikalarına entegrasyonu, önleme hareketi, kirleten öder ilkesi, çevresel kirliliğin kaynağında yok edilmesi ve sorumluluğun paylaşılması temel alınmıştır. Müktesebat, yatay mevzuat, su ve hava kirliliği, atık ve kimyasalların yönetimi, bio-teknoloji, doğa koruma, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi, gürültü ve radyasyondan korunmayı içeren 200'ün üzerinde hukuki düzenlemeyi kapsamaktadır (DPT, 2003: 101).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecine ilişkin ilerleme raporları incelendiğinde, çevre alanındaki müktesebatın iç hukuka aktarılması konusunda sınırlı gelişmelerin kaydedildiği, ancak yatay mevzuat alanında sınırlı ilerleme gerçekleştirildiği, müktesebata uyumun sağlanması amacıyla yeterli yatırımın yapılmadığı, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde iyi donanımlı ve güçlü bir idari yapının oluşturulamadığı, oluşturulan mevzuatın etkili bir şekilde uygulanmadığı eleştirilmektedir.

AB müktesebatı doğrultusunda ilerleme kaydedebilmek için, yatay mevzuat, hava kalitesi, atık yönetimi, su kalitesi, doğa koruma, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi alanları başta olmak üzere, iç hukuka

aktarma ve uygulama ile ilgili daha fazla çabaya ihtiyaç bulunduğu her raporda vurgulanan genel hususlar olmuştur.

Doğanın korunması amacıyla bazı mevzuatın kabul edilmesine ve koruma bölgelerinin ilanına karşın, Türkiye’de hala doğal sitlere ilişkin konuların Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının sorumluluğunda, özel çevre koruma alanlarının Çevre Bakanlığının bir birimi olan Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığının yetkisinde olması nedeniyle, yasal uyum ve uygulamanın çok düşük düzeyde kaldığı, kurumsal çerçevenin karmaşık olduğu, çeşitli kurumlar arasında bölündüğü, ilgili kurumlar arasındaki sorumluluk paylaşımına özel önem verilmesine gereksinim duyulduğu hususlarına ilerleme raporlarında değinilmiştir (DPT, 2007: 69).

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım sürecine ilişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu’nda çevre yönünden eleştirilere bakıldığında; Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi’nin Türkiye tarafından imzalanması dışında olumlu bir hususun yer almadığı görülmektedir (ABGS, 2001: 97). Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım sürecine ilişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu’nda ise, Çevre Denetim Yönetmeliği’nin yayınlanması ve Avrupa Çevre Ajansı’na üye olunması, Birlik müktesebatının uygulanmasına ilişkin Türk idari kapasitesinin güçlendirilmesi yönünde atılmış olumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir (ABGS, 2003: 58).

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım sürecine ilişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu’nda, çevresel korumanın diğer politikalara entegrasyonu alanında ilerleme kaydedilmemesine karşın, çevre alanındaki müktesebatın iç hukuka aktarılması ve idari kapasitenin geliştirilmesi konularında bazı sınırlı gelişmelerin kaydedildiği belirtilmiştir (ABGS, 2003: 101-102).

2004 Yılı İlerleme Raporu'nda, 2003 Yılı İlerleme Raporu'ndan farklı olarak, çevre müktesebatının iç hukuka aktarılmasının bazı gelişmelere rağmen genel olarak düşük seviyede kaldığı, uygulamadaki zayıflığın hâlâ en büyük sorunun kaynağı olduğu, AB müktesebatı doğrultusunda ilerleme kaydedebilmek için, yatay mevzuat, hava kalitesi, atık yönetimi, su kalitesi, doğa koruma, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi alanları başta olmak üzere, iç hukuka aktarma ve uygulama ile ilgili daha fazla çabaya ihtiyaç bulunduğu, çevre politikasının uygulanmasında rol alan kurumların idari kapasitelerinin ve koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiği, orta vadede olmak üzere, büyük yatırımların temin edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (ABGS, 2004: 118).

2005, 2006 ve 2007 yılı ilerleme raporlarında ise, Türkiye'nin, merkezi düzeyde idari kapasitenin artırılması alanında önemli bir ilerleme kaydetmesinin dışında 2004 Yılı İlerleme Raporu'ndaki benzer eleştirilere yer verilmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde Çevre Faslı ile ilgili olarak yapılması gerekenler ise; ülkemizin sahip olduğu doğal değerlerin, biyolojik çeşitliliğin ve gen kaynaklarının korunması ile koruma kullanma dengesi gözetilerek belirli bir plan dahilinde sürdürülebilir kullanımının sağlanması, şimdiki ve gelecek kuşaklar için Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunulması, biyolojik çeşitliliğinin korunması için alan belirleme kriterleri ve yönetim sorumluluklarıyla birlikte biyolojik çeşitliliği koruma sisteminin oluşturulması, eko-sistemler, türler ve yaşam alanlarının ve bunların sunduğu hizmetlerin sürekliliğinin sağlanması, doğa ve biyolojik çeşitliliğin karakteristik özellikleri ve güzelliği ile yenilenebilir değerlerinin sürekliliğinin sağlanması, cansız doğal varlıklar ve doğal değerler, tarihi, kültürel değerleri ve ülke peyzajının korunması şeklinde özetlemek mümkündür. Bu amaçla çevre müktesebatının iç hukuka aktarılmasına devam edilmesi hayata geçirilmesi için daha fazla

aba gösterilmesi gerekmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ VE TÜRKİYE İÇİN GEÇERLİLİĞİ

4.1. KUZNETS TERS-U EĞRİSİ HİPOTEZİ

Kuznets 1955 yılında yayımlanan bir makalesinde; kişi başına gelirdeki artışların ilk önce gelir eşitsizliğini artırdığını daha sonra kişi başına gelir artışı sürdükçe gelir eşitsizliğinin azaldığını gözlemlediğini belirtmiştir.

Kuznets (1955), ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında (kısa dönemde) gelir eşitsizliğinin kalkınma ile birlikte artacağını, ancak ekonomik gelişme devam ettikçe önce gelir eşitsizliğinin artma eğiliminin duracağını, ardından da (uzun dönemde) azalacağını ileri sürmüştür (Kuznets, 1955: 7).

Kaynak (2007), bu teoriyi “kısa dönemde iktisadi büyüme ile gelir eşitsizliği arasında bir değiş-tokuş (trade-off) ilişkisi vardır. Bir başka deyişle, gelir dağılımındaki eşitsizliğin kısa dönemde iktisadi büyüme ile artması, iktisadi büyüme için gerekli bir çeşit değiş-tokuş maliyetlerini (trade-off costs) içermektedir. Bununla birlikte, uzun dönemde bu ilişki tersine dönmekte ve iktisadi büyüme gelir eşitsizliğinde azalmayı da içeren kalkınma sürecinin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır” şeklinde açıklamıştır.

Kuznets Ters-U Eğrisi Hipotezi’nin farklı yönlerini teorik açıdan

açıklamaya çalışan birçok çalışma vardır. Örneğin; Deininger ve Squire (1998) ve Acemoğlu ve Robinson (2002), kalkınmanın aşamaları ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi politik kanallar yaklaşımı; Petrokos, Rodríguez-Pose ve Rovolis (2003), bölgesel farklılık yaklaşımı; Hogendorn (1992), nüfusun yaş dağılımı; Cheng (2006), tercihler, teknoloji düzeyi ve işlem etkinliği gibi geniş çaplı belirleyiciler; Williamson (1985), üretim faktörlerinin üretimden aldığı payın zaman içerisinde ve kalkınma ilerledikçe değişeceği analizi; Tribble (1996), sanayinin payı azalırken hizmetler sektörünün payının artması ve Park (1996), kurumsal iktisat perspektifi ile Kuznets Teorisi'ni açıklamaya çalışmıştır (Tokatlıoğlu ve Atan, 2007: 3'den alınmıştır).

Kuznets Eğrisi'ni test etmeye yönelik yapılmış çalışmalardan oluşan önemli bir literatür mevcuttur. Örneğin, Kuştepelı (2006), Avrupa Birliği'nin son genişlemeden önce, genişlemeden sonra ve muhtemel katılımlardan sonraki verilerini kullanarak, Matyas, Konya ve Macquarie (1998); iki adet veri seti ile panel veri yöntemini kullanarak ve Dawson (1997), sadece azgelişmiş ülke verilerini kullanarak Kuznets Eğrisi'nin geçerliliğini test etmiştir. Benzer çalışmaları Robinson (1976), nüfusun iki sektöre ayrıldığını varsayarak ve toplumda yaratılan ortalama gelirin, bu iki nüfus katmanlarının yoğunluğuna bağlayarak ve Ogwang (1995), 1970'li yıllarda kalkınmanın göstergesi olarak kişi başına düşen gelirin alınmasının sakıncaları nedeni ile geliştirilen Temel İnsani İhtiyaçlar (Basic Human Needs-BHN) gibi göstergeler kullanarak yaparken, Adams (2002), 119 adet "düşük gelir" ve "orta düşük gelir" düzeyindeki ülkelerin 1980–1990 yılları arası verilerini kullanarak Kuznets Eğrisi'nin geçerliliğini test etmiştir (Tokatlıoğlu ve Atan, 2007: 5'den alınmıştır).

Ayrıca, Thornton (2001), 96 ülkeye ait reel kişi başına milli gelir ve gelir dağılımı eşitsizliği verilerini kullanarak ve Zang (1997), zaman serisi veya kesit analizi ile zaman içinde veya ülkeler arasında Kuznets

Eğrisi'nin eğimini değiştirmemiş olması gerektiğini vurgulayarak Kuznets Eğrisi'nin geçerliliğini test etmiştir. Benzer çalışmaları List ve Gallet (1999), eğrinin ikinci dereceden bir fonksiyonla tahmin edilerek test edilmesinin yanlış olacağı düşüncesiyle üçüncü dereceden bir fonksiyon kullanarak ve Nielsen ile Alderson (1997), 1970, 1980 ve 1990 yıllarına ait ve yaklaşık 3100 adet ABD ilçesinde düzenlenmiş hane halkı bütçe anketi verilerinden yola çıkarak yaparken, Deutsch ile Silber (2004), fonksiyonel gelir dağılımı çerçevesinde, kalkınmanın farklı aşamalarında gelir kaynaklarının (ücret, faiz, kar, rant veya transfer) gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi ayrıştırma analizi kullanılarak Kuznets Eğrisi'nin geçerliliğini test etmiştir (Tokatlıoğlu ve Atan, 2007: 7'den alınmıştır).

Kuznets Ters U Eğrisi'ni test eden çalışmalar kalkınma ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi genellikle aşağıdaki denklemler aracılığı ile test etmişlerdir. (Y= Gini Katsayısı, X= Kişi Başına Gelir)

$$Y = \alpha + \beta_1 X + \beta_2 X^2 + e$$

$$Y = \alpha + \beta_1 X + \beta_2 (1/X)$$

$$\log Y = \alpha + \beta_1 X + \beta_2 X^2 + e$$

4.2. ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ HİPOTEZİ

Sürdürülebilir kalkınma için, ekonomik büyümenin tek başına yeterli ve arzulanır olmayacağı göz önüne alındığında, yaratılan zenginliklerin çevresel değerleri korumasının sağlanması da gerekir. Bu değerleri gözetmeyen, aksine, bozan bir ekonomik büyüme ve kalkınma, sürdürülemez bir süreçtir. Geleneksel iktisadi büyüme ve kalkınma yaklaşımlarında serbest mal olarak kabul edilen doğal kaynaklar, yani çevre, sürdürülebilir kalkınma kavramıyla birlikte bugün kıt girdiler olarak

kabul edilmektedir. Bu nedenle, kalkınmanın sürdürülebilir olması için gerek fiziki gerekse beşeri sermayeye yapılan yatırımların değeri, kullanılan doğal kaynakların değerine en az eşit olmalıdır.

"Kuznets Ters-U Eğrisi"ne benzer bir şekilde, çevre ile gelir düzeyi arasındaki değiş-tokuş ilişkisine değinen bir "Çevresel Kuznets Eğrisi"nden söz edilmeye başlanmıştır (Kaynak, 2007: 44).

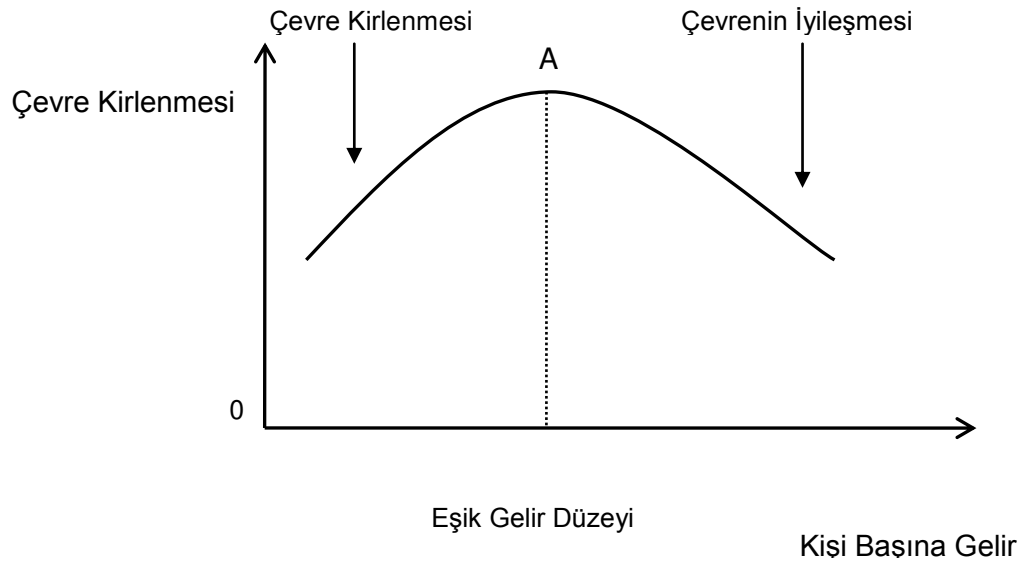
Cypher ve Dietz (2004: 57)'e göre, belli bir eşik kişi başına gelir düzeyinden düşük gelir düzeylerinde ekonomik büyümeye çevrenin tahribi ve kirlilik eşlik etmektedir. Bir başka deyişle, ekonomik büyümeyle birlikte yükselen kişi başına gelir belli bir eşik gelir düzeyine ulaştıktan sonra, ekonomik büyümeden kaynaklanan çevresel tahrip ve kirlilik azalmaktadır.

1992 Rio Zirvesi sonrasında, ülkelerin kalkınmışlık ve çevre kirliliği düzeyleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi gündeme gelmiştir. Her ne kadar teorik eksiklikleri olsa da, kişi başına Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ülkelerin ekonomik güçlerinin tanımlanmasında önemli bir ölçüt niteliği taşımakta olup "Kalkınma Düzeyi"ni belirtme amacıyla kullanılmaktadır. 1950'li yıllarda ortaya konulan ve gelişmekte olan ülkelerdeki "gelir dağılımındaki eşitsizliğin" kişi başına GSMH ile olan ilişkisini tanımlayan Kuznets Eğrisi yaklaşımı, 1990'lı yıllarda çevre kalitesi ile kişi başına GSMH ilişkisine dayalı olarak uygulanmaya başlanmıştır. Stern (2003), Dasgupta ve diğ. (2002) ile Panayotou (1993), ampirik bir yaklaşım olan Çevresel Kuznets Eğrisi'nin, az gelişmiş ülkelerdeki çevre kalitesinin gelişmekte olan ülkelere daha iyi düzeyde olabileceğini; ancak ülkelerin ileri düzeyde ekonomik gelişme göstermeleri halinde çevre kalitesinde belirgin iyileşme olduğunu modellediğini ileri sürmüşlerdir (Duman, 2005: 33'ten alınmıştır).

Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi; GSMH ile çevre (kirlilik, örneğin emisyon değerleri) arasındaki ilişkinin Ters-U eğrisi ile ifade edilmesidir. Nispeten düşük gelir seviyelerinde gelirin artmasıyla emisyon değerleri artar, fakat belli bir düzeye ulaştıktan sonra, bir dönüş noktasından sonra emisyon değerleri düşmeye başlar.

Şekil 4.1'de gösterildiği gibi çevre kirlenmesi ile kişi başına düşen gelir miktarı, Kuznets Eğrisi'nde olduğu gibi Ters-U veya çan eğrisi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu eğri ekonomi literatüründe Çevresel Kuznets Eğrisi olarak adlandırılmaktadır.

Şekil 4.1. Çevresel Kuznets Eğrisi

Kaynak: (Yandle, Vijayaraghavan, ve Bhattacharai, 2002; Atıcı ile Kurt, 2007: 65'ten alınmıştır.)

Çevresel Kuznets Eğrisi daha açık bir şekilde şu şekilde ifade edilebilir. Ekonomik gelişmenin ilk dönemlerinde meydana gelen bu çevresel bozulma bu şekilde sürekli devam etmez. Gelişme devam ettikçe, ekonomi yapısal bir dönüşüme uğrayarak, bilgi-yoğun

endüstrilere ve hizmetlere yönelir. Bu gelişmelere artan çevresel duyarlılık, çevresel düzenlemelerin güçlendirilmesi, daha iyi teknolojiler ve daha yüksek düzeylerde çevresel harcamalar eşlik eder. Birbirine bağlı olarak meydana gelen bu gelişmeler, ekonomik büyümenin ilk dönemlerinde çevrenin bozulmasına doğru başlayan eğilimin tersine dönmesine, diğer bir ifadeyle, bozulan çevre iyileşmesine neden olur. (Stern, Common ve Barbier 1996: 1152; Barbier, 1997: 369-370; Vincent, 1997: 417)

Yandle, Vijayaraghavan ile Bhattarai (2002), belirli bir gelir miktarından sonra çevre korunmasına yönelik tedbirlerin alınmasının ve çevre kalitesinin yükselmesinin diğer bir sebebini de, çevresel bilincin artmasına bağlamışlardır (Atıcı ile Kurt, 2007: 65'ten alınmıştır).

Çok genel anlamda ifade edersek, serbest piyasa sistemiyle çalışan ve gelişen bir ekonomi, uzun vadede, kendisinin neden olduğu bir sorunun üstesinden gelecektir. Teorik kurgusu itibariyle oldukça ilgi çekici gözükse de bu yaklaşımın gerçeklerle ne derece uyduğu test edilmesi gerekmektedir. Son yıllardaki çalışmaların bu alana yöneldiği görülmektedir. Yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar aynı yönde değildir. Diğer bir ifadeyle bazı çalışmalarda ekonomik büyüme ile çevrenin korunması ve geliştirilmesi arasında bir ilişkinin olduğu ortaya konulurken, bazı çalışmalarda ise bu yargıyı doğrulamayan sonuçlara ulaşılmaktadır (Şahin, 2000: 339-347).

Kaynak (2007) ekonomik büyümeye çevresel kirliliğin eşlik etmesinin başlıca nedenlerini; ekonomik büyümenin ve sanayileşmenin başlangıç aşamalarında çevreye önem vermek yerine yüksek gelir düzeyine ulaşılmasına daha fazla değer verilmesi, tarımsal üretimin genişlemesi ile birlikte ortaya çıkan toksik atık miktarının artması, azgelişmiş yoksul ülkelerin temiz ve güvenli teknolojileri pahalı bulmaları nedeniyle elde edememeleri vb. nedenlerden dolayı bunlardan

yararlanamamaları şeklinde özetlemiştir. Kaynak, çevrenin gelir esnekliğinin birden büyük yani lüks mal olarak kabul edildiğine ve çevrenin korunmasına yalnızca yüksek gelirli ülkeler tarafından önem verildiğine vurgu yaparak, gelir artışıyla birlikte artan taşıt araçları nedeniyle ortaya çıkan karbondioksit salınımı fazlalığı vb. kirlilik türlerinin çoğaldığı yerlerin esas olarak gelişmiş ülkeler olduğunu da belirtmiştir.

Diğer taraftan; Özbey (2002), teknolojik ilerlemelerin doğal kaynakların üretim maliyetlerini azalttığını ileri sürerken, doğal kaynakların kullanımına bağlı olarak toplam arzda meydana gelen azalışların, doğal kaynakların fiyatlarını artırdığını, bu nedenle Çevresel Kuznets Eğrisi'nde ileri sürülen kalkınmanın çevreye katkısının beklenenden az olduğunu belirtmiştir. Bu sorunun çözümü için de kaynağın korunması ve ikamelerinin bulunması yönündeki yatırımları artırmak gerektiğini ileri sürmüştür.

Ayrıca; Özbey (2002), çevreyi korumak amacıyla ya da yaratılan kirliliği önlemek amacıyla yapılan harcamaların, diğer üretken alanlardaki kullanılabilecek kaynakların azalmasına yol açtığını, bunun ise ekonomik büyümeyi engellediğini ve böylece çevreyi korumanın bir neden, ekonomik büyümenin yavaşlamasının ise bir sonuç haline geldiğini ileri sürerek, çevre kalitesindeki iyileşmenin sağladığı faydanın, bunun için katlanılan maliyete eşit olması durumunda toplumsal refahın reel anlamda değişmeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kirletip sonra temizleme veya doğadan sınırsızca yararlanma yerine bilinçli şekilde doğayı koruyup-kullanma ilkesine önem verilmesi gerekliliğini vurgulamıştır.

Hava kirliliği, su kirliliği ve ormansızlaşma ile ilgili Çevresel Kuznets Eğrisi'nin dönüm noktasına (eşik gelir düzeyi) ilişkin çeşitli yazarlar tarafından yapılan çalışmaların bir derlemesi Tablo 4.1'de verilmiştir. Tablo 4.1'den de görüleceği gibi, çeşitli yazarlar tarafından,

aynı kirlilik ve ormansızlaşma için farklı eşik gelir düzeyleri tahmin edilmiştir. Örneğin, Cole ve diğ. (1997) SO₂ salınımı için 6.900 ABD Doları düzeyinde eşik gelir düzeyi tahmin ederken, Grossman ve Krueger (1993) 4.100 ABD Doları gelir düzeyini SO₂ salınımı için eşik gelir düzeyi olarak tahmin etmişlerdir. Ayrıca SO₂ salınımı için Panayotou 1995 yılındaki çalışmasında 3.000, 1997 yılındaki çalışmasında 5.000 ABD Doları gelir düzeyini eşik gelir düzeyi olarak tahmin ederken, 1994 yılındaki çalışmalarında Selden ile Song 10.700 ve Shafik 3.700 ABD Doları düzeyinde eşik gelir düzeyi tahmin etmişlerdir.

Tablo 4.1. Çevresel Kuznets Eğrisi İçin Tahmini Dönüm Noktaları (\$)

	Hava Kirliliği					
	SO ₂	SPM	NO _x	CO	CO ₂	CFCs
Cole et al. (1997)	6.900	7.300	14.700	9.900		12.600
Grossman ve Krueger (1993)	4.100					
Holtz-Eakin ve Selden (1995)					35.400	
Moomaw ve Unruh (1997)					12.800	
Panayotou (1995)	3.000	4.500	5.500			
Panayotou (1997)	5.000					
Selden ve Song (1994)	10.700	9.600	21.800	19.100		
Shafik (1994)	3.700	3.300				
	Su Kirliliği					
	Dışkısal Koliform		BOD	COD	Arsenik	Nitratlar
Cole et al (1997)						15.600
Grossman ve Krueger (1995)	7.800		7.600	7.900	4.900	
	Ormansızlaşma					
	Küresel	Latin Amerika			Afrika	
Antle ve Heidebrink (1995)	2.000					
Cropper ve Griffiths (1994)		5.400			4.800	
Panayotou (1995)	800					
	Diğerleri					
	Ağır Metaller			Toksit Yoğunluğu		
Hettige et al (1992)				12.800		
Rock (1996)	10.800					

Kaynak: (Kaynak, 2007: 46'dan alınmıştır.)

Diğer taraftan Tablo 4.1'de yer alan çalışmalara karşın Kaynak (2007), gelir düzeyi ile çevresel olumsuzluklar arasındaki ilişkinin her zaman Ters-U şeklinde olmak zorunda olmadığını, SO₂ için Carson ve diğ. (1997)'nin Ters-U eğrisi yerine azalan bir eğri tahmin ettiğini belirtmiştir.

Çevre konusuyla ilgili bir husus da, uluslararası ticaretteki işbölümü değişmesinin, çevresel koşulları ve dolayısıyla Çevresel Kuznets Eğrisi'nin şeklini nasıl etkileyeceğidir. Kaynak (2007), kirlilik yönünden, geleneksel imalat sanayi üretimini bırakıp daha temiz olan ileri teknoloji ve hizmet üretiminde uzmanlaşmaya başlayan, buna karşılık geleneksel imalat sanayi üretimini geliştirmekte olan ülkelere kaydıran gelişmiş ülkelerde, Çevresel Kuznets Eğrisi'nin zirve noktasına ulaşılmasının ve azalan kısma geçilmesinin daha kolaylaştığını, diğer taraftan geleneksel imalat sanayi üretiminde uzmanlaşan geliştirmekte olan ülkelerde ise, Çevresel Kuznets Eğrisi'nin daha dikleştiğini ve eğrinin zirvesine ve azalan kısmına ulaşılmasının daha da zorlaştığını belirtmiştir. Sonuç olarak, uluslararası ticarete meydana gelen işbölümü değişikliği, çevresel açıdan kimi ülkelerde olumlu sonuçlar doğururken, kim ülkelerde de olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Özetle, geliştirmekte olan ülkeler, ekonomik güçlerini artırmak için doğal kaynaklarından da yararlanıp sanayileşirken, çevre kirlilik düzeylerinde de bir artış olması kaçınılmazdır. Bu ülkelerin çevre kalitesinde bir iyileşme eğilimi ancak belirli bir kişi başına GSMH'ya ulaşma sonrasında belirgin hale gelecektir (Benedict, 2003: 293).

Bu konuda yeterli veri tabanı olmamasına rağmen yapılan istatistiksel değerlendirme sonuçlarına göre çevre kalitesinin iyileşmesi kişi başına GSMH'nın 10,000 Dolar düzeyine ulaşım sonrasında başlamaktadır (Zanbak, 2005: 40).

4.3. TURİZM, ÇEVRE, KALKINMA VE ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ

Kalkınma süreci içinde kaynaklar sektörler arasında yeniden dağıtılır. Kalkınma devam ettikçe tarım sektörünün yerine sanayi sektörü ekonomide hakim konuma gelmeye başlar, ancak daha sonra gelişme ilerledikçe turizmin de içinde olduğu hizmetler sektöründe yaratılan katma değer ekonomide baskın hale gelir. Bu değişim süreci içerisinde sektörlerin istihdam payı ile birlikte kaynak kullanma kapasiteleri ve buna bağlı olarak da zaman içerisinde bu sektörlerde yaratılan gelirler farklılık göstermektedir. Kalkınma ilerledikçe istihdam payı ve kaynak kullanım kapasitesi açısından bu ülkelerde turizm önemli bir konuma gelir.

Ayrıca; kalkınma sürecinde Kuznets'in ileri sürdüğü gibi gelir dağılımı da değişecektir. Gelir dağılımının iyileşmesi turizm sektörünün olumlu etkilenmesini, böylece daha da gelişmesini sağlayacaktır. Ancak, bu gelişme sürecinde çevrenin, yani kültür ve tabiat varlıklarının tüketimleri hızlanmaktadır. Turizmde gelişme hızlandıkça çevrenin tahrip olması da artmaktadır. Turizmde gelişmenin devam ettirilebilmesi kaynakların tamamıyla tüketilmemesine doğrudan bağlıdır. Çevrenin korunmadığı alanlarda turizmin sürdürülmesi de beklenemez.

İktisadi kalkınmanın ilk dönemlerinde özellikle turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerde meydana gelen çevresel bozulma sürekli devam etmez. Turizmde gelişme devam ettikçe, ekonomi yapısal bir dönüşüme uğrayarak, bilgi-yoğun sektöre ve hizmetlere yönelecektir. Bu gelişmelere ilaveten, Şahin (2000), çevresel duyarlılığın artacağını, çevresel düzenlemelerin güçlendirileceğini, daha iyi teknolojilerin ve daha yüksek düzeylerde çevresel harcamaların eşlik edeceğini; böylece birbirine bağlı olarak meydana gelen bu gelişmelerin, turizmde büyümenin ilk dönemlerinde çevrenin bozulmasına doğru başlayan

eğilimin tersine dönmesine, diğer bir ifadeyle, bozulan çevrenin iyileşmesine neden olacağını, çevrenin iyileşmesinin ise, turizmin gelişmesini artıracığını ileri sürmüştür.

Çevresel Kuznets Teorisi'nde belirtilen büyümenin sağlanması ve turizmin gelişimini yok etmeden çevrenin korunması veya çevrenin yok edilmeden turizmde gelişmenin sağlanması için sadece turizm alanlarının değil, tüm imar faaliyetlerinin planlanması ile sürdürülebilir bir yapı geliştirilebilir. Bu nedenle, sürdürülebilir turizm açısından; planlamada plan ilkeleri çevreyi bozmayacak şekilde saptanmalıdır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanunu uyarınca tespit edilen Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının tahrip edilmeden gelecek nesillere aktarılabilmesi için gerekli olan koruma amaçlı imar planları ivedilikle hazırlanmalıdır. Çubuk (1999) da benzer bir şekilde bu hususu, arzı belirleyen kaynakların sonsuz olmadığı göz önüne alınarak; kaynakların optimum kullanımının, bir yandan doğanın ve yeniden üretilmeyen varlıkların korunmasının, diğer yandan bunların rasyonel kullanımının bir arada dengeli bir biçimde olması gerektiğini vurgulamıştır.

Çevresel Kuznets Teorisi'nin geçerli olduğu bir gelişmenin sağlanması sürdürülebilir turizm açısından önemlidir. Çünkü sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir kalkınma için de önemli bir parametredir. Turizm vasıtasıyla çevre iyileşmektedir. Turizm bilhassa gelişmekte olan ülkeler için kıymetli bir kaynak konumundadır. Zira gelir yaratıcı etkisi bulunmaktadır. Ortaya çıkan gelir artışı kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına kullanılacağından, turizmde gelişmenin çevrenin korunmasına doğrudan katkısı bulunmaktadır.

Sürdürülebilir turizm, çevresel yönden sorunları olmayan bir turizm çeşididir. Taşıdığı doğal ve kültürel değerler açısından zengin potansiyel içeren turizm açısından az gelişmiş bölgelerde, turizmin gelişmesi, tarihi,

doğal ve kültürel çevreyi koruyarak o bölgenin iktisadi açıdan büyümesini sağlamakla kalmayacak, kaynaklardan gelecek kuşakların da yararlanmasını mümkün kılacaktır. Böylece sürdürülebilir turizm, turizmi olumsuz çevresel etkilerden koruyarak, günümüz turizmi içinde turistlerin çevresel sorunları olmayan ortamlarda, doğa içinde turistik etkinliklere katılmasını sağlamaktadır.

Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi, çevresel zararların gelirlerin artmasıyla birlikte önce arttığını, daha sonra azaldığını ifade ettiğinden, ekonomik büyüme çevre ilişkisine bakıldığında, ekonomik büyümenin çevrenin önünde bir engel olmadığı sonucuna varılmaktadır (Stern, 1996: 1151). Ancak, turizmin gelişmesi durumunda, öncelikle çevrenin tahrip olacağı hususu kaçınılmazdır. Ülkemizde çevrenin; doğal, arkeolojik ve tarihi sitleri kapsayacak şekilde tanımlandığı göz önüne alındığında; yenilenemeyen ekolojik sistem, korunması gerekli taşınır-taşınmaz kültür varlıklarının bulunduğu arkeolojik sitler ile tarihi yaşamı yansıtan kent dokusunu sergileyen kentsel sitlerin turizmin büyümesiyle tüketilerek yok olması, kaynakların yenilenememesi sonucuyla turizmde kontrolsüz büyümenin önüne geçilmesi gerekmektedir. Stern'in öngördüğü gelişmeden sonra çevrenin lehine bir durum oluşabilmesi için yenilenemeyen kaynakların yok olmaması gerekir, aksi takdirde gelişme sağlandıktan sonra durumu iyileştirilecek çevreden eser kalmayacaktır.

Gelişme düzeyinin az olduğu ekonomilerde çevresel bozulma hem miktar hem de yoğunluk olarak sınırlıdır. Bu tür ekonomilerde turizmin hızlı büyümesi ile tüketimin hızlanması, buna bir de sanayileşmenin eşlik etmesi; kaynakların kendi kendisini yenileme hızını aşmasına ve ayrıca miktar ve yoğunluk açısından atıkların artmasına neden olur. Bu durumda da, tahrip olan çevrenin boyutu, iyileştirilecek çevreden daha büyük olacağından, yenilenemeyen çevrenin tüketilerek yok olmaması için korunması gerekir. Bu da koruma-kullanma dengesi ile sağlanabilir.

Ülkemizde, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı bilimsel olarak çalışan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları koruma-kullanma dengesine karar vermektedir. Bu amaçla 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları'nın tek yetkili kurum olduğu hüküm altına alınmıştır (RG, 1983: 2).

4.4. TÜRKİYE İÇİN ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ MODELİ

Bu çalışmada turizm sektörünün sürdürülebilirliği konusu kalkınma ve çevre kirliliği arasındaki ilişki açısından ele alınarak Türkiye'nin verileri ile Çevresel Kuznets Eğrisi'nin Türkiye açısından geçerli olup olmadığı test edilecektir. Bu nedenle turizm sektöründe gelişmenin bir göstergesi olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenli olarak üretilen konaklama verileri ile turizmin gelişme sürecinde korunması gereken çevre için, hava kirliliğine sebep olan sera gazı emisyonları arasında yer alan Kükürtdioksit (SO_2)¹ ölçümleri veri olarak alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye'nin sera gazı emisyonlarını hazırlarken The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC = Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli) Rehberini kullanmıştır. IPCC Rehberi'nde, karbondioksit (CO_2), metan (CH_4) ve nitrozoksit (N_2O) doğrudan (direct) sera gazları, azot oksitler (NO_x), karbonmonoksit (CO), metan dışı uçucu bileşikler (NMVOCs), hidroflorokarbonlar (HFCs), perflorokarbonlar (PFCs), kükürtflorür (SF_6) ve kükürtdioksit (SO_2) gazları da dolaylı (indirect) sera gazları olarak belirtilmiştir.

Çalışmada, Çevresel Kuznets Eğrisi Teorisi'nden yararlanılarak ekonometrik bir model kurulmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi bu modele göre Türkiye'de çevresel kirlenme göstergesi kükürtdioksit ile geceleme

yapan yabancı turist sayısı arasında bir ilişki bulunduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmadaki modelde Türkiye'ye ait toplam SO₂ emisyonları En Küçük Kareler Yöntemi'ne göre tahmin edilerek, geceleme sayısı bağımsız değişken olarak alınmıştır. Model “E-views 5” ekonometri programı kullanılarak regresyon analiziyle çözülmüştür. Bu yöntemle elde edilen bağımlı değişken kükürtdioksit ve bağımsız değişken geceleme sayısı ile “E-views 5” ekonometri programında ürettiğimiz katsayıları kullanarak Kuznets'in araştırmasında kullandığı, aşağıdaki formüllere göre Çevresel Kuznets Eğrisi'nin varlığı test edilecektir.²

$$(1) \quad SO_2 = C_0 + \beta_1(\text{gece}) + \beta_2(\text{gece})^2$$

$$(2) \quad SO_2 = C_0 + \beta_1(\text{gece}) + \beta_2(\text{gece})^2 + \beta_3(\text{gece})^3$$

$$(3) \quad \log(SO_2) = C_0 + \beta_1(\text{gece}) + \beta_2(\text{gece})^2$$

SO₂ = Havada bulunan kükürtdioksit miktarı (µg/m³)

gece = Gecelik konaklama sayısı (kişi)

Kükürtdioksit miktarı ile gecelik konaklamadan oluşan iki parametrelili formüle edilen modelleri öncelikli Türkiye için, daha sonra sırasıyla turizmin önemli iki alanı konumunda bulunan Antalya ve İzmir illeri için analiz edilecek ve Türkiye ile bu illerde Çevresel Kuznets Ters-U Eğrisi'nin varlığı irdelenecektir. Bu modellerin seçiminde gerek Kuznets Ters-U Eğrisi gerekse de Çevresel Kuznets Eğrisi'nin konu edildiği çalışmalarda kullanılan modeller olması dikkate alınmıştır. Yukarıda belirtilen bu üç denklem sıklıkla test edilen denklemlerdir. Şüphesiz ki,

¹ Kükürtdioksit (SO₂), kükürt ve oksijen birleşiminden oluşan zararlı bir gazdır.

² Bu modellerin seçiminde kullanılan kriter, Çevresel Kuznets Eğrisi'ni test eden çalışmalarda kullanılan modeller olmasıdır. Literatürde sıklıkla bu üç model kullanılmıştır.

SO₂'nin tek açıklayıcısı geceleme sayısı değildir. Bu çalışmada biz sera gazının belirleyicilerini bulmayı amaçlamadık. Amaç, geceleme ile SO₂ arasındaki yapısal ilişkiyi ortaya koymaktır. Dolayısı ile tüm modellerde R²'nin düşük çıkması normaldir. Ayrıca F istatistiği ve Durbin-Watson istatistiklerinin de anlamsız çıkması çalışmanın amacı açısından önem taşımamaktadır. Bu modelden beklentimiz geceleme sayısı artarken SO₂'nin nasıl bir seyir izlediğidir. Bu yüzden tahmin edilen parametrelerin işareti bizim açımızdan daha önemlidir.

4.4.1. Türkiye İçin Çevresel Kuznets Ters-U Eğrisi

Türkiye'de geceleme yapan turist sayısı 1990-2006 yılları arasında doğrusal olarak artış göstermiştir. 1990 yılında geceleme yapanların sayısı 7.453.453 iken 2006 yılında 23.466.672'yi bulmuştur. Bu dönemdeki artış iki katından fazla iken, yıllık ortalama artış %12,6'dır. Aynı dönemde hava kirliliğinin göstergesi olarak havada bulunan SO₂ miktarı 170 (µg/m³)'den 296 (µg/m³)'ya yükselerek %74 artış göstermiştir. Türkiye için En Küçük Kareler Yöntemi ile elde edilen veriler "E-views 5" ekonometri programı kullanılarak regresyon analizi çözülmüş ve oluşturulan modellerle Tablo 4.2'deki değerler elde edilmiştir.

En Küçük Kareler Yöntemi ile elde edilen değerleri oluşturduğumuz modellerde kullanmamız sonucunda ürettiğimiz değerleri incelediğimizde; Türkiye'de gecelik konaklama sayısı ile havada bulunan kükürtdioksit arasındaki ilişki aşağıdaki gibidir.

Tablo 4.2. Türkiye İçin Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken SO ₂				Bağımlı Değişken log(SO ₂)	
	Model I		Model II		Model III	
	Tahmin	t-istatistik	Tahmin	t-istatistik	Tahmin	t-istatistik
C₀	75,24	2,60	14,41	0,15	4,66	36,72
β₁	1,79E-05	3,69	3,33E-05	1,47	9,22E-08	4,33
β₂	-3,65E-13	-1,97	-3,65E-13	-0,90	-2,15E-15	-2,64
β₃	-	-	2,95E-20	0,69	-	-
R²	0,93		0,93		0,93	
$\bar{R}^2$	0,92		0,91		0,92	
F	84		54		83	
DW	1,77		1,94		1,71	

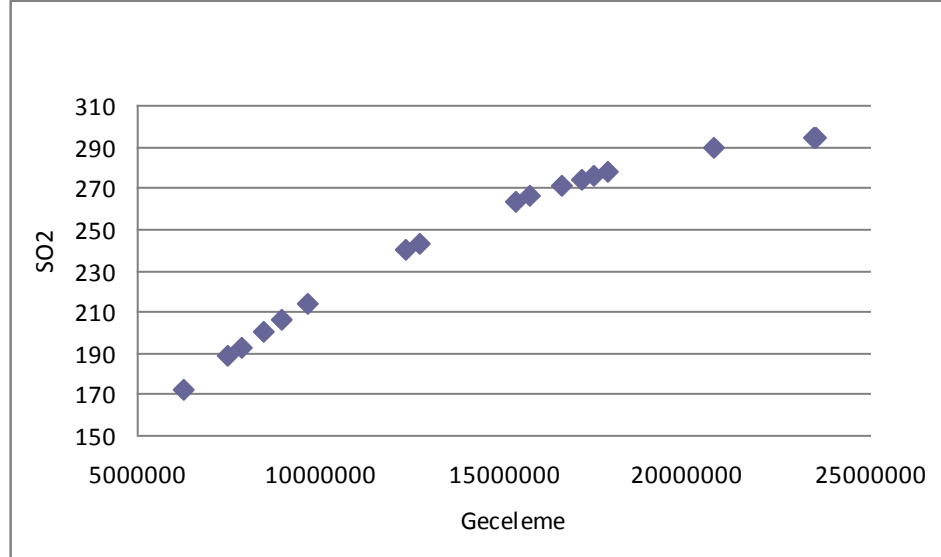
Model I:

$$SO_2 = 75,24 + 1,79E-05(\text{gece}) - 3,65E-13(\text{gece})^2 \quad (1)$$

Model I'de beklentilerimiz doğrultusunda, **C₀** (75,24) ile **β₁** (1,79E-05) pozitif ve **β₂** (-3,65E-13) negatif çıkmıştır.

Tahmini verilere göre oluşturulan Türkiye Çevresel Kuznets Eğrisi Şekil 4.2'deki gibidir.

Şekil 4.2. Türkiye’de Model I’e göre Çevresel Kuznets Eğrisi

Bu eğri Çevresel Kuznets Eğrisi’ne benzemektedir, şöyle ki geceleme sayısı arttıkça SO₂ miktarında da artış olmaktadır. Yine Çevresel Kuznets Eğrisi’nde olduğu gibi artış oranı giderek azalan oranlarda olmaktadır. Bu durum Çevresel Kuznets Eğrisi’nin zirve yapmasından önceki durumu yansıtmaktadır. Bu nedenle Model I’e göre elde ettiğimiz sonuç, turizmde meydana gelen gelişme çevre kirliliğinde kısa dönemde bir artışa sebep olmakta, ancak bu artış orta dönemde azalan oranlarda sürmektedir. Uzun dönemde ise, Çevresel Kuznets Eğrisi’nde olduğu gibi turizmde gelişme sürdükçe çevre kirliliğinin azalacağı ihtimalinin varlığını ortaya koyar gibi görünmektedir.

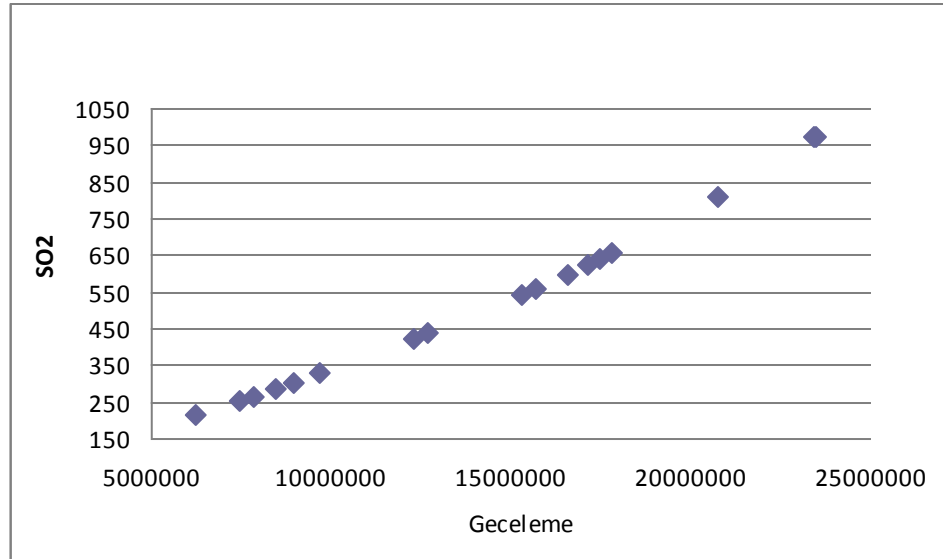
Model II :

$$SO_2 = 14,41 + 3,33E-05(gece) - 3,65E-13(gece)^2 + 2,95E-20(gece)^3 \quad (2)$$

Model II’de beklentilerimiz doğrultusunda, C_0 (14,41) ile β_1 (3,33E-05) pozitif, β_2 (-3,65E+13) negatif ve β_3 (2,95E+20) pozitif çıkmıştır.

Tahmini verilere göre oluşturulan Türkiye Çevresel Kuznets Eğrisi Şekil 4.3'deki gibidir.

Şekil 4.3. Türkiye'de Model II'ye göre Çevresel Kuznets Eğrisi

Bu eğri Çevresel Kuznets Eğrisi'ne benzemektedir, şöyle ki geceleme sayısı arttıkça SO_2 miktarında da artış olmaktadır. Ancak Çevresel Kuznets Eğrisi'nden farklı olarak artış oranı giderek azalmamakta, hemen hemen doğrusal olarak artmaya devam etmektedir. 3. dereceden bir Çevresel Kuznets Eğrisi tahmin edildiğinden, turizm faaliyeti arttıkça ilk başta SO_2 oranı artmakta, ancak daha sonra artma hızı düşmektedir. 3. dereceden Çevresel Kuznets Eğrisi'nde 2 adet büküm noktası vardır. Türkiye için henüz ikinci büküm noktasına varılamamış gibi görünmektedir. Yani Model II'ye göre turizm faaliyetleri geliştikçe çevre kirlenmesi hızlı bir şekilde artmaktadır.

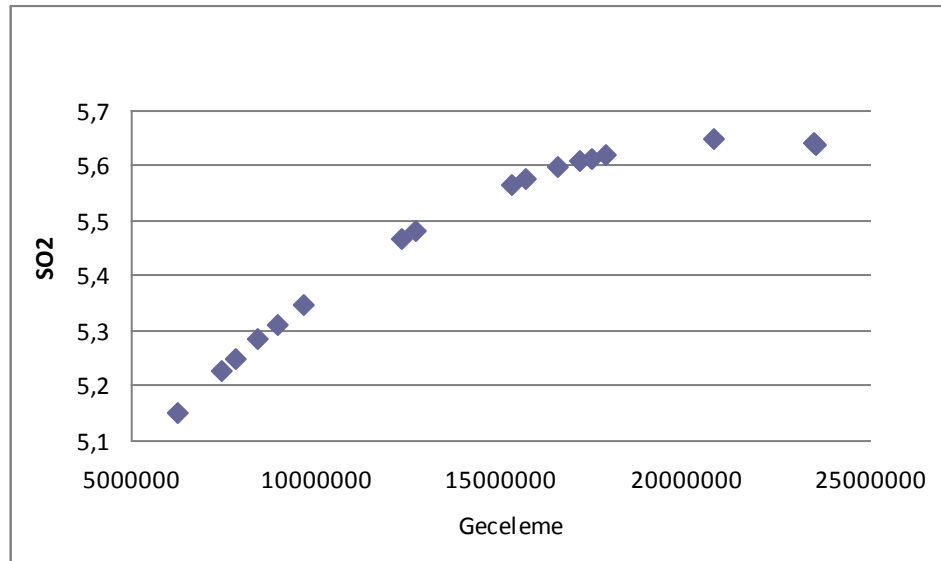
Model III :

$$\log(\text{SO}_2) = 4,66 + 9,22\text{E-}08(\text{gece}) - 2,15\text{E-}15(\text{gece})^2 \quad (3)$$

Model III'de parametrelerin işaretleri beklentilerimiz doğrultusunda çıkmıştır ve t istatistikleri %1 önemlilik düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tahmini verilere göre oluşturulan Türkiye Çevresel Kuznets Eğrisi Şekil 4.4'deki gibidir.

Şekil 4.4. Türkiye'de Model III'ye göre Çevresel Kuznets Eğrisi

Bu eğri Çevresel Kuznets Eğrisi'ndeki gibidir, şöyle ki geceleme sayısı arttıkça SO₂ miktarında da artış olmaktadır. Yine Çevresel Kuznets Eğrisi'nde olduğu gibi artış oranı giderek azalan oranlarda olmaktadır. Bu durum Çevresel Kuznets Eğrisi'nin zirve yapmasından önceki durumu yansıtmaktadır. Bu nedenle Model III'e göre elde ettiğimiz sonuç, turizmde meydana gelen gelişme çevre kirliliğinde kısa dönemde bir artışa sebep olmakta, ancak bu artış orta dönemde azalan oranlarda

sürmektedir. Uzun dönemde ise, Çevresel Kuznets Eğrisi'nde olduğu gibi turizmde gelişme sürdükçe çevre kirliliğinin azalacağı ihtimalinin varlığını ortaya koyar gibi görünmektedir.

Türkiye için oluşturduğumuz modellere baktığımızda grafiklerde elde ettiğimiz eğriler 1990-2006 yılları arasında Türkiye'de Çevresel Kuznets Eğrisi'nin zirve yapmadan önce henüz yükselme eğiliminde olduğunu, zirve yapmadığını, ancak turizmde gelişmenin, yani geceleme sayısında artışın devam etmesi halinde çevresel kirlenmenin, yani kükürtdioksitin kısa bir süre sonra zirve yaparak azalmaya başlayacağını, böylece turizmde gelişmenin çevreyi korumaya başlayacağını göstermektedir. Sonuç olarak, Türkiye için turizmde gelişme sürdükçe çevre kirlenmesinin giderek azalan oranda artmaya devam edeceğini ve kısa süre içerisinde bir noktadan sonra dönüş yaparak çevreyi iyileştirmeye başlayacağını düşünerek modelin Çevresel Kuznets Eğrisi'nin gerçekleşme ihtimalinin varlığını gösterdiğini söyleyebiliriz.

4.4.2. Antalya İçin Çevresel Kuznets Ters-U Eğrisi

Antalya'da geceleme yapan turist sayısı 1990-2006 yılları arasında doğrusal olarak artış göstermiştir. 1990 yılında geceleme yapanların sayısı 832.897 iken 2006 yılında 7.358.895'i bulmuştur. Bu dönemdeki artış sekiz katına yakın iken, yıllık ortalama artış %46'dır. Aynı dönemde hava kirliliğinin göstergesi olarak havada bulunan SO₂ miktarı 79 (µg/m³)'dan 24 (µg/m³)'e kadar düşerek %70 düzeyinde azalış göstermiştir. Antalya için En Küçük Kareler Yöntemi ile elde edilen veriler "E-views 5" ekonometri programı kullanılarak regresyon analizi çözülmüş ve oluşturulan modellerle Tablo 4.3'deki değerler elde edilmiştir.

En Küçük Kareler Yöntemi ile elde edilen değerleri oluşturduğumuz modellerde kullanmamız sonucunda ürettiğimiz değerleri

incelediğimizde; Antalya’da gecelik konaklama sayısı ile havada bulunan kükürtdioksit arasındaki ilişki aşağıdaki gibidir.

Tablo 4.3. Antalya İçin Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken SO ₂				Bağımlı Değişken log(SO ₂)	
	Model I		Model II		Model III	
	Tahmin	t-istatistik	Tahmin	t-istatistik	Tahmin	t-istatistik
C₀	57,29	5,06	69,66	3,22	3,90	20,07
β₁	5,14E-06	0,68	-1,06E-05	-0,43	1,85E-07	1,48
β₂	-1,13E-12	-1,16	3,68E-12	0,51	-3,31E-14	-2,05
β₃	-	-	-4,07E-19	-0,67	-	-
R²	0,26		0,29		0,40	
$\bar{R}^2$	0,16		0,13		0,31	
F	2,5		1,8		4,67	
DW	2,5		2,63		2,29	

Model I :

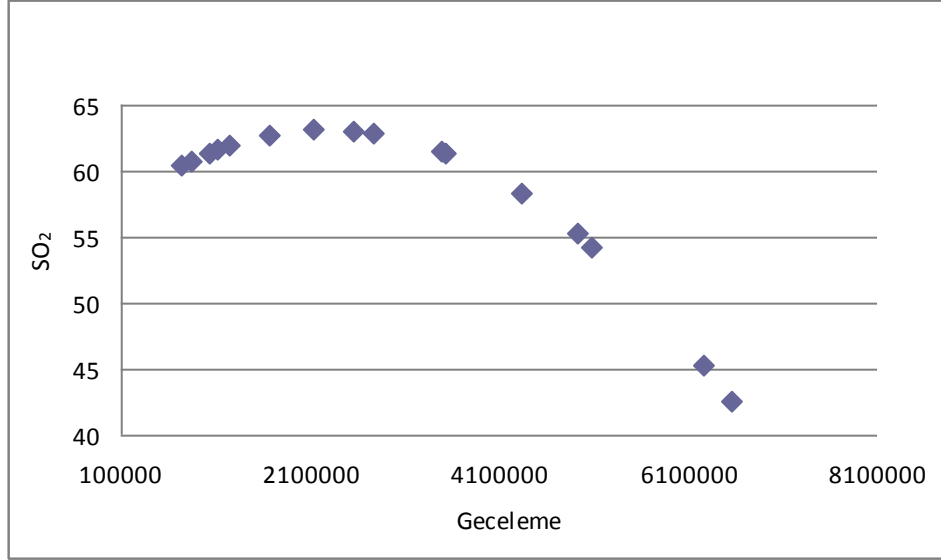
$$SO_2 = 64,80 - 1,08E-06(\text{gece}) - 1,95E-13(\text{gece})^2 \quad (1)$$

Model I’de parametrelerin işaretleri beklentilerimiz doğrultusunda çıkmıştır.

Tahmini verilere göre oluşturulan Antalya Çevresel Kuznets Eğrisi

Şekil 4.5'deki gibidir.

Şekil 4.5. Antalya'da Model I'e göre Çevresel Kuznets Eğrisi

Bu eğri Çevresel Kuznets Eğrisi'ne benzemektedir, şöyle ki geceleme sayısı arttıkça SO_2 miktarında da artış olmaktadır. Yine Çevresel Kuznets Eğrisi'nde olduğu gibi artış oranı giderek azalan oranlarda sürerek 1996 yılında geceleme sayısı 2.133.970 olduğunda aşağı dönerek azalmaya başlamaktadır. Bu durum Çevresel Kuznets Eğrisi'nin zirve yapmasından hemen önceki durum ile zirve yaptıktan sonraki durumu yansıtmaktadır. Bu nedenle Model I'e göre elde ettiğimiz sonuç, turizmde meydana gelen gelişme çevre kirliliğinde kısa dönemde bir artışa sebep olmakta, ancak bu artış orta dönemde azalan oranlarda sürmektedir. Uzun dönemde ise, Çevresel Kuznets Eğrisi'nde olduğu gibi turizmde gelişme sürdükçe çevre kirliliği azalmaktadır. Bu nedenle 1990-2006 yılları arasında Model I Antalya'da Çevresel Kuznets Eğrisi'nin varlığını ortaya koyar gibi görünmektedir.

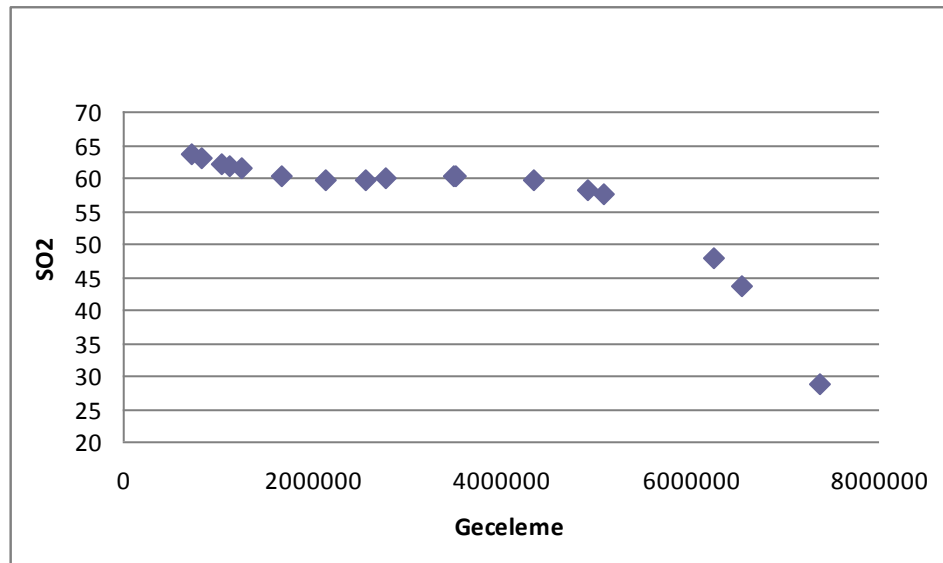
Model II :

$$SO_2 = 53,12 + 1,30E-05(\text{gece}) - 4,15E-12(\text{gece})^2 + 3,03E-19(\text{gece})^3 \quad (2)$$

Model II'de parametrelerin işaretleri beklentilerimiz doğrultusunda çıkmıştır.

Tahmini verilere göre oluşturulan Antalya Çevresel Kuznets Eğrisi Şekil 4.6'deki gibidir.

Şekil 4.6. Antalya'da Model II'ye göre Çevresel Kuznets Eğrisi

Bu eğri Çevresel Kuznets Eğrisi'nden farklı olarak yatay S yapar niteliktedir. Ancak yine de bu durum hemen hemen Çevresel Kuznets Eğrisi'nde olduğu gibi zirve yaptıktan sonraki durumu yansıtmaktadır. Bu nedenle Model II'ye göre elde ettiğimiz sonuç, Çevresel Kuznets Eğrisi'nde olduğu gibi uzun dönemde turizmde meydana gelen gelişme sürdükçe çevre kirliliği azalmaktadır. Bu nedenle 1990-2006 yılları arasında Model II Antalya'da Çevresel Kuznets Eğrisi'nin varlığını

nispeten ortaya koyar gibi görünmektedir.

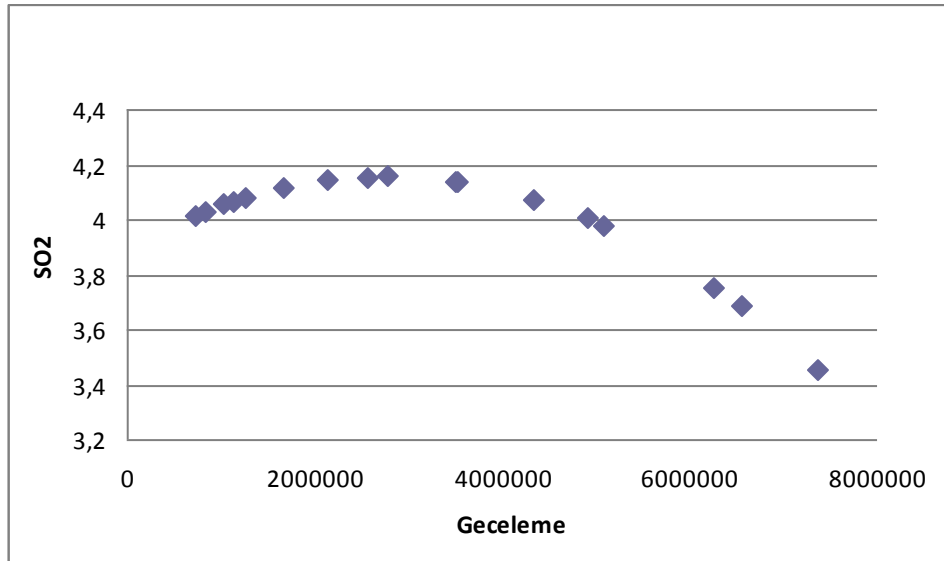
Model III :

$$\log(\text{SO}_2) = 4,08 + 2,74\text{E-}08(\text{gece}) - 9,25\text{E-}15(\text{gece})^2 \quad (3)$$

Model III'de parametrelerin işaretleri beklentilerimiz doğrultusunda çıkmıştır.

Tahmini verilere göre oluşturulan Antalya Çevresel Kuznets Eğrisi Şekil 4.7'deki gibidir.

Şekil 4.7. Antalya'da Model III'e göre Çevresel Kuznets Eğrisi

Bu nedenle Model III'e göre elde ettiğimiz sonuç, turizmde meydana gelen gelişme çevre kirliliğinde kısa dönemde bir artışa sebep olmakta, ancak bu artış orta dönemde azalan oranlarda sürmektedir. Uzun dönemde ise, Çevresel Kuznets Eğrisi'nde olduğu gibi turizmde gelişme sürdükçe çevre kirliliği azalmaktadır. Bu nedenle 1990-2006 yılları arasında Model III Antalya'da Çevresel Kuznets Eğrisi'nin varlığını ortaya koyar gibi görünmektedir.

Antalya için oluşturduğumuz modellere baktığımızda Model II hariç olmak üzere grafiklerde elde ettiğimiz eğriler 1990-2006 yılları arasında Antalya'da Çevresel Kuznets Eğrisi'nin zirve yapmadan önce azalan oranlarda yükselme eğiliminde olduğunu, 1995, 1996 ile 1998 yıllarında zirve yaptığını, ancak turizmde gelişmenin, yani geceleme sayısında artışın devam etmesi halinde çevresel kirlenmenin, yani kükürtdioksitin kısa bir süre sonra azalmaya başladığını, böylece turizmde gelişmenin çevreyi korumaya başladığını göstermektedir. Sonuç olarak, Antalya için turizmde gelişme sürdükçe çevre kirlenmesinin giderek azalan oranda artmaya devam ettiğini ve bir süre sonra belli bir noktada dönüş yaparak çevreyi iyileştirmeye başladığını düşünerek modelin Çevresel Kuznets Eğrisi'nin gerçekleşme ihtimalinin varlığını gösterdiğini söyleyebiliriz.

4.4.3. İzmir İçin Çevresel Kuznets Ters-U Eğrisi

Antalya'da geceleme yapan turist sayısı 1990-2006 yılları arasında doğrusal olarak artış göstermiştir. 1990 yılında geceleme yapanların sayısı 540.140 iken 2006 yılında 1.121.992'yi bulmuştur. Bu dönemdeki yıllık ortalama artış %6,3'tür. Aynı dönemde hava kirliliğinin göstergesi olarak havada bulunan SO₂ miktarı 112 (µg/m³)'den 33 (µg/m³)'e kadar düşerek %70 azalış göstermiştir. En Küçük Kareler yöntemiyle elde edilen veriler "E-views 5" ekonometri programı kullanılarak regresyon analizi çözülmüş ve oluşturulan modellerle Tablo 4.4'deki değerler elde

edilmiştir.

Tablo 4.4. İzmir İçin Regresyon Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken SO ₂				Bağımlı Değişken log(SO ₂)	
	Model-1		Model-2		Model-3	
	Tahmin	t-istatistik	Tahmin	t-istatistik	Tahmin	t-istatistik
C₀	368,17	6,42	356,48	1,97	6,93	12,92
β₁	0,000573	-3,71	0,000524	-0,72	4,79E-06	-3,44
β₂	2,52E-10	2,71	1,91E-10	0,21	-1,94E-12	2,23
β₃	-	-	2,43E-17	0,06	-	-
R²	0,85		0,85		0,89	
$\bar{R}^2$	0,83		0,81		0,87	
F	40,7		25		56,6	
DW	1,65		1,65		1,56	

En Küçük Kareler Yöntemi ile elde edilen değerleri, modellere göre ürettiğimiz ekonometrik değerleri incelediğimizde; İzmir’de gecelik konaklama sayısı ile havada bulunan kükürtdioksit arasındaki ilişki aşağıdaki gibidir.

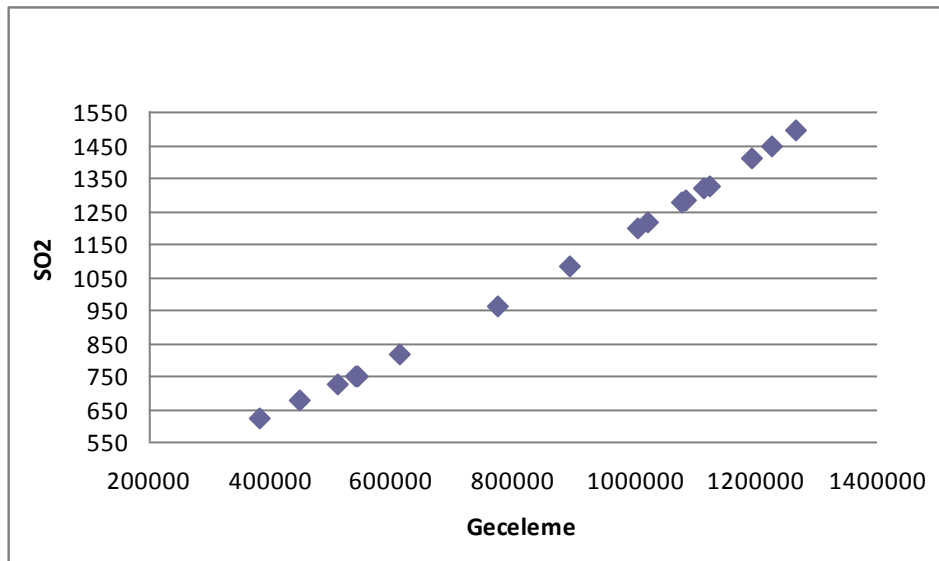
Model I :

$$SO_2 = 368,17 + 0,000573gece + 2,52E-10gece^2 \quad (1)$$

Model I'de parametrelerin işaretleri beklentilerimiz doğrultusunda çıkmamıştır. Monotonik artan bir fonksiyon formunda çıkmıştır. Dolayısıyla bir büküm ve dönüm noktası yoktur. Yani Kuznets Eğrisi geçerli görülmemektedir.

Tahmini verilere göre oluşturulan İzmir Çevresel Kuznets Eğrisi Şekil 4.8'deki gibidir.

Şekil 4.8. İzmir'de Model I'e göre Çevresel Kuznets Eğrisi

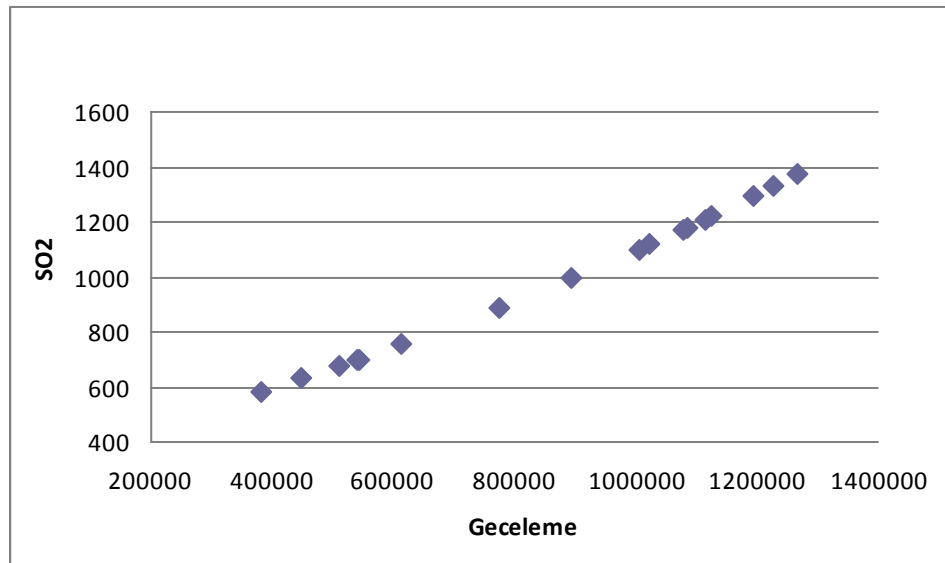
Model II :

$$SO_2 = 356,48 - 0,000524(\text{gece}) + 1,91E-10(\text{gece})^2 + 2,43E-17(\text{gece})^3 \quad (2)$$

Model II'de parametrelerin işaretleri beklentilerimiz doğrultusunda çıkmıştır.

Tahmini verilere göre oluşturulan İzmir Çevresel Kuznets Eğrisi Şekil 4.9'deki gibidir.

Şekil 4.9. İzmir'de Model II'ye göre Çevresel Kuznets Eğrisi

Bu eğri Çevresel Kuznets Eğrisi'nde olduğu gibi, geceleme sayısı arttıkça SO₂ miktarında da artış olmaktadır. Ancak Çevresel Kuznets Eğrisi'nden farklı olarak artış oranı giderek azalmamakta, doğrusal olarak artmaya devam etmektedir. Bu nedenle Model II'ye göre elde ettiğimiz sonuç, turizmde meydana gelen gelişme çevre kirliliğinde kısa dönemde bir artışa sebep olmakta, ancak bu artışın uzun dönemde nereye kadar devam edeceğini söylemek mümkün olmadığından, Çevresel Kuznets Eğrisi'nin tersine turizmde gelişme sürdükçe çevre kirliliğinin azalacağı

ihtimalinin bulunmadığını ortaya koyar gibi görünmektedir.

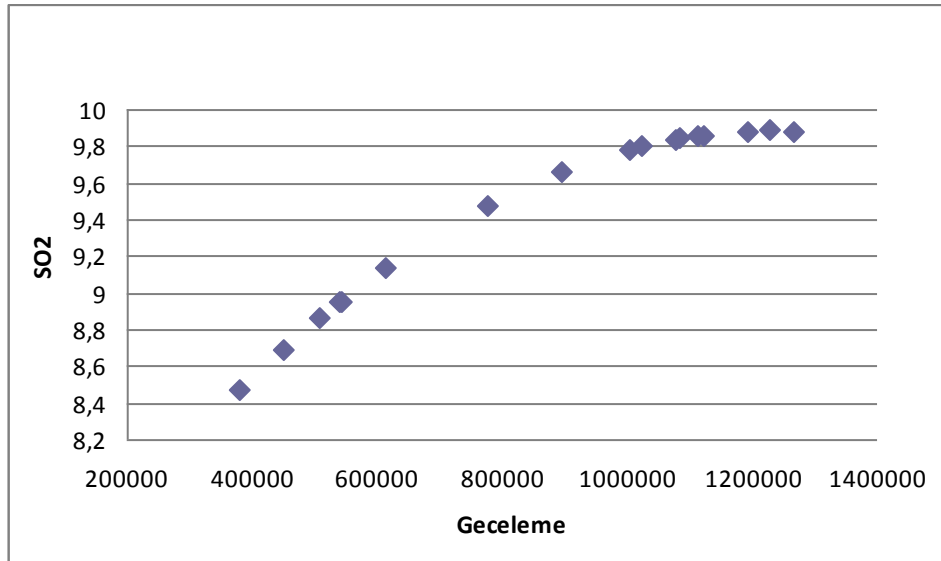
Model III :

$$\log(\text{SO}_2) = 6,93 - 4,79\text{E-}06(\text{gece}) + 1,94\text{E-}12(\text{gece})^2 \quad (3)$$

Model II'de parametrelerin işaretleri beklentilerimiz doğrultusunda çıkmıştır.

Tahmini verilere göre oluşturulan İzmir Çevresel Kuznets Eğrisi Şekil 4.10'deki gibidir.

Şekil 4.10. İzmir'de Model III'e göre Çevresel Kuznets Eğrisi

Bu eğri Çevresel Kuznets Eğrisi'nde olduğu gibi geceleme sayısı arttıkça SO₂ miktarında da artış olmaktadır. Yine Çevresel Kuznets Eğrisi'nde olduğu gibi, artış oranı giderek azalan oranlarda olmaktadır. Bu durum Çevresel Kuznets Eğrisi'nin zirve yapmasından önceki durumu yansıtmaktadır. Bu nedenle Model III'e göre elde ettiğimiz sonuç, turizmde meydana gelen gelişme çevre kirliliğinde kısa dönemde bir

artışa sebep olmakta, ancak bu artış orta dönemde azalan oranlarda sürmektedir. Uzun dönemde ise, Çevresel Kuznets Eğrisi'nde olduğu gibi turizmde gelişme sürdükçe çevre kirliliğinin azalacağı ihtimalinin varlığını ortaya koyar gibi görünmektedir.

İzmir için oluşturduğumuz modellere baktığımızda grafiklerde elde ettiğimiz eğriler 1990-2006 yılları arasında İzmir'de Çevresel Kuznets Eğrisi'nin zirve yapmadan önce Model I ile II'de doğrusal bir şekilde yükselme eğiliminde olduğunu ve Model III'te azalan oranlarda bir artış olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, İzmir için modellerin ikisinde turizmde gelişme sürdükçe çevrenin kirlenmesi giderek artmakta, bir modelde ise azalmaktadır. Bu nedenle modeller bir bütün olarak İzmir için Çevresel Kuznets Eğrisi'nin gerçekleşme ihtimalinin varlığını gösterir nitelikte değildir. Bunun sebeplerinden birisi, İzmir İli'nde sanayi sektörünün turizm sektörüne oranla daha hızlı büyümesi olabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizde turizm sektörü gerek turist sayısı gerekse turizm gelirlerinde gösterilen önemli gelişmelere rağmen, yine de sahip olduğu kapasiteleri sonuna kadar kullanamamaktadır. Turizm her şeyden önce ekonomik ve kültürel bir faaliyettir. Turizmin malzemesi öncelikle kültürdür. Yalnızca güneş ve denizin var olması ile kendiliğinden bir turizm faaliyetinin gelişemeyeceği gerçeği ülkemizde yeni anlaşılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla pazarlanacak olan doğa ve kültür malzemesi, olgunlaştırılmış hizmet kültürü ile birlikte bir anlam ifade edecektir.

Turizm sektörü birinci derecede doğal, kültürel ve tarihsel kaynaklara bağlı olarak varlığını sürdüren bir sektördür. Doğal kaynakların, kültürel ve tarihsel alt yapının tahrip edildiği bir ortamda rasyonel bir turizm faaliyetinden söz edilemez. Bu açıdan “sürdürülebilirlik” kavramı turizm sektörü açısından her sektör için taşıdığından daha fazla, hayati bir önem arz etmektedir. Bu özelliklerden dolayı turizmin özellikle çevresel konular üzerinde çok dikkatli olunmasını talep eden lider bir sektör olması gerekmektedir. Çevre diğer sektörler (imalat, madencilik v.b.) tarafından önemli ölçüde tahrip edilmektedir ve bu durumdan da en çok turizm sektörü olumsuz yönde etkilenmektedir. Turizm sektörünün bizzat kendisinin “sürdürülebilir” olma konusunda lider rol oynaması, çevreye duyarlı olması, doğal, kültürel ve tarihsel kaynakları yıpratmadan büyümesi gerekmektedir. Bir başka deyişle turizmin en büyük sermayesi olan doğal, kültürel ve tarihsel kaynakları aşındırmadan büyümesi ekonomik anlamda bir büyüme olarak kabul edilmekle birlikte, “sürdürülebilir” niteliğini de bulundurmaktadır.

Artan dünya nüfusu ve beraberinde artan üretimle oluşan çevresel sorunlar sürdürülebilir kalkınmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu süreç içerisinde turizmde hızlı büyüme sürdürülebilir turizme zarar verebilir. Turizm kesiminde sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması için arkeolojik sit alanları gibi yenilenemeyen kaynakların korunması, yok edilmemesi gerekir. Türkiye'nin küreselleşme sürecinde sürdürülebilir bir kalkınma sağlayabilmesi için öncelikle ulusal turizm politikasında sürdürülebilirlik ilkelerini çevre politika formülasyonlarına dahil etmesi gerekir.

Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'ne göre turizm gelirleri arttıkça ülkemizin kalkınmasının artacağı, Avrupa ile birleşme sürecinde turizm gelirlerinin artmasının öngörülmesi nedeniyle bunun mümkün olacağı, böylece kalkınma düzeyinin belli bir düzeye çıkmasından sonra ekonomide oluşan olumlu havanın turizmin tüketmekte olduğu çevreyi korumak için kullanılacağı, böylece bu oluşumun sürdürülebilir turizme pozitif katkısının olacağını Türkiye için söylemek de çalışmamızda yaptığımız analizlere göre çok zor olmayacaktır.

Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'nin; Gayri Safi Milli Hasıla ile çevre (kirlilik, örneğin emisyon değerleri) arasındaki ilişkinin Ters-U eğrisi ile ifade edilmesinin, 1990 yılından günümüze kadar Türkiye ve turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu Antalya ile İzmir gibi şehirler açısından modellemesinin yapılarak analiz edildiğinde, gelirin artmasıyla emisyon değerlerinin arttığı, fakat belli bir düzeye ulaştıktan sonra, bir dönüş noktasından sonra emisyon değerlerinin düşmeye başladığı, bunun da Çevresel Kuznets Eğrisi'ndeki Ters-U eğrisiyle benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bu şehirlerden özellikle Antalya için turizm gelirin düzenli ve sürekli olarak artması 1990-1992 yıllarından sonra emisyon değerlerinin düşmesine sebep olduğu gözlemlendiğinden, gelişmenin bir süre sonra kaynakların korunması ve sürdürülmesi için kullanıldığının

somut bir göstergesidir.

Türkiye için oluşturduğumuz üç modelden ikisine ilişkin grafiklerde elde ettiğimiz eğriler 1990-2006 yılları arasında Türkiye’de Çevresel Kuznets Eğrisi’nin zirve yapmadan önce henüz yükselme eğiliminde olduğunu, zirve yapmadığını, ancak turizmde gelişmenin, yani geceleme sayısında artışın devam etmesi halinde çevresel kirlenmenin, yani kükürtdioksitin kısa bir süre sonra zirve yaparak azalmaya başlayacağını, böylece turizmde gelişmenin çevreyi korumaya başlayacağını göstermektedir. Böylece, Türkiye için turizmde gelişme sürdükçe çevre kirlenmesinin giderek azalan oranda artmaya devam edeceğini ve kısa süre içerisinde bir noktadan sonra dönüş yaparak çevreyi iyileştirmeye başlayacağını düşünerek Çevresel Kuznets Eğrisi’nin gerçekleşme ihtimalinin varlığını söyleyebiliriz.

Antalya için oluşturduğumuz üç modelden ikisine ilişkin grafiklerde elde ettiğimiz eğriler 1990-2006 yılları arasında Antalya’da Çevresel Kuznets Eğrisi’nin zirve yapmadan önce azalan oranlarda yükselme eğiliminde olduğunu, 1995, 1996 ile 1998 yıllarında zirve yaptığını, ancak turizmde gelişmenin, yani geceleme sayısında artışın devam etmesi halinde çevresel kirlenmenin, yani kükürtdioksitin kısa bir süre sonra azalmaya başladığını, böylece turizmde gelişmenin çevreyi korumaya başladığını göstermektedir. Böylece Antalya için turizmde gelişme sürdükçe çevre kirlenmesinin giderek azalan oranda artmaya devam ettiği ve bir süre sonra belli bir noktada dönüş yaparak çevreyi iyileştirmeye başladığı düşünülerek Çevresel Kuznets Eğrisi’nin gerçekleşme ihtimalinin varlığını gösterir niteliktedir.

İzmir için oluşturduğumuz üç modelden ikisine ilişkin grafiklerde elde ettiğimiz eğriler 1990-2006 yılları arasında İzmir’de Çevresel Kuznets Eğrisi’nin zirve yapmadan önce modelin ikisinde doğrusal bir

şekilde yükselme eğiliminde olduğunu ve modelin diğerinde ise azalan oranlarda bir artış olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, İzmir için modellerin üçünde turizmde gelişme sürdükçe çevrenin kirlenmesi giderek artmakta, bir modelde ise azalmaktadır. Bu nedenle modeller bir bütün olarak İzmir için Çevresel Kuznets Eğrisi'nin gerçekleşme ihtimalinin varlığını gösterir nitelikte değildir. Bunun sebeplerinden birisi, İzmir ili'nde sanayi sektörünün turizm sektörüne oranla daha hızlı büyümesi olabilir.

Yaptığımız çalışma sonucuna göre Türkiye'nin Çevresel Kuznets Eğrisinin son kısmında turizm faaliyetleri arttıkça çevre kirliliğinin artmakta olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan Sürdürülebilir Turizm perspektifi içerisinde bir gelişme trendi olması gereken turizmin çevrenin korunabilmesi için Türkiye'nin turizm faaliyetlerini çevre dostu süreçlerle birleştirmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Gayri Safi Milli Hasıla kalkınma düzeyi olarak kabul edildiğinden, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği Gayri Safi Milli Hasılasını ve kalkınmasını artıracaktır. Böylece, Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'ne göre; Türkiye'nin çevre kalitesinin Avrupa Birliği'nin çevre kalitesinden aşağıda olduğu, ancak bunun Türkiye'nin ileri düzeyde ekonomik gelişme göstermesi halinde çevre kalitesinde belirgin iyileşme olacağını ortaya koymaktadır. Ülkemizin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği gerçekleşsin veya gerçekleşmesin tarihi, kültürel ve doğal çevrenin korunması ve böylece sürdürülebilir turizmin sağlanması için kalkınma düzeyini artırması gerekmektedir. Çünkü kalkınma Ülkemizde çevre unsurunu iyileştirmede etkin bir araçtır.

Kalkınmada ve turizmde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için kaynakların etkin kullanımı, çevreye verilen zararların belirlenip çevresel zarara yol açanların çevrenin yeniden yapılanmasında maddi katkıda

bulunmaları, mülkiyet haklarının sağlanması gibi önlemler almak gerekmektedir. Çevre kaynaklarını kullananlara bunun tüm masrafları (çevre vergisi, emisyon vergisi vb.) ödettirilebilir. Doğal kaynakları kullananlar yaşadıkları bölgedeki flora ve fauna üzerindeki mülkiyet hakları kullanım sorumluluğunu da içerecek şekilde düzenlenmelidir. Çünkü, burada yaşayan veya ekonomik faaliyette bulunanlar gelecekteki ekonomik çıkarlarını düşünerek kaynaklarını koruyacaklar ve etkin bir şekilde kullanacaklardır. Bazen özel teşebbüs uzun vadeli ekonomik karlılığı düşünmeyip kaynakların tükenmemesi ve yenilenmesi için hiçbir teşebbüste bulunmayabilir. Bu durumda etkili denetim mekanizmaları gerekir. Tüm kaynaklar gelecek kuşakların ihtiyaçları göz önüne alınarak kullanılmalıdır. İklim ve çevre dünyada yaşayan herkesi ilgilendirdiği için gerek emisyon hacimlerinde ve gerekse kaynak kullanımında uluslararası işbirliği gerekir Bu konuda Türkiye'nin de uluslararası anlaşmalar çerçevesinde aktif rol alması gerekir.

Sonuç olarak; kültür varlıklarının korunması ve turizme kazandırılması amacıyla turizm sektörünün doğrudan katkısı sağlanmalıdır. Çünkü çevrenin korunması turizm sektörünün yararına. Bu katkı; kültür varlıklarının korunması amacıyla kullanılan teşvik unsurlarının artırılması, turizm gelirlerinden elde edilecek ilave vergilendirme veya bu sektörden elde edilen vergilerin bir bölümünün tarihi, kültürel ve doğal çevrenin korunmasına harcanması yöntemiyle olabilir.

KAYNAKÇA

ACEMOGLU, Daron ve ROBINSON, James A., "The Political Economy of the Kuznets Curve", **Review of Development Economics**, Vol. 6, pp. 183 – 203, 2002.

ADAMS, Richard H., "Economic Growth, Inequality and Poverty: Findings from a New Data Set", **World Bank Policy Research Working Paper**, 2972, February, 2002.

AGHION, Philippe ve BULTON, Patrick, "A Trickle-Down Theory of Growth and Development", **Review of Economic Studies**, Vol. 64, pp. 151 – 172, 1997.

AKAT, Ömer, **Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği**, Bursa, Ekin Kitapevi, 1997.

Akdeniz Üniversitesi (AÜ), **Sürdürülebilir Turizm**, Antalya, 2007.

AKSÜ, M. Seha, "Dünyadaki Gelişmelerin Türk Turizmi Üzerindeki Muhtemel Etkileri", **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 8, Eylül-Aralık, 1997.

AKTAN, C. Can, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-iş Konfederasyonu Yayınları, 2002.

ANDREONI, James ve LEVINSON, Arik, **The Simple Analytics Of The Environmental Kuznets Curve**, Cambridge, National Bureau Of Economic Research, 1998.

Archive of European Integration (AEI), **Initial Guidelines for a Community Policy on Tourism, Communication from the Commission to the Council**, EU Commission - COM Document, COM (82) 385 final, Brussels, 1 July 1982.
(Erişim: 11.01.2009, <http://aei.pitt.edu/aei-eu.html>)

Archive of European Integration (AEI), **Community Action in the Field of Tourism, Commission Communication to the Council Transmitted on 31 January 1986**, Bulletin of the European Communities, Supplement 4/86, COM (86) 32 final, 5 February 1986.
(Erişim: 11.01.2009, <http://aei.pitt.edu/perl/search/simple>)

ATICI, Cemal ve KURT, Fırat, "Türkiye'nin Dış Ticareti ve Çevre Kirliliği: Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımı", **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 13 (2), İzmir, 2007.

AVCIKURT, Cevdet, "Turizmde Sürdürülebilir Gelişme ve Türkiye", **I.**

Uluslararası ve VII. Ulusal Turizm Kongresi, (29 Kasım-3Aralık), ADÜ ve Kuşadası Belediyesi, 1996.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, Avrupa Toplulukları Komisyonu, SEC (2001) 1756, Brüksel, 13.11.2001.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2006 Yılı İlerleme Raporu**, Avrupa Toplulukları Komisyonu, SEC (2006) 1390, Brüksel, 8 Kasım 2006.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2007 Yılı İlerleme Raporu**, Avrupa Toplulukları Komisyonu, SEC (2007) 1436, Brüksel, 6 Kasım 2007.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Avrupa Birliği Turizm Politikası**, Ankara, TTYD Yayınları, 1996.

AYTUN, Cengiz, **Büyüme, Kalkınma, Kavramlar**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İktisat Eğitimi, 2008.

BARBIER, Edward B., "Introduction to the Environmental Kuznets Curve Special Issue", **Environment and Development Economics**, Vol. 2, No. 4., s. 369-381, 1997.

BENEDICT, Eric Kemp, **Traveling Along the Environmental Kuznets Curve**, 2001.

BİRKAN, İbrahim, "Türkiye'nin Turizm Kalkınmasının Sürdürülebilir Turizm İlkelerine Uygunluğu", **I. Ulusal Turizm İşletmeciliği Kongresi Bildirisi**, Ankara, Ekim/2001.

BOURGUIGNON, François J., **The Poverty-Growth-Inequality Triangle**, Working Papers, Indian Council for Research on International Economic Relations, New Delhi, India, 2004.

BRODIE, Fawn (McKay), **Thomas Jefferson-An Intimate History**, Norton Paperback, New York, USA, 1998.

BUTLER, Richard W. ve BOYD, Stephen W., "Management Ecotourism: An Opportunity Spectrum Approach", **Tourism Management**, Vol. 17, No: 8, 1996.

BUTLER, Richard W. ve BOYD, Stephen W., "Seeing the Forest through the Trees", **Practicing Responsible Tourism**, Edited by Lynn Harrison,

WB, USA, 1996.

CHENG, Chen, "A New Perspective on Economic Development and Income Inequality", **Economic Papers**, Vol. 25 No. 2 June, Pp. 125 – 130, 2006.

ÇİRİK, Şükran, **Nesli Tükenmekte Olan Canlılar**, Turkish Marine Environment Protection Association (TÜRMEPA), 2000.

COLE, Matthew A., "Trade, the Pollution Haven Hypothesis and the Environmental Kuznets Curve: Examining the Linkages", **Ecological Economics**, 48(1), 71-81, 2004.

COLE, Matthew A., RAYNER, A.J., and BATES, James M., "The Environmental Kuznets Curve: an Empirical Analysis", **Environment and Development Economics**, 2(4), pp.433-450, 1997.

CONTERAS, Ricardo, **How the Concept of Development Got Started**, University of Iowa Center for International Finance and Development E-Book, 2008.

CYPHER, James M. ve DIETZ, James L., **The Process of Economic Development**, 2. Baskı, Routledge, London, 2004.

ÇAKILCIOĞLU, Mehmet, **Sürdürülebilir Turizme Yönelik Bir Yöntem Önerisi, Doğu Karadeniz/Trabzon İli Özelinde Bir İrdeleme**, Doktora Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1997.

ÇAVUŞ, Şenol ve TANRISEVDİ, Abdullah, "Sürdürülebilir Turizm ve Yerel Ölçekli Bir Sürdürülebilir Turizm Gelişme Modeli Önerisi", **Anatolia Dergisi**, Yıl:11, Eylül-Aralık 2000.

Çevre Bakanlığı, **Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu**, Ankara, Çevre Bakanlığı Yayınları, 2002.

ÇUBUK, Mehmet, **Türkiye’de 19. Dünya Şehircilik Günü: Sürdürülebilir Turizm ve Planlamasına Ekolojik Yaklaşım**, Alanya, Mimarlar Odası Alanya Temsilciliği Yayınevi, 1999.

ÇUBUK, Mehmet, **Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu 7-8-9 Kasım 1995/Alanya, Sürdürülebilir Turizm: Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1996.

DAWSON, Philip J., "On Testing Kuznets' Economic Growth Hypothesis", **Applied Economics Letters**, 4, 409 – 410, 1997.

DEININGER, Klaus W. ve SQUIRE, Lyn, "New Ways of Looking at Old

Issues: Inequality and Growth”, **Journal of Development Economics**, 57, no. 2: 259 – 287, 1998.

DEUTSCH, Joseph ve SILBER, Jaques G., “Measuring the Impact of Various Income Source on the Link Between Inequality and Development: Implications For the Kuznets Curve”, **Review of Development Economics**, 8(1), pp: 110 – 127, 2004.

DİNÇER, Füsün (İstanbul), **Avrupa Birliğinde Turizm ve Uygulanan Politikalar**, İstanbul, Der Yayınevi, 1998.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı**, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Avrupa Birliği Kronolojisi 1946-2002**, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Bilim ve Teknoloji Stratejileri, Vizyon 2023**, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Tematik Paneli Raporu, Ankara, DPT Yayınları, 2006.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayınları, 2006.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Katılım Ortaklığı Belgesi**, Ankara, Nisan 2003.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Sekizinci Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Ankara, Nisan 2001.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, DPT Yayınları, Ankara, 2007.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, Ankara, Ekim 2002.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, Ankara, Aralık 2003.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu**, Ankara, 2004.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2005 Yılı İlerleme Raporu**, Ankara, 2005.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Türkiye İktisat Kongresi**, Cilt 12, Çalışma Grubu Raporları-II, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayınları, 2004.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Kalkınma Planları (1-9)**, Ankara, 2008.

Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF), **Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı**, İstanbul, 2007.

DUMAN, İsmail, "MAI'in Madencilik Boyutu", **Madencilik ve Çevre Sempozyumu**, Ankara, 5-6 Mayıs 2005.

ENLİL, Zeynep, "**Turizmde Bölgesel Planlama ve Kimlikli Ev Sahibi Olmak**" **Konulu Panel**, Tarihi Kentler Birliği, Muğla-Milas Buluşması ve Birlik Meclisi Toplantısı, Milas, 29 Nisan-1 Mayıs 2005.

ERDOĞAN, Eyüp, "Turizmde Helsinki Umudu", **Milliyet Ekonomi Özel Eki**, 5.13, 10 Aralık 1999.

ERDOĞAN, Nazmiye, **Çevre ve (Eko) Turizm**, Erk Yayınları, Ankara, 2003.

ERSİN, Mehmet, **Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye**, TÜRSAB 25. Yıl Dizisi-1, İstanbul, Turpres Yayınları 1997.

ERSİN, M. (Der.), YÜCEL, C. ve KARABULUT, E. (Çev.), **Avrupa Birliği Turizm Politikaları ve Türkiye**, İstanbul, Turpress Yayınları 1999.

ESSEN, Çiğdem Akaya, **Avrupa Birliği'nin Turizm Politikası**, İstanbul, Turizm Yatarımcıları Derneği Yayınları, 1996.

European Commission (EC), **European Commission, Enterprise and Industry, Tourism: The European Community's Involvement In Tourism**, Council Decision 89/46/EEC of 2.12.1988.

European Environment Agency (EEA), **Avrupa Çevre Ajansı**, Copenhagen, Denmark, 2008.

European Environment Agency (EEA), **Europe's Environment the Fourth Assessment**, Copenhagen, 2007.

European Union (EU), Delegation of the European Commission to Turkey (Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu), **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı**, Avrupa Birliği ve Türkiye, Ankara, 2008.

European Union (EU), **Avrupa Parlamentosu Bilgi Raporları**, 2006.

European Union (EU), **European Commission, Enterprise and Industry, Tourism**, Brussels, Belgium, 2008.

European Union (EU), **European Parliament, European Parliament Fact Sheets, 4.15.0. Tourism**, Brussels, Belgium, 2008.

European Union (EU), **Europa Trieties and Law, Treaty on European Union, Declaration on Civil Protection, Energy and Tourism**, Official Journal C 191, 29 July 1992.

European Union, **Barcelona Declaration and Euro-Mediterranean Partnership**, Activities of the European Union, Summaries of Legislation, Brussels, Belgium, 2008.

European Union (EU), **Avrupa Turizmi- İş Alanları İçin Yeni Ortaklıklar (Ekim 1998 - Turizm ve İstihdam Yüksek Düzey Gurubunun Tavsiye ve Sonuç Belgesi)**, 2006.

European Union (EU), **Birliğin Turizm Alanındaki Rolü: Komisyon'un Yeşil Kitabı, COM(95)97**, 2006.

European Union (EU), **Euro ve Turizm konulu Konferans: İş Dünyası İçin Fırsatlar ve Stratejiler (18.10.1998)**, 2006.

European Union (EU), **Green Paper - the Role of the Union in the Field of Tourism**, COM(95) 97, April 1995.

European Union (EU), **Kalkınmakta Olan Ülkelerde Sürdürülebilir Turizmin Gelişmesine Destek Olmak İçin Avrupa Topluluğu Stratejisi**, 1998.

European Union (EU), **MEDA Programme Euromed Heritage**, Ministry of Culture, Directorate of Cultural Heritage, Vienna, Austria, 2003.

European Union (EU), **Tüketicilerle İlgili Konular**, 2006.

European Union (EU), **Turizm ve KOBİ'ler**, 2006.

European Union (EU), **Turizm ve Euro**, 2006.

European Union (EU), **Turizmle İlgili Avrupa-Akdeniz İşbirliği Üzerine 13 Mayıs 1996 Tarihli Konsey Kararı**, 2006.

European Union (EU), **Turizmi Etkileyen Topluluk Önlemleri**, 2006.

European Union (EU), **Turizm ve Çevresel Seyahatler İçin Avrupa Topluluğu Ağı (ECoNETT)**, 2006.

European Union (EU), **Vizeler İçin Tek Bir Format Belirleyen 29 Mayıs 1995 Tarihli Konsey Yönetmeliği**, 2006.

European Union (EU), **Vatandaşların, Üye Devletlerin Dış Sınırlarını Geçerken Vize Taşınması Gereken Üçüncü Ülkelerin Belirlenmesine İlişkin 25 Eylül 1995 Tarihli Konsey Yönetmeliği**, 2006.

FİSUNOĞLU, H.Mahir, “Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomi”, **Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı**, 1991.

GODFREY, Kerry, B., **Towards Sustainability?**, Practicing Responsible Tourism, WB, USA, Edited by Lynn HARRISON..., 1996.

Grossman, Gene M. and KRUEGER, Alan B., **Environmental Impact of a North American Free Trade Agreement**, Working Paper, 3914, NBER, Cambridge, 1991.

GROSSMAN, Gene M. ve KRUEGER, Alan B., “Economic Growth and the Environment”, **Quarterly Journal of Economics**, 110, 353–377, 1995.

HANDSZUH, Henryk F., “Quality of Tourism Development”, **Symposium on Tourism Services**, Geneva/Switzerland, WTO, 22-23 February 2001.

HOGENDORN, Jan S., **Economic Development**, 2nd ed. New York; Harper Collins, 1992.

HUNTER, Michael R., **An Overview of Canadian Hospitality and Tourism**, Tourism Education Consultation Meeting: I (20-25 June 1988), I İstanbul No: 5. TUGEV ve Humber College, No: 5, 1988.

International Association of Scientific Experts in Tourism (AIEST), “The tourism Phenomenon: An Examination of Important Theories and Concepts”, **Tourism Review**, Vol 41, Page 2-11, Roma, 1986.

International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN), **World Conservation Strategy. Living Resource Conservation for Sustainable Development**, Gland, Switzerland, 1980.

İÇÖZ, O., YILMAZ, B.S. vd., **Türkiye'nin Avrupa Birliği Adaylığı Sürecinde Türk Turizmini Etkileyecek Olan Avrupa Birliği Politikaları ve Uygulamaları**, Ankara, 1999.

İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), **Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası, Temel Politika Alanları**, İstanbul, 2007.

İktisadi Kalkınma Vakfı, **Sustainable Development**, 2006.

İzmir Ticaret Odası, **Türkiye ve Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Turizm Yatırımlarına Verilen Teşvikler**, İzmir, İzmir Ticaret Odası Yayınları, 2002.

KAYACI, Pınar (Haz.), EROL, Zehra (Haz.), **Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması**, Tartışma Toplantısı, 11-12/Aralık/1997, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı, Önder Matbaası, 1998.

KAYNAK, Muhteşem, **Kalkınma İktisadı**, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2007.

KESTENBAUM, Dave, **Planning for the Rapid Development of Community Based Ecotourism Using Action, Research: A Project Implemented in Rio Negro, Comayagua, Honduras**, Associates for Community Based Tourism Planning, 2001

KÖLETAVİTOĞLU, Tavit, “Turizmin Dünü-Bugünü”, **Görüş Dergisi**, Bursa, 1998.

KÖKTÜRK, Gökhan, “Sosyoloji Bölümü Ekonomi-Çevre-Yönetim İlişkisi Bağlamında Bir 21.Yüzyıl Fenomeni: Sürdürülebilir Kalkınma”, **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, Kocaeli, 2002.

Kuşadası Ticaret Odası, **Avrupa Birliği'nde Turizm ve Kuşadası Konferansı**, Belediye Meclis Salonu, 8 Mart 2000.

KUŞTEPELİ, Yeşim R., “Income Inequality, Growth, and the Enlargement of the European Union”, **Emerging Markets Finance and Trade**, vol. 42, no. 6, November–December, pp. 77 – 88, 2006.

KUZNETS, Simon, “Economic Growth and Income Inequality”, **American Economic Review**, 45, No. 1: 1 – 28, 1955.

KUTLU, Erol, “Küreselleşme ve Etkileri”, **Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt XIV, Sayı: 1- 2, Yayın No: 1068, Eskişehir: 1998.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB), **Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Eylem Planı 2007-2013**, Ankara, 2007.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, **Turizm İstatistikleri**, Ankara, 2009.

(Erişim: 11.01.2009,

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892038020F3B0746F34B3>)

Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB), **Turizmin Temel Parametrelerine İlişkin Senaryolar**, Yatırımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.

LARSEN, Erling R., **An Introductory Guide to the Economics of Sustainable Tourism**, Norway, Statistics Norway Research Department, 2002.

LEWIS, Abbott F., **Theories Of Industrial Modernization and Enterprise Development: A Review**, Industrial Systems Research - Economic Growth and Performance Studies, pages 1-2, revised 2nd edition 2003.

LIST, John A., ve GALLET, Craig A., “The Kuznets Curve: What Happens After the Inverted-U?”, **Review of Development Economics**, 3, no. 2: 200 – 206, 1999.

MATYAS, Laszlo, KONYA, Laszlo ve MACQUARIE, Lachlan, “The Kuznets U-Curve Hypothesis: Some Panel Data Evidence”, **Applied Economics Letters**, 5, 693 – 697, 1998.

Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Ankara, 2008.
(Erişim: 11.09.2009, <http://evds.tcmb.gov.tr/>)

MIDDLETON, Victor T. ve HAWKINS, Rebecca, **Sustainable Tourism: A Marketing Perspective**, Oxford, Butter Worth-Heinemann Linance House, Jordan Hill, 1988.

NAGEL, Stuart S., **Environmental Policy and Developing Nations**, Greenwood Press, Westport, Connecticut, USA, 2002.

NIELSEN, Francois ve ALDERSON, Arthur S., “The Kuznets Curve and the Great U-Turn: Income Inequality in U.S. Counties, 1970 to 1990”, **American Sociological Review**, Vol:62, No:1, February, pp:12 – 33, 1997.

NEMLİ, Esra, **Sürdürülebilir Kalkınma: Şirketlerin Çevresel ve Sosyal Yaklaşımları**, Filiz Kitabevi, İstanbul, Mayıs 2004.

NOTARSTEFANO, Cosimo, **European Sustainable Tourism, Context, Concepts and Guidelines for Action**, Global Jean Monnet Conference 2007, The European Union and World Sustainable Development, Brussels, 5-6 November 2007.

OGWANG, Tomson, “The Economic Development-Income Inequality Nexus: Further Evidence on Kuznets' U-Curve Hypothesis”, **American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 54, No, 2, April, 1995.

ONGAN, Hakan T., **Gelir Eşitsizliği Doğrudan Yabancı Sermaye**

Yatırımları ve Ters-U Eğrisi, Ankara, 2005.

OLALI, Hasan, **Turizm Politika ve Planlaması**, İstanbul, İşletme Fakültesi Yayın No: 228, 1990.

ÖRS, Hülya, **Turizm Sektör Raporu**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 2002.

ÖZBEY, Funda R., **Sustainable Tourism Development In Globalization Progress Globalization and Sustainable Development**, Varna, International Scientific Conference, Book:4, pp.135-150, 2002.

ÖZDEMİR, Mehmet, “Turizm, Avrupa Topluluğu ve Turizm; Avrupa Topluluğu, Turizm ve Türkiye”, **Anatolia Dergisi**, Yıl I, Sayı 5, 1990.

ÖZDEMİR, Mehmet, **Turizmin Türkiye’nin Sosyoekonomik Yapısına Etkileri**, Ankara, 1992.

ÖZTÜRK, Lütfü, **Sürdürülebilir Kalkınma**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2007.

PARK, Kang H., “Income Inequality and Economic Progress: An Empirical Test of the Institutionalist Approach”, **American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 55, No. 1 January, pp:87 – 98, 1996.

PETRAKOS, George; RODRIGUEZ-POSE, Andrés ve ROVOLIS, Antonis, **Growth, Integration, and Regional Inequality in Europe**, European Regional Science Association Conference Papers, No. ersa03 p: 46, 2003.

Resmi Gazete, (23/07/1983 tarih ve 18113 sayılı), **Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu**, Ankara, 1983.

Resmi Gazete, (18.11.2005 tarih ve 25997 sayılı), 2005/9617 Sayılı Karar ile “**Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik**”, Ankara, 2005.

ROBINSON, Sherman, “A Note on the U Hypothesis Relating Income Inequality and Economic Development”, **American Review of Economics**, 66, 437 – 440, 1976.

SCHUMACHER, Ernst F., DENİZTEKİN, Osman (Çev), **Küçük Güzeldir**, Cep Kitapları, 1995.

SEVGÖR, Ayşe, **Toplam Kalite Yönetimi ve Turizmde Yöresel Kalite**, Bilkent Üniversitesi Turizm Forumu, Ankara, 2001,

STERN, David I., COMMON, Michael S. ve BARBIER, Edward B.,

“Economic Growth and Environmental Degradation: The Environmental Kuznets Curve and Sustainable Development”, **World Development**, Vol. 24, No. 7, s. 1151-1160, 1996.

STERN, David I., “Progress on the Environmental Kuznets Curve?”, **Environment and Development Economics**, No. 3, s. 173-196, 1998.

STERN, David I., **The Environmental Kuznets Curve**, International Society for Ecological Economics, Department of Economics, Rensselaer Polytechnic Institute, Troy, NY 12180, USA, 2003.

ŞAHİN, Yusuf, “Ekonomik Büyüme-Çevre İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Mülkiye**, Cilt: XXIV, Sayı: 220 (Ocak-Şubat 2000), s.339-347, 2000.

ŞAHİN, Ragıp, **AB Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği**, DPT yayınları, Ankara 1998.

TEKELİ, İlhan (Haz.), **Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Öncelikleri: Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi İçin TÜBA'nın Görüşü**, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Sayı 1, 2002.

The Euro-Mediterranean Partnership (EUROMED), External Relations, European Commission, Belgium, 2008.

The International Ecotourism Society (TIES), **Description and Ecotourism Principles**, Washington, USA, 2008.

The World Travel and Tourism Council (WTTC), **A History of the World Travel And Tourism Council**, London, UK, 2007

The World Travel and Tourism Council (WTTC), **World Travel and Tourism Council Year 2001 Tourism Satellite Accounting Research**, 2002.

THORNTON, John, “The Kuznets Inverted-U Hypothesis: Panel Data Evidence From 96 Countries”, **Applied Economics Letters**, 8, 15 – 16, 2001.

TISDELL, Clem, **Tourism Economics, the Environment and Development: Analysis and Policy**, Northampton, UK, 2001.

TOKATLIOĞLU, İbrahim ve ATAN, Murat, “Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişmişlik Düzeyi ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: Kuznets Eğrisi Geçerli Mi?”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Sayı 65, Cilt 18, 2007.

TOKAY, Semi (Haz.), **Avrupa Birliği ve Turizm**, İstanbul, Boyut Matbaacılık, 2001.

TRIBBLE, Romie, "A Restatement of the S-Curve Hypothesis", **Review of Development Economics**, Vol. 3 (2), pp. 200 – 206, 1999.

TUNÇSİPER, Bedriye, **Avrupa Topluluğu'na Entegrasyonumuzun Türk Turizmine Etkileri**, T.C. Kalkınma Bankası, Turizm Yıllığı, Ankara, 1992

TUNÇSİPER, Bedriye, **Turizm ve Çevre Sorunlarının Ekonomik Analizi**, I. Uluslararası ve III. Ulusal Turizm Kongresi (29 Kasım-3Aralık), ADÜ - Kuşadası Belediyesi, 1996.

TUNÇSİPER, Bedriye, "Yabancı Sermayenin Türkiye Ekonomisi ve Turizm Sektörü Açısından Değerlendirilmesi", **Standart Dergisi**, 1997.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), Çevre Mühendisleri Odası, **1972'den 2002'ye Sürdürülebilir Kalkınma Çevre ve Gelecek**: "8 Haziran 2002, Ankara, 2002.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), **AT'de Tüketiciyi Koruma Politikaları ve Türkiye'de Durum**, Yayın No:90.04.132, İstanbul, TÜSİAD Yayınları, 1990.

TÜRKER, Nuray, **Çevreye Karşı Duyarlılığın Uluslararası Rekabette Bir Strateji Olarak Kullanılması**, Turizm Sektöründe Rekabet Stratejileri Hafta Sonu Seminerleri, T.C. Erciyes Üniversitesi Hafta Sonu Seminerleri V, Nevşehir, 23-25 Ekim 1998.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Turizm, **Turizm İstatistikleri**, Ankara, 2008.

Türkiye Kalkınma Bankası, **Avrupa Topluluğu'nda Turizm Politikası, Türkiye'de Turizm Politikası Kıyaslaması**, Ankara, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Planlama Müdürlüğu Yayınları, 1993.

Türkiye Otelciler Federasyonu (TÜROFED), Türkiye Otelciler Federasyonu Yayını, 2007

Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TURSAB), **İstatistikler**, 2007.

Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TURSAB), **Seyahat Acentaları Yönetmeliği**, R.Gazete No:14565, TURSAB Mevzuatı, Bölüm 5, Madde 42- 47, 1973.

Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TURSAB), **Avrupa Birliği ve Turizm**,

2007.

Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği (TTDY), İstatistikler, 2007.

Türkiye Vakıflar Bankası (TVB), **Sektör Araştırmaları Serisi: Turizm Sektörü**, No:30, Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. Yayınları, 2004.

TÜTÜNCÜ, Özkan, “Turizm Sektöründe Araştırma Projesi Önerilerinde Temel Ölçütler ve Bir Proje Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE Dergisi**, C.2, S.2, 2000.

United Nations (UN), **Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future / Brundtland Report**, Transmitted to the General Assembly as an Annex to document A/42/427, 11 December 1987.

ÜRGER, Savaş, **Genel Turizm Bilgisi**, Antalya, Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 1992.

VIELHABER, Armin, **Türkiye Dikkate Alınarak Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm**, Türk-Alman Kurulu Yayın Dizisi, 1995.

VINCENT, Jeffrey R., “Testing for Environmental Kuznets Curves Within a Developing Countries”, **Environment and Development Economics**, Vol. 2, No. 4., s. 417-431, 1997.

WILLIAMSON, Jeffrey G., **Economic Development and Cultural Change (Growth, Population and Income Distribution: Selected Essays Simon Kuznets)**, Cilt 1, (Sayfa:197), The University of Chicago Press, Chicago, USA, 1982.

WILLIAMSON, Jeffrey G., **Did British Capitalism Breed Inequality?**, Bosyon, M.A: Allen-Unwin, Australia, 1985.

World Tourism Organisation (WTO), **Tourism Highlights 2007 Edition**, Madrid, Spain, 2007.

World Tourism Organisation (WTO), **World Development Indicators**, Madrid, Spain, 2001.

World Tourism Organisation (WTO), **Agenda 21 For Travel - Tourism Industry**, Madrid, Spain, 1996.

World Tourism Organisation (WTO), **Tourism After 11 September 2001: Analysis, Remedial Actions And Prospects**, ISBN:92-844-0489-4, Madrid, Spain, 2001.

World Tourism Organisation (WTO), **International Year of Ecotourism**, Madrid, Spain, 2002.

World Tourism Organisation (WTO), **National And Regional Tourism Planning, Methodologies And Case Studies**, Routledge, London, UK, 1994.

World Tourism Organisation (WTO), **Travel - Tourism Intelligence**, Country Reports No:4, Madrid, Spain, 2001.

World Tourism Organisation (WTO), **Policies, Strategies and Tools for the Sustainable Development of Tourism**, Madrid, Spain, 2007

World Tourism Organisation (WTO), **Tourism's Potential As A Sustainable Development Strategy**, Madrid, Spain, 2005

World Tourism Organisation (WTO), **Tourism Highlights, Tourism 2020 Vision**, Facts And Figures, Madrid, Spain, 2001.

World Tourism Organisation (WTO), **Historical Perspective Of World Tourism**, Facts And Figures, Madrid, Spain, 2007.

World Tourism Organisation (WTO), **Tourism And The World Economy**, Facts And Figures, Madrid, Spain, 2007.

World Tourism Organisation (WTO), **Tourism Market Trends**, Facts And Figures, Madrid, Spain, 2007.

World Tourism Organisation (WTO), **World Tourism Barometer**, Volume 1, Issue 1, Issue 2, Facts And Figures, Madrid, Spain, 2003.

World Tourism Organisation (WTO), **World Tourism Barometer**, Volume 2, Issue 1, Issue 2, Issue 3, Facts And Figures, Madrid, Spain, 2004.

World Tourism Organisation (WTO), **World Tourism Barometer**, Volume 3, Issue 1, Issue 2, Issue 3, Facts And Figures, Madrid, Spain, 2005.

World Tourism Organisation (WTO), **World Tourism Barometer**, Volume 4, Issue 1, Issue 2, Issue 3, Facts And Figures, Madrid, Spain, 2006.

World Tourism Organisation (WTO), **World Tourism Barometer**, Volume 5, Issue 1, Issue 2, Issue 3, Facts And Figures, Madrid, Spain, 2007.
(Erişim: 11.01.2009, <http://www.unwto.org/facts/eng/highlights.htm>)

World Tourism Organisation (WTO), **Guide for Local Authorities on Developing Sustainable Tourism**, Madrid, 1998.

YALÇIN, Çiğdem, “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türkiye’deki Tur Operatörleri ve Seyahat Acenteleri”, **Geçmişten Geleceğe Akdeniz’de Turizm Kongresi**, Antalya, 17-24 Nisan 2002.

YANDLE, Bruce, VİJAYARAGHAVAN, Maya, ve BHATTARAI, Madhusudan, **The Environmental Kuznets Curve: A Primer**, PERC Research Study, Property and Environment Research Center, 02-01, 2002

YAVİLİOĞLU, Cengiz, **Kalkınmanın Tarihi ve Kavramsal Kökenleri**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2002.

ZANBAK, Caner, **Environmental Spending Trends in Europe within the Context of Sustainability of Development**, Alexander von Humbolt Foundation and Polytechnical University of Timisoara, Romania, 2005.

ZANG, Hyungsoo, “The Stability of the Kuznets Curve: Some Further Evidence”, **Applied Economics Letters**, 5, pp: 131 – 133, 1998.

EKLER :

Ek.1: Model I İçin Tahmini Veriler

	Türkiye		Antalya		İzmir	
	Geceleme	SO ₂	Geceleme	SO ₂	Geceleme	SO ₂
1990	7453453	188,3796127	832897	60,78719	540140	751,1915
1991	6228251	172,5669376	728229	60,43384	379795	622,1421
1992	7821122	192,9110523	1033557	61,39537	448770	676,0666
1993	8928409	205,9620032	1120241	61,62996	613320	814,395
1994	8420153	200,0826123	1250102	61,94961	541421	752,2747
1995	9641378	213,8916642	1673702	62,72738	508701	724,8674
1996	12294141	240,1368693	2133970	63,11278	775271	963,8637
1997	17093284	274,563953	3488175	61,4701	1225982	1449,422
1998	15284257	263,5610934	2769554	62,85792	1076956	1277,544
1999	12676877	243,4994265	2551066	63,04851	893638	1081,469
2000	15659973	266,0428314	3518100	61,38699	1083793	1285,184
2001	16527787	271,3811611	4337105	58,32688	1111850	1316,785
2002	17788300	278,1559498	4915425	55,2529	1022450	1217,476
2003	17421324	276,3032762	5072817	54,28546	1003221	1196,642
2004	20706676	289,3897531	6251178	45,26379	1266347	1497,903
2005	23411002	294,2495555	6546932	42,50681	1190802	1407,838
2006	23466672	294,2935152	7358895	33,92145	1121992	1328,306

Ek.2: Model II İçin Tahmini Veriler

	Türkiye		Antalya		İzmir	
	Geceleme	SO ₂	Geceleme	SO ₂	Geceleme	SO ₂
1990	7453453	254,5478197	832897	63,14901	540140	699,0672
1991	6228251	214,7792258	728229	63,73516	379795	584,3745
1992	7821122	266,6396514	1033557	62,18606	448770	632,2981
1993	8928409	303,6258732	1120241	61,83145	613320	755,3127
1994	8420153	286,5338852	1250102	61,36474	541421	700,0304
1995	9641378	327,9775398	1673702	60,31924	508701	675,6645
1996	12294141	423,4538075	2133970	59,84289	775271	888,8448
1997	17093284	624,3030208	3488175	60,1874	1225982	1330,751
1998	15284257	543,439361	2769554	59,88373	1076956	1172,686
1999	12676877	437,9911698	2551066	59,81082	893638	994,6185
2000	15659973	559,6673197	3518100	60,19335	1083793	1179,672
2001	16527787	598,2673999	4337105	59,70496	1111850	1208,605
2002	17788300	657,3105975	4915425	58,13369	1022450	1117,89
2003	17421324	639,7404351	5072817	57,45705	1003221	1098,936
2004	20706676	809,3532267	6251178	47,78028	1266347	1375,687
2005	23411002	972,4630515	6546932	43,78486	1190802	1292,332
2006	23466672	976,0710087	7358895	28,74694	1121992	1219,169

Ek.3: Model III İçin Tahmini Veriler

	Türkiye		Antalya		İzmir	
	Geceleme	SO ₂	Geceleme	SO ₂	Geceleme	SO ₂
1990	7453453	5,227767349	832897	4,030985	540140	8,951273
1991	6228251	5,150843855	728229	4,017063	379795	8,469384
1992	7821122	5,249592057	1033557	4,055636	448770	8,688903
1993	8928409	5,311808862	1120241	4,065455	613320	9,13805
1994	8420153	5,283905307	1250102	4,079229	541421	8,954721
1995	9641378	5,349079287	1673702	4,116352	508701	8,864651
1996	12294141	5,468556109	2133970	4,143142	775271	9,477521
1997	17093284	5,607813015	3488175	4,140139	1225982	9,886572
1998	15284257	5,566950195	2769554	4,156942	1076956	9,838541
1999	12676877	5,483296157	2551066	4,155233	893638	9,661264
2000	15659973	5,576594789	3518100	4,138693	1083793	9,84263
2001	16527787	5,596551314	4337105	4,075975	1111850	9,857513
2002	17788300	5,619770484	4915425	4,004779	1022450	9,799452
2003	17421324	5,613715633	5072817	3,981547	1003221	9,782911
2004	20706676	5,647307701	6251178	3,755196	1266347	9,884751
2005	23411002	5,640133103	6546932	3,683867	1190802	9,883003
2006	23466672	5,639655065	7358895	3,458089	1121992	9,862142

ÖZET

KOCAPINAR, Abdullah, **Sürdürülebilir Turizm ve Çevresel Kuznets Eğrisinin Türkiye Turizmi İçin Geçerliliği**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

Turizm, çevre tüketen kaynağa bağlı bir olaydır. Yalnız doğa kaynakları üzerinde değil, aynı zamanda tarih ve kültür gibi diğer alanlarda da etkiler yapmaktadır.

Turizm, döviz ve istihdam yaratıcı özellikleriyle global, bölgesel ve ulusal ekonomilere önemli katkılar sağlamakta, doğrudan ve dolaylı olarak milli gelir, istihdam, sermaye yatırımı ve vergi geliri meydana getirmektedir. Ülkemizin içinde bulunduğu işsizlik sorununun kısa zamanda çözümü olabilecek sektör konumundadır.

Kalkınma süreci içinde istihdam payı ve kaynak kullanım kapasitesi açısından doğal, kültürel ve tarihi çevre kalitesi yüksek olan ülkelerde turizm önemli bir konumdadır. Kalkınma sürecinde gelir dağılımının iyileşmesi turizm sektörünün olumlu etkilenmesini, böylece daha da gelişmesini sağlayacaktır. Ancak, bu gelişme sürecinde çevrenin tüketimi hızlanmaktadır. Turizmde gelişme hızlandıkça çevrenin tahribi de artmaktadır. Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezine göre iktisadi kalkınmanın ilk dönemlerinde özellikle turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerde meydana gelen çevresel bozulma sürekli devam etmez. Turizmde gelişme devam ettikçe, ekonomi yapısal bir dönüşüme uğrayarak, bilgi-yoğun sektöre ve hizmetlere yönelir. Bu gelişmelere artan çevresel duyarlılık, çevresel düzenlemelerin güçlendirilmesi, daha iyi teknolojiler ve daha yüksek düzeylerde çevresel harcamalar eşlik eder. Birbirine bağlı olarak meydana gelen bu gelişmeler, turizmde büyümenin ilk dönemlerinde çevrenin bozulmasına doğru başlayan

eğilimin tersine dönmesine, diğer bir ifadeyle, bozulan çevrenin iyileşmesine neden olur. Çevrenin iyileşmesi ise, turizmin gelişmesini arttırır. Nitekim bu tez ile elde edilen sonuç Türkiye ve Antalya için Çevresel Kuznets Eğrisine benzer bir durumun varlığını söylemek mümkün gibidir. Zira yaptığımız analizlerde turizmin geliştiği ve arttığı bölgelerde, bölgesel kalkınmanın arttığı ve bölgesel kalkınmanın da çevrenin korunmasını sağladığı, böylece kalkınmanın sürdürülebilir turizme doğrudan katkısı olduğu ihtimalini ortaya koyar niteliktedir.

Anahtar Sözcükler :

1. Turizm
2. Avrupa Birliği
3. Sürdürülebilir Turizm
4. Kalkınma
5. Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi

ABSTRACT

KOCAPINAR, Abdullah, **Sustainable Tourism and The Validity of Environmental Kuznets Curve For Tourism In Turkey**, Master Thesis, Ankara 2009.

Tourism is an industry that wastes environment. It affects not only natural sources but also other fields like culture and history.

Tourism with its feature of making foreign currency and creating employments supplies important contributions to regional, global and national economies. It affects national income, employment, capital investment and tax revenue directly and indirectly. It is a sector which can solve the unemployment problem of Turkey in a short time.

Through the process of development, in the countries which have high natural, cultural and historical quality from the point of employment share and resource consumption, tourism is at a very important position. In the process of development, improvement of the income distribution positively affects the tourism sector, thus this will also obtain more development in tourism sector. But, in this process, the consumption of environment has been accelerating. While the development in tourism is accelerating, the destruction of environment is increasing, too. According to Environmental Kuznets Curve Hypothesis at the early stages of economic development, especially in the areas which have intensive tourism activities, environmental destruction does not endure persistently. While tourism sector is progressing, economy gets a structural transformation and tends to knowledge-intensive sector and services. Increasing environmental sensitivity, enforcing environmental settings, better technologies and higher degree environmental consumptions accompany to these advancements. These interdependent advancements cause the reversing the tendency through the destruction of environment, on the other hand, cause improvement of distorted environment in the early

periods of tourism growth. So, this improvement in environment increases the development in tourism. Thusly, the conclusion reached in the thesis gives us reliable estimation that; for Turkey and Antalya there is a condition analogous with Environmental Kuznets Curve is possible to say.

KEY WORDS

1. Tourism
2. European Union
3. Sustainable Tourism
4. Development
5. Environmental Kuznets Curve Hypothesis.